

T.C
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI
GENEL SOSYOLOJİ VE
METODOLOJİ PROGRAMI

1980 SONRASI CHP'DE İDOLOJİ DEĞİŞİMLERİ

147257

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan

20016019 Orhan ÇELİK

Danışman

Doç. Dr. Meral ÖZBEK

İSTANBUL-2004

Orhan ÇELİK tarafından hazırlanan 1980 Sonrası Cumhuriyet Halk Partisi'nde (CHP) İdeoloji Değişimleri adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 19/07/2004

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Meral ÖZBEK (Danışman)

Meral Özbek

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Ertan EĞRİBEL (İ.Ü.Öğr.Üy.)

Ertan Eğribel

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.Firdevs GÜMÜŞOĞLU

Firdevs Gümüšoğlu

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ.....	III
ÖZET.....	IV
SUMMARY.....	V
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM:	
KURAMSAL ÇERÇEVE VE ANA KAVRAMLAR.....	5
1.1. Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri.....	5
1.1.1. Tek Parti Sistemi.....	6
1.1.2. Çok Parti Sistemi.....	9
1.2. İdeoloji Nedir?.....	10
1.3. Sosyal Demokrasinin Doğuşu ve Gelişimi.....	15
3.1. Sosyal Demokrasinin Doğuşu ve Gelişmesi.....	15
3.1.1. Alman Sosyal Demokrat Hareketi.....	16
3.1.2. İngiliz Sosyal Demokrat Hareket ve Fabianlar.....	18
3.1.3. İsveç Sosyal Demokrasi Hareketi.....	19
3.2. Sosyal Demokrasinin Genel Özellikleri.....	21
1.4. Üçüncü Yol: Tarihçe ve Gelişimi.....	23
4.1. Üçüncü Yolun Tarihçesi.....	24
4.2. Üçüncü Yol Neye Karşıdır?.....	28
4.2.1. Refah Devleti Altında Sosyal Demokrasi.....	29
4.2.2. Neoliberalizm.....	32
4.3. Üçüncü Yol Politikaları.....	34
4.3.1. Küreselleşme.....	34
4.3.2. Bireycilik.....	35
4.3.3. Sol ve Sağ İkilemi.....	37
4.3.4. Politik Temsil Sorunu.....	39
4.3.5. Ekolojik Sorunlar.....	41
4.4. Üçüncü Yol Eleştirileri.....	45
2. BÖLÜM:	
CUMHURİYET HALK PARTİSİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ.....	49
2.1. CHP'nin Kuruluşu.....	49
2.2. Tek Parti Yönetiminin Kuruluşu ve Muhalefet Denemeleri.....	51

2.3. Tek Parti Yönetiminin Yerleşmesi.....	53
3.1. Parti Devlet Özdeşliği.....	53
3.2. CHP'nin Altı Oku.....	55
3.2.1. Cumhuriyetçilik.....	55
3.2.2. Milliyetçilik.....	56
3.2.3. Halkçılık.....	57
3.2.4. Devletçilik.....	58
3.2.5. Laiklik.....	59
3.2.6. İnkılapçılık.....	60
2.4. İnönü ve Milli Şef Dönemi.....	61
2.5. Çok Partili Hayata Geçiş ve CHP'de Muhalefet Yıllar.....	65
5.1. Çok Partili Demokrasi.....	65
5.2. CHP'de Muhalefet.....	69
2.6. CHP'de Yeni İdeoloji Arayışları: Ortanın Solu ve Demokratik Sol	74
6.1. İdeoloji Değişimini Gerektiren Olaylar.....	74
6.2. İdeoloji Değişimi Tartışmaları.....	77
6.3. CHP Ortanın Solunda.....	78
6.4. Demokratik Sol CHP.....	85
3. BÖLÜM:	
1980 SONRASI CHP'DE İDEOLOJİ ARAYIŞLARI.....	89
3.1. 12 Eylül Rejimi: Siyasal ve Ekonomik Nedenler.....	89
3.2. Küreselleşme.....	96
3.3. Siyasal Partilerin Kapatılması ve Yeniden Kurulması.....	102
3.4. Sosyal Demokraside Arayışlar ve Partileşme.....	104
4.1. Halkçı Parti.....	105
4.2. Sosyal Demokrasi Partisi.....	106
4.2.1. Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin Kuruluşu.....	107
4.2.2. SHP-HEP Birleşmesi.....	108
4.3. Demokratik Sol Parti'nin Kuruluşu.....	110
4.4. CHP'nin Yeniden Kuruluşu ve SHP ile Birleşme.....	111
3.5. Sosyal Demokraside İdeoloji Arayışları	113
5.1. SHP ve Yeni Sol.....	113
5.2. Toplumsal Dönüşüm Projesi.....	117
5.3. CHP ve Yeni Sol Arayış.....	122
5.4. 2000'ler Sonrası Türkiye'de Üçüncü Yol Arayışları....	125
5.4.1. CHP ve Sosyal-Liberal Sentez.....	126
5.4.2. AKP ve Liberal-Muhafazakar Sentez.....	132
SONUÇ.....	136
KAYNAKÇA.....	139
ÖZGEÇMİŞ.....	147

ÖNSÖZ

Türkiye’de son yıllarda iyice artan değişim ihtiyacı kendisini her alanda dayatmaktadır.

Özellikle siyaset sahnesinde, eski ilişki biçimlerinin sürdürülemeyeceği ve kendisini yeni döneme göre dönüştürüp tekrar kurgulayamayan siyasi oluşumların işlevlerini yitirecekleri ileri sürülmektedir. Karşılaşılan sorunların aşılabilmesi için de dünya genelinde oluşan yeni yapılanmaların ve buna bağlı ideolojik dönüşümlerin incelenmesi gerekmektedir.

Bu anlayış, elinizdeki çalışmaların şekillenmesine vesile oldu. Yeni dönem entegrasyonu çokça tartışılan Cumhuriyet Halk Partisi’nin ele alınması, hem Türkiye’de bu tartışmalara bakış açısını hem de bu tartışmaları kendisine göre nasıl şekillendirdiğini göstermek bakımından yararlı olacağı kanaatindedir. Bu beklentinin yanı sıra, siyaset sosyolojisi alanında çalışmalar yapabilmek ve CHP’ye bakarken, arka fonda Türkiye tarihini görmek ve yeniden öğrenmek amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın hayat bulmasında büyük emeği olan ve beni her zaman destekleyip, yüreklendiren tez danışmanım Doç. Dr. Meral Özbek’e teşekkür borçluyum. Tezimin şekillenmesi için fikirlerinden yararlandığım Doç. Dr. Ertan Eğribel ve Murat Cemal Yalçınan’a; ayrıca değerli görüşlerinden dolayı Yrd. Doç. Firdevs Gümüsoğlu’na teşekkür ediyorum. Alisher Delek ve Ayşe Baykal’a tezin yazıya geçirilmesi sürecinde benimle birlikte uykusuz kaldıkları için minnettarım. Son olarak benden maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili aileme teşekkür ederim.

ÖZET

1970'lerin sonunda, dünya içine girdiği krizden yeni çözüm yolu olarak çıkmıştır. Fakat Sovyetlerin tarih sahnesinden çekilmesiyle birlikte meydana gelen boşluğun doldurulması için öncelikle eski sistemle hesaplaşmaya gidilmiş, ve o dönemin araçları eleştiriye tabi tutulmuştur. Eski siyaset yapma biçimi artık geçerli olmadığından siyasi partilerin de kendilerini yeniden yapılandırması gündeme gelmiştir. Üçüncü Yol, böyle bir çabanın ürünü olarak sosyal demokrasi içinde hayat bulmuştur.

Türkiye'de bu gelişmelerin içinde yer almak kaygısıyla 1990'ların başından itibaren yeni ideoloji arayışlarına girmiştir. Batı'da süren tartışmalar, özellikle Cumhuriyet Halk Partisi üzerinden hareketle, diğer siyasi partileri kapsayacak biçimde genişlemiştir.

CHP için bu yeni bir durum değildir. Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluşunda devletle özdeş hale gelerek ideolojisini bu temelde oluşturmuş ve bazı değişikliklerle bunu günümüze kadar taşımıştır. 1960-1975 yılları arasında dönemin siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmeleri nedeniyle farklı politikalar, izlemiş ve bu duruma uygun olacak biçimde kendisi ideolojik olarak yeniden şekillendirmiştir.

1980 darbesiyle kesintiye uğrayan CHP'nin siyasal hayatı 1992'de siyasi yasakların bir bölümünün kaldırılmasıyla tekrar başlamıştır. Bu yasaklı dönem içinde CHP'li olan ya da olmayan sosyal demokratlar yeniden yapılanma çabalarına devam etmişlerdir. Değişen dünya yeniden takip edilmiş, meydana gelen dönüşüm izlenerek bu sürece eklenmek için çalışmalar yapılmıştır. CHP'nin yeniden kurulmasıyla birlikte mevcut ideolojisi olan altı ok tartışmaya açılmış ve bu tartışmalar günümüzde de devam eden bir sürece girmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyasi parti, sosyal demokrasi, ideoloji, CHP, Üçüncü Yol

SUMMARY

In the beginning of the 1980's the world of the continuing crisis finding out new solutions. Yet, to fill the hollow came out with downfall of the Soviets, initially former systems have been neckoned with and instruments of that period have been critisized. For old political styles being no more valid, politicians have put on agenda to reform themselves. Third way existed as a product of this endeavour within the social democracy.

Turkey has also joined seeking of new ideologies since the beginning of 1990's with the care of taking place in the new developments. The dicussion going on in the west expands to contain all the political parties; especially CHP.

It wasn't a new situation for CHP. In the establishment of the Republic Turkey, the party made its ideology to be indential to the state. This ideology continues today by being done some changes. Among the 1960-1975 years, the party followed lots of different political policies because of the period social, economical and political developments. And the party gave shape to its ideology by being suited to this situation.

The political time of CHP was interrupted by the stroke of 1980. In the 1992 the party's political period began again by being abolished the prohibition. In this prohibition period , the social democrats, some of whom were in CHP, some of whom were not , contiuned their effort to reconstruct the ideology. The world which was changing was followed at close range and by following these changes lots of reports were prepared for entegrations. With the foundation of CHP again, the existing ideology was discussed. This discussion stil goes on today.

The Key Words: Political party, social democracy, ideology, CHP, Third Way

KISALTMALAR:

AFDC Yardım	: Bakmakla Yükümlü Olduğu Çocuğu Bulunan Ailelere
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
A-RMHC	: Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
BM	: Birleşmiş Milletler
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DÇM	: Dövize Çevrilebilir Mevduat
Dev-Genç	: Devrimci Gençlik
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
GP	: Güven Partisi
HEP	: Halkın Emek Partisi
HP	: Halkçı Parti
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MC	: Milliyetçi Cephe
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİSK	: Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
MKK	: Milli Korunma Kanunu
MSP	: Milli Selamet Partisi
SAP	: Sosyal Demokrat İşçi Partisi
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SODEP	: Sosyal Demokrasi Partisi
SPD	: Alman Sosyal Demokrat Partisi
TANF	: Muhtaç Ailelere Geçici Yardım
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TÖS	: Türkiye Öğretmenler Sendikası
TpCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

GİRİŞ

Bu çalışma, Türkiye'nin ilk, kurucu ve en köklü partisi olan Cumhuriyet Halk Partisinin 1980 sonrası dönemde içine girdiği yeni ideoloji arayışlarını konu almaktadır. İncelemenin bu şekilde sınırlandırılmasının iki genel nedeni vardır. İlki, Türkiye'de 1980 sonrası uygulamaya konulan neoliberal politikaların yaşanan krizler sonunda sarsıntıya uğraması ve bu nedenle, yine serbest piyasa ekonomisini temel alan yeni çözüm çabalarının gündeme gelmesidir. Diğeri ise, yine bu bağlamda yeni bir "Yeni Sosyal Demokrasi" ya da "Üçüncü Yol"u bir çözüm olarak sunan anlayış, görüş ve politikaların oluşması ve öne çıkmasıdır.

Türkiye'de yaşanan 2001 ekonomik krizi, her alanda değişimi dayatırken özellikle siyasal alanda bir çöküntünün yaşanmasına sebep olmuştur. Bu sorunun yarattığı tahribat karşısında, yeni bir siyasi iradeye ihtiyaç duyulmuş ve bu nedenle Batıda uygulanan "Üçüncü Yol" modelinin Türkiye'ye de uyarlanması gerektiği ileri sürülmüştür. 3 Kasım 2003 seçimleri bu politikaların uygulanabilmesi için gerekli ortamı hazırlamış ve yeni kurulan parlamento Üçüncü Yolcu politikaları uygulamaya koymuştur. CHP Türkiye'de de uygulama alanı bulan bu politikaların hayata geçirilmesi için 1999 seçimlerinde politika değişimine başvurmuş ancak "beklemediği" seçim yenilgisi sonrası bu fikirlerini askıya almıştır. Kemal Derviş'in 2001 ekonomik krizi sonrası Türkiye'ye bir "kurtarıcı" olarak gelmesi ve bir süre sonra Demokratik Sol Parti'den ayrılarak CHP'ye geçmesiyle birlikte Üçüncü Yol tartışmaları yeniden gündeme gelmiştir.

CHP, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, modernizasyon projesinin hazırlanması ve hayata geçirilmesini sağlayan siyasal ideolojinin çerçevesi içinde, partinin ilk ideolojisini oluşturur. Bu ideoloji, devlet-parti özdeşliği ve kadrolarının aynı olması nedeniyle Cumhuriyetin de kurucu ideolojisi olmuştur. Altı Ok – Cumhuriyetçilik, Halkçılık, İnkılapçılık, Devletçilik, Milliyetçilik, Laiklik- diye anılan

bu ideoloji, değişik dönemlerde tartışılmaya açılmış ve yeniden yorumlanmış; ama CHP'nin politik güzergahı boyunca hiçbir zaman bu ilkelerden vazgeçilmemiştir.

1960'lı yıllara gelindiğinde, CHP içinde yeni bir ideoloji tartışması gündeme gelir. Altı okla temsil edilen ve mevcut ideolojiye eklenen yeni kavram 'ortanın solu' dur. CHP tarihinde yaşanan ilk büyük değişim 1965'de, önce İnönü tarafından dile getirilen, ardından Ecevit'in sahiplenerek uygulamaya çalıştığı ortanın soludur. CHP'de yeni bir "sol" anlayış olarak tanımlanan "ortanın solu", bir yandan Türkiye İşçi Partisi'nin güçlenmesi ve CHP'nin tabanının bu yöne kayması ile diğer yandan liberal ekonomideki gelişmelere ayak uydurabilmek amacıyla politikalarda değişime gitme ihtiyacından doğmuştur. Ortanın solu anlayışı bir yandan da Kemalizm'i yeniden dönüştürme ve dönemin koşullarına uygun bir biçimde yeniden kurma çabasıdır. Özellikle altı okun "halkçı-devletçi" ilkeleri bu anlamda dönüştürülür. 1970'lerin başına geldiğinde ortanın solu kavramı, derinlemesine tartışılmadan yerini 'Demokratik Sol' anlayışa bırakmıştır. Bu terim de altı ok ideolojisi çerçevesinde çizilmiş, ama bu kez Marksizm kökenli demokrasi anlayışına açıktan cephe alan bir ideoloji olarak tanımlanmıştır. Aslında CHP'nin o dönemdeki yaptıklarına bakıldığında bu girişim çelişkilidir. Çünkü CHP bir yandan Sosyalist Enternasyonale üye olmuş, fakat diğer yandan kendisini sosyal demokrat olarak tanımlamaktan özenle kaçınmıştır. Demokratik sol, yerel bir anlayış olarak sosyal demokrasinin evrensel ilkelerine sahip çıkarken; diğer yandan dayandığı temelin işçi sınıfı değil, köylülük olduğunu da belirtmiştir.

1980 darbesiyle kapatılan ama 1992 yılında yasakların kalkmasıyla yeniden kurulan CHP, 12 Eylül rejiminin ve sonrasında uygulanan neoliberal politikaların Türkiye'de yarattığı tahribatın giderilmesi, toplumun yaşadığı için yeni arayışlara başlamıştır. Bu çaba, CHP içinde iki ideolojik kavramın ön plana çıkmasını sağlamıştır. Anadolu solu olarak tanımlanan ilk ideoloji "yerel" eksenli olup 1990 sonlarında tartışmaya açılmış ve kendisini Türkiye üzerinden kurgulamıştır. 1999 seçimleri

arifesinde ise, Batıdaki Üçüncü Yolun Türkiye'deki ayağı olarak sunulan 'sosyal liberal sentez', karşılaşılan sorunlara evrensel ölçekte bir çözüm bulunması amacıyla dile getirilmeye başlanmıştır. Bu yaklaşıma göre dünya değişmekte, buna bağlı olarak ilişkilerde değişmekte ve politikaların ulus-devlet içinde kalınarak yürütülmesi mümkün olamamakta, bu nedenle yerel değil, evrensel bir çözümün sahiplenilmesi gerekmektedir. Bu yolla CHP'nin, genel olarak sosyal demokrasinin ve ülkenin içinde bulunduğu krize çözüm üretilebileceği öne sürülmektedir. Bu çalışmada, CHP'deki ideolojik dönüşümler incelenirken, özellikle partinin son olarak üretmiş olduğu "sosyal liberal sentez" yaklaşımı ve onun ardındaki yerel-evrensel çözüm fikri üzerinde yoğunlaşılacaktır. Bu fikir çalışmanın temel sorularının bel kemiğini oluşturan söylemdir: CHP'yi böyle bir yaklaşım seçimi yapmaya iten sebepler nelerdir? Yapılan bu seçimin geçerli olabilmesi mümkün müdür? Yoksa CHP için "sentez" formülasyonu sadece söylem düzeyinde mi kalmaktadır?

CHP'nin "sosyal liberal sentez" anlayışının da dahil edildiği dünyadaki Üçüncü Yol tartışmalarının başlangıcı, 1970'li yılların sonuna denk gelmektedir. Anthony Giddens, Batı ülkelerinde uygulanmakta olan refah devleti konsensüsünün ortadan kalması, Marksizmin itibarını yitirishi ve önemli toplumsal ekonomik ve teknolojik değişikliklerin ortaya çıkması sonucu, sosyalizmin ve liberalizmin dışında bir üçüncü yolun mümkün olabileceği fikrinin tartışılmaya başlandığını belirtir. Ona göre, Sovyet Bloğu'nun dağılması, Üçüncü Yol politikalarının uygulanması için gerekli zemini sağlamıştır.

Üçüncü Yol projesi, ilk olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nde Başkan Bill Clinton tarafından uygulanmıştır. Demokratlar, 'Yeni İlericilik' olarak tanımladıkları kavramın sorunların çözümü için bir araç olarak kullanılması gerektiğini; çünkü ekonominin küreselleşmesi, Soğuk Savaşın bitmesi, refah devletinin etkisini yitirmesi gibi büyük olgu ve olaylarla yeni politikalar yardımıyla baş edebileceğini ileri

sürüyorlardı. Üçüncü Yol, asıl uygulama alanına ise İngiltere’de kavuşmuştur. İşçi Partisi, kavramın uygulanabilir politik akım haline gelmesini sağlamıştır.

Üçüncü Yol, mevcut sol ve sağ ideoloji dışında üçüncü bir çözüm yolundan bahseder. Fakat uygulamada, farklı Üçüncü Yollar oluşur. Alman Sosyal Demokrat Partisi’nin Temel Değerler Komisyonunun yaptığı çalışmaya göre, Avrupa’da dört farklı ‘Üçüncü Yol’ dan bahsedilmektedir. 1-) İngiltere’de Yeni İşçi Partisi tarafından uygulanan ‘piyasa- merkezli’ yaklaşım 2-) Hollanda’da benimsenen ‘piyasa ve konsensüs merkezli’ yaklaşım, 3-) İsveç’te, geçmişteki birçok şeyi devam ettiren, ‘reform geçirmiş refah devleti’ yaklaşımı. 4-) Fransa’da ise, ‘devletin öncülük ettiği Üçüncü Yol’ yaklaşımı. İngiltere’de uygulanan Üçüncü Yol politikaları tartışma ve uygulama alanı en geniş olan ve literatürde en çok incelenen uygulama seçenek olarak ön plana çıkmaktadır. Türkiye’de ise yapılan tartışmalarda da, daha çok, İngiltere örnek alınmaktadır.

CHP’nin hem Türkiye içinde yaşanan sorunlara hem de dünyadaki gelişmelere ayak uydurabilmesi için örnek alınan Üçüncü Yol projesi İngiltere kaynaklıdır. Bu çalışmada, CHP’nin “sosyal liberal sentez” diyerek daha çok İngiliz örneği üzerine kurulmuş Üçüncü Yol arayışı, incelenecek ve değerlendirilecektir.

Çalışmanın birinci bölümü kuramsal çerçevenin çizilmesine ayrıldı. Burada CHP’yi incelemeyi mümkün kılacak siyasal partiler ve parti sistemleri ve sosyal demokrasi kavramları üzerinde durulacaktır. Ayrıca ideoloji kavramından ne anlaşıldığı ve kavramın nasıl ele alındığı, bu konuda sürdürülen temel tartışmalara değinilerek genel olarak işlenmeye çalışılacaktır. Bölümün sonunda özel olarak “Üçüncü Yol” kavramı üzerinde durulacaktır. Kavramın ortaya çıkışı ve gelişimi, yapılan tartışmalar ve uygulama biçimleriyle verilmeye çalışılacak, Üçüncü Yol politikalarının ne olduğu tartışılacaktır.

İkinci Bölüm, CHP'nin politikaları ve ideolojisinde meydana gelen temel değişiklikler hakkında bir çerçevenin çizilmesi amaçlanmaktadır. Parti, Cumhuriyet Türkiye'sinin kurucusu olduğu için, bu ülkede meydana gelen ekonomik ve toplumsal değişiklikleri de kendi tarihinde barındırmaktadır. Bu nedenle, CHP'ye bakılırken aynı zaman da Türkiye'de meydana gelen temel değişim ve dönüşümler de verilmeye çalışılacaktır. Bu bölümde özellikle partinin ideolojisinin oluşması ve geçirdiği değişimler de incelenecektir.

Üçüncü bölümde, 1980 ve sonrası dönemi kapsamaktadır. Kapitalimin 1973 petrol kriziyle birlikte içine girdiği bunalım döneminden Batı'da, küreselleşme atağıyla çıkmaya çalışması ve 1990'ların başında Sovyetlerin yıkılması ile meydana gelen boşluğun doldurulma çabası, Türkiye'yi de yakından ilgilendiren bir olaylardır. Türkiye'nin bu dönemde içine düştüğü bunalımdan çıkış yolu olarak başvurduğu askeri darbenin nedeni ve sonuçları üzerinde durulurken; sosyal demokratların, CHP'nin ve diğer siyasi partilerin kapatılması sonrası içine girdikleri arayışlar ve sonucunda oluşan partileşme çabaları incelenecektir. Son olarak, CHP'nin 1992 yılında yeniden kurulmasıyla birlikte alevlenen ideoloji tartışmalarına değinilecektir. Bu nokta tezin temelini oluşturacaktır. Sosyal demokratların 1980 sonrası içine girdikleri yeni siyaset arayışları, CHP'nin 1992'de yeniden kurulmasıyla artış göstermiştir. O dönemde Avrupa ülkelerinde sosyal demokratların iktidar olması, CHP için örnek alabileceği bir modelin yani "Üçüncü Yol" un tartışılmasını getirmiştir. Bu tartışma 1999 seçim yenilgisiyle kesintiye uğrasa da, Kemal Derviş'in CHP'ye katılmasıyla yeniden alevlenmiştir. Fakat Üçüncü Yol politikalarının Türkiye'deki uygulayıcısı CHP değil; 2002 yılında yapılan seçimle iktidarı tek başına ele geçiren Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) olmuştur. Bu nedenle son bölümde AKP' nin Üçüncü Yol anlayışı ve uygulamalarına da bakılacaktır.

Dördüncü ve son bölüm olan sonuç kısmında, CHP'nin önerdiği Üçüncü Yol politikalarının uygulanamayacağı ileri sürerek, bunun nedenleri üzerinde durulacaktır.

1.BÖLÜM - KURAMSAL ÇERÇEVE VE ANA KAVRAMLAR

1.1. Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri

Çalışmanın bu bölümünde, siyasi partinin¹ tanımı yapılacak, ardından siyasi parti sistemleri olarak tek parti ve çok parti üzerinde durulacaktır. Bu kavram tercihlerinin nedeni konunun seçimiyle ilgilidir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 1923'ten 1950'ye kadar hemen hemen 'tek parti' olarak ülkeyi yönetmiştir. 1950'den günümüze uzanan süreç içinde ise çok partili hayata geçilmiştir. Tek parti sistemine bakılırken, özellikle CHP'nin tek parti dönemindeki analizi çeşitli bakışlardan örneklerle ele alınacaktır.

Siyasal partinin genel olarak kabul gören bir tanımı yoktur. Siyasi parti tanımlanırken farklı bakış açılarına başvurulur. Ergun Özbudun; i) tek-partinin parti sayılıp sayılmayacağı, ii) örgüt ve yapı sorununun nasıl olması gerektiği ve iii) siyasal partilerin fonksiyonlarının neler olduğu tartışmaları ekseninde siyasal partilerin tanımının yapıldığını belirtir. Bu tartışmaların ışığında siyasal parti: "Halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluklar olarak"² tanımlanabilir. Bu tanımda dikkat çekici olan nokta 'halkın desteğini sağlamak suretiyle' ifadesidir. Siyasal partinin varlığından bahsedebilmesinin temel koşulu, siyasal katılım da denilen halkın katılımının sağlanmış olmasıdır.

Siyasal partileri, toplumda diğer siyasi örgütlerden ve baskı gruplarından ayıran bazı özellikler vardır. Bunlar dört temel nitelik olarak anılırlar: 1- Siyasi partiler iktidarı doğrudan ele geçirmeye çalışırlar. 2- Siyasi partiler resmi üye tabanına dayanır. 3- Siyasi partiler hem özel konularda, hem de toplumun ve ülkenin kültürünü ilgilendiren konularda politikalara sahiptir. 4- Siyasi partiler, ölçüsü değişmemekle birlikte, ortak bir

¹ "Eski dildeki "firka" sözünün yerini alan parti, frenkçeden bugünkü dilimize yerleşmiştir: Bölüm, parça grup anlamlarına geliyor". Erdoğan TEZİÇ, 100 Soruda Siyasi Partiler, 5.

² Ergun ÖZBUDUN, Siyasi Partiler,1-4.

ideolojik kimlik veya siyasal tercihlere sahip insanların oluşturduğu bir örgüttür.³ Bu özelliklere ek olarak siyasal parti, “kendisinin yaratan sosyal güçler karşısında belli ölçüde bir ‘örgütsel özerklik’ sahibi”⁴ de olmalıdır. Partinin özerk olduğunu gösteren bazı özellikler vardır. Partinin biçimsel yapısı ile ilgili kural ve yöntemler (parti programı, tüzüğü, kongreler vb.) partiye özerklik kazandırır.

1.1.1. Tek Parti Sistemi

Tek parti kavramı üzerine yapılan tartışmalar özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında denk gelir. Tek partili devlet sistemleri, gerçekte birden fazla parti bulunduğu halde, bir partinin diğerlerine ağır basması anlamında (Hindistan Kongre Partisi ya da Polonya Komünist Partisi gibi) başat bir parti aracılığıyla olabilir. Bunun yanında, muhalefet partilerine hiç yer vermeyen (çoğu Komünist ya da Faşist Partiler gibi) bir diktatörlük partisi de olabilir. İkisinin arasında bir başka kategori ise, ulusal kurtuluş savaşları sırasında, siyasal grupların bağımsızlık için birleşmeleri sonucu ortaya çıkabilir.⁵

Her tek parti otoritedir ama mutlak totaliter (bütüncül) olmayabilir. Bazı tek parti rejimleri geçici olduklarını, demokratik ve uygarca bir düzene varmak için köprü olduklarını ilan etmişlerdir. Bu tip partiler bir çeşit ‘vesayet partisi’⁶dirler. Yani kendilerini ülkedeki diğer partilerin ‘yönlendiricisi olarak’ görürler. Tunaya, bu sistemde başka partilerin bulunması ya da kurulmasının yasalarla yasaklanmadığını; ama yine de başka partilerin kurulmasının ve kullanılmasının sözlü olarak yasak olduğunu belirtir. Bu durum ‘hukuki olmayan bir tek-parti’ rejiminin oluşmasını sağlar. Totaliter olmayan bu parti kendi sonunu kendisi hazırlar. Çin Komünist Cumhuriyeti’nde Kao Min Partisi,

³ Mumtaz’er Türköne, *Siyaset*, 254.

⁴ Bkz. (2), *Özbudun*, 112

⁵ Mete TUNÇAY, *T.C.’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)*, 10-11.

⁶ Tarık Zafer TUNAYA, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, 1859-1952, 314. Ayrıca ‘veraset partisi’ üzerine yazan W.WEİKER için bkz. (5), TUNÇAY, 23.

Türkiye’de CHP ve Hindistan’da Hindistan Kongre Partisi birer vesayet partisi olarak örnek verilir.

CHP’nin 1923-45 arasındaki tek parti dönemi, Duverger tarafından bir diktatörlük yönetimi olarak tanımlanır. Buradaki tartışma diktatörlüğün devrimci boyutu üzerinedir. Duverger, CHP’nin gerek felsefi olarak gerekse yapısı bakımından totaliter değil, çağdaşlaşmayı önleyen başlıca engelle -yani İslam’a- karşı, Batılılaşmayı gerçekleştirmeyi isteyen, özünde pragmatik bir tek parti olduğunu ileri sürer.⁷ Duverger, Kemalist rejimin faşist rejimlerle karşılaştırılmaması gerektiğini ama demokratik olmadığının da altının çizilmesi gerektiğini belirtir. Ama “seçime sadece bir tek adayın katılması dolayısıyla bu çoğunluğun garantilenmiş olması, işin başka bir yönüdür” diyen Duverger, CHP’de tek adaylı seçimlerin, “bir ideal olarak değil, geçici ve esef verici bir zorunluluk olarak”⁸ gösterildiğini söyler. CHP bir tek parti olarak kendisini diğer örneklerden ayırır ve Türkiye’nin tek parti yönetiminin getirdiği yeni sistemin diğer tek parti sistemlerinden daha demokratik olduğunu belirtir.

“Türk tek parti sistemi, hiç bir zaman tek parti doktrinine dayanmamış; tekele resmi bir nitelik vermemiş; onu, sınıfsız bir toplumun varlığıyla ya da parlamenter çekişmeleri ve liberal demokrasiyi ortadan kaldırma arzusuyla meşrulaştırmaya çalışmamıştır. Sahip olduğu tekelden dolayı daima rahatsızlık, hatta utanç duymuştur. Türk tek partisi, bir suçlu vicdanına sahip olmuş ve bu noktada, kendilerini taklit edilmesi gerekli modeller olarak gösteren Faşist ya da Komünist kardeşlerinden ayrılmıştır.”⁹

Duverger, CHP’de dikkat çeken bir olayın da hiziplerin varlığı olduğunu söyler. CHP’de Hizipler faşist partilerde olduğu gibi tasfiye edilmez. Atatürk daha hayattayken, İnönü-Bayar rekabetinin olması bu durumun bir göstergesi olarak gösterilebilir. Çoğulculuk parti dışında değil ama parti içinde sağlanabilmiştir.

⁷ Maurice DUVERGER’den aktaran bkz. (5), TUNÇAY, 25.

⁸ Maurice DUVERGER, *Siyasi Partiler*, Çev. Ergun Özbudun, 360.

S.P.Huntington, tek parti üzerine yaptığı çalışmada parti sistemlerini partisiz otoriter sistemler, başat parti sistemi ve tek parti sistemi olarak ele almaktadır. Tek parti sistemi de kendi içinde zayıf, ılımlı, kuvvetli tek parti sistemler olarak alt bölümlere ayırmaktadır.¹⁰ Burada, çalışmamız için önemli olan nokta, Huntington'un toplumsal bölümler karşısında aldıkları tavır bakımından tek partileri ikiye ayırmasıdır. Ona göre; 1) dışlayıcı tek partiler, 2) devrimci tek partiler vardır. Dışlayıcı tek partiler, kendilerinin dışındaki grupların siyasal katılımlarını ya yasaklamakta ya da sınırlamaktadır. Partiyi kendi taraflarını harekete geçirmek için bir araç olarak kullanırlar. Ancak bir süre sonra sağlanan ekonomik ve toplumsal modernleşme sonucu dışlanan gruplar güçlendiği gibi, elit tabaka arasında da bölünmeler ortaya çıkarabilmektedir. Bu gelişme karşısında tek parti, toplumsal ve ekonomik gelişmeyi yavaşlatma ya da toplum ve muhalifler üzerindeki baskıyı arttırarak bir 'kışla/polis devleti' olmaya yönelebilir. Başka bir seçim ise Türkiye'de olduğu gibi çok partili yönetime geçmektir.¹¹

Dışlayıcı tek parti sistemi başarısızlığa uğrayınca değişir, fakat devrimci tek parti sistemi başarıya ulaşıncaya değişir. Devrimci tek parti yönetimleri, karşılarındaki muhalif grupların ya ortadan kaldırmakta, ya da kendi içinde eritmektedir. Dönüşme, pekişme ve uyum sağlama aşamalarından oluşan bir süreç sonunda 'yerleşmiş tek parti' haline gelir. Bu yeni durumla birlikte ideolojinin önemi azalır, pragmatik düşünceler ağırlıklarını artırır; siyasal önderlik kişiselikten çıkıp kurumsallaşırken, diğer yandan aydınlar, rejimi yönetmek yerine onu eleştirirler.¹²

1.1.2. Çok Parti Sistemi

Tek parti sisteminin aksine bu parti sistemi, demokrasinin göstergesi olarak kabul edilmiştir. Çok partinin belli bir tipolojisi yapılamaz. Üç partiden sonsuza kadar

⁹ A.g.k.,360.

¹⁰ Aktaran Hakkı UYAR, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 16.

¹¹ A.g.k., 17.

¹² A.g.k., 17. Ayrıca bk. (5), TUNÇAY, 18.

parti çeşitleri düşünülebileceği gibi, her çeşidin kendi içerisinde de sayısız şekil ve nüanslara rastlanabilir. Mesela; 1945 yılındaki Fransız üçlü parti sisteminin, geleneksel Belçika üçlü parti sistemiyle hiçbir ortak yanı yoktur; İskandinav dördü parti sistemi, İsviçre dördü parti sisteminden derin farklılıklarla ayrılır.¹³ Partiler birbirinden farklı olduğu için genel bir çerçeve çizilmeyebilir; ama oluşum şekilleri yüzünden ortak noktaları vardır. İki parti sisteminin iki ayrı olayın, kamu oyundaki iç bölünmeler ve düalizmlerin birbirine eklenmesi, etkisiyle değişebilmesi bunun göstergesi olabilir.

Radikaller ve muhafazakarlar ayrımı, aşırı ve ılımlı ayrımıyla bütünleştirilir. Aşırı ve ılımlı radikaller olduğu gibi, aynı şekilde aşırı ve ılımlı muhafazakarlar da vardır. İkinci ayrımın etkisi, birinci ayrımın yarattığı pratiklerin içinde hizipleri çileden çıkarır ve bir arada yaşamayı sağlamazsa, “temel iki parti sistemi bozulur ve yerini bir çok parti sistemine bırakır.”¹⁴ 1920’ye doğru, Avrupa’nın hemen her yerindeki devrimciler ile reformcuların ayrılmaları sonucu partilerin sayısı çoğalmıştır.

Devrimci ve muhafazakar partilerde meydana gelen parçalanmalar, merkez partilerine vücut verir. Merkez doktrini sağ ve sol ideolojilerin zayıflatılmış, yumuşatılmış, ılımlılaştırılmış bir şeklinden ibarettir. Merkez partilerin oluşmasında birinci yol, iki parti sisteminde solda yer alan eski bir liberal partinin, liberaller ve radikaller olarak bölünmesinin ürünüdür. İkincisi ise sola kayma ile mümkündür.

Çok parti sisteminin oluşmasında çatışma önemli bir kavramdır. Fakat buradaki çatışmanın karşılıklı bağımsızlıktan doğması gerekmektedir. “Sözü geçen sistem, siyasal faaliyetten farklı kesimlerin, birbirinden nispeten tecrit edilmiş ve bir bölmeyle ayrılmış olmasını zorunlu kılar.”¹⁵ Bu çatışmalar farklı şekillerde gerçekleşir: Devletin şekline ya da yapısına ilişkin gerçek siyasal çatışmaların yanı sıra sosyal, ekonomik, dinsel, etnik ulusal, diplomatik ve tarihsel çatışmalar da mevcuttur.

¹³ Bkz. (8), DUVERGER, 303.

¹⁴ A.g.k., 305.

¹⁵ A.g.k., 308.

1.2. İdeoloji Nedir?

İdeoloji için genel olarak herkes tarafından dile getirilen ortak bir görüş vardır. Bu da, ideolojinin sosyal bilimlerdeki en zor ve tartışmalı kavramların başında geldiğidir. Terim üzerine düşünen ve fikir yürüten kişilerin, ortak bir tanım üzerinde uzlaşamadıkları görülür.

Çalışmanın bu bölümünde ideoloji kavramının ne olduğu ve tanımı ile doğuş koşulları işlenmeye çalışılacaktır. Bu konuda görüş bildiren düşünürlerin fikirlerine kapsamı aşacağından değinilmeyecektir. Tartışmaları günümüzde de devam eden kavram, fikirlerle ve eleştirilerle yeniden üretilmiş ama tek ve yeterli bir tanımı yapılamamıştır. Günümüzde hala geçerli olan ve kullanılan ideoloji tanımlarını şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Toplumsal yaşamdaki anlam, gösterge ve değerlerin üretim süreci
- 2- Belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait fikirler kümesi
- 3- Bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya yarayan fikirler
- 4- Bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya hizmet eden yanlış fikirler
- 5- Toplumsal çıkarlar tarafından güdülenen düşünme biçimleri
- 6- İçinde, bilinçli toplumsal aktörlerin kendi dünyalarına anlam verdikleri ortam
- 7- Sistemli bir biçimde çarpıtılmış iletişim
- 8- Özdeşlik düşüncesi
- 9- Toplumsal olarak zorunlu yanılısama
- 10- Söylem ve iktidarın çakışması¹⁶

İdeoloji kavramının sahip olduğu anlamlar burada belirtilenden daha fazladır. Ayrıca yapılan bu tanımlar birbiriyle çelişmektedir. Tanım yapılırken doğru ve yanlış bilme, yanılısama, çarpıtma, bilinç ya da bilinç-dışı gibi kavramlardan yola çıkarak ideoloji tanımlanmıştır. Bu karışıklıktan bir netliğe, çalışmada kullanılacak tanıma

¹⁶ H. Bahadır TÜRK, "İdeoloji", *Siyaset*, 106.

ulaşmak için, kavramın doğuşu ve zaman içinde geçirdiği değişime bakmak yerinde olacaktır.

İdeoloji kavramının ortaya çıkışı ve gelişimi ilgi çekicidir. Başlangıçta fikirlere ilişkin bilimsel araştırma anlamına gelen ideoloji, bir süre sonra “söz konusu araştırma nesnesi idareyi eline almış ve sözcük hızla fikir sistemlerinin kendileri anlamına gelmeye başlamıştır.” Bu durumla bağlantılı olarak “ideolog da fikirlerini tahlil eden kişiden çok, fikir belirten kişi, demek olmuştur.”¹⁷ VXIII. yüzyıldaki ideologlar toplumsal yaşamın kökünde fikirlerin yattığına inanmışlardır. Düşüncelerimizin maddi temellerini açığa çıkarma çabasında olan ilk dönem ideologları bakış açısı olarak tamamen materyalisttir.

İdeoloji, sanayi devriminin neden olduğu toplumsal, siyasal ve entelektüel altüst oluşların ürünüdür. Bu dönemdeki aydınların amacı, “toplumu rasyonel bir temelde baştan aşağı yeniden inşa etmektir.”¹⁸ Bunun yapılabilmesi geleneksel dini örgütlenmelerin yerine, bilimi ve akli temel alan yeni toplumsal birimleri koymakla mümkün olabilirken, insanlar yanılısma olmadan saygın bir biçimde yaşayabileceklerdir. Toplumun ve siyasi kurumların metafizik düşüncelerden kurtarılmasının yolu ise eğitimidir. Oluşturulacak olan yeni projenin yaratıcıları ise aydınlardır.¹⁹

Toplum yeniden inşa edilirken, endüstri devriminin bir nimeti araç olarak aydınlara yardımcı olur: İletişim devrimi. Gazete, kitap ve dergilerin çoğalması, insanların birbirleriyle daha rahat iletişim kurmasını, bütünleşmesini, belli fikirler etrafında toplanmalarını sağlamıştır. “Elde edilebilir bilgideki artış ve bunun çok farklılaşmış kaynaklardan yayılıyor olduğu gerçeği, bu bilginin yorumlanmasının sorunlu hale geldiği ve bütün bu yeni malzemeyi anlama kavuşturmak üzere değişik çıkarları

¹⁷ Terry EAGLETON, *İdeoloji*, 100.

¹⁸ A.g.k., 101.

¹⁹ Karl Marx haklı olarak, “eğitimpileri kim eğitecekti” diye sorar. A.g.k., 102.

yansıtan, birbiriyle rekabet eden anlam çerçevelerinin ortaya çıktığı anlamına geliyordu.”²⁰ Bu saptamada dikkat çeken nokta, ‘birbirleriyle rekabet eden anlam çerçevelerinin’ yani ideolojilerin ortaya çıkmasıdır.

İdeolojinin kavram olarak ortaya çıkışı Fransız Devrimi’nin hemen sonrasına rastlar. Terimi yaratan “Destutt de Tracy, Cabani ve arkadaşları, oluş kavramının merkezi bir yere sahip olduğu Aydınlanma Çağı Felsefesi’nin klasik geleneklerinden biri uyarınca”²¹ onu kullanmışlardır. İhtilalin etkisinin sürdüğü dönemlerde Tracy, ‘Institut de France’ da görev alır. Napolyon, çok kısa bir süre onursal üyesi olduğu enstitünün koruyuculuğunu yapmıştır. Tracy 1801-1815 yıllarında kaleme aldığı ‘Elements d’Ideology’ adlı eserinde ideoloji kavramını ortaya atar. “Doğuştan gelen bilgi kavramını reddeden de Tracy, bütün düşüncelerimizin fizik duygulara dayandığını” ileri sürdü. Ona göre ancak “fikirlerimizin kökenine ilişkin dinsel ya da metafizik önyargılardan arındırılmış ussal bir araştırma, ussal ve adil bir toplumun temeli olabilirdi.”²² Bunun nedeni ise, bireysel düşüncelerin akıl yoluyla araştırılması sonucunda, insanların bütününe ilgilendiren gereksinimlerin ve özlemlerin ortak yönünün açığa çıkarabileceği düşüncesidir.

Toplum doğal bir temelde düzenlenir ve toplumun daha iyi yaşayabilmesini sağlayan yasaların çerçevesini insanların evrensel gereksinimleri oluşturur. Çünkü “doğal olanla toplumsal olan iç içe geçmiştir”²³ Bu iç içe geçmişlik ideolojide, fikirlerin kökenlerinin akıl yoluyla hesaplanmasında açıkça gösterilebilir. Mclellan, bu sebeple ideolojinin kökeninde olumlu ve ilerici olduğunu belirtir. Fakat bir süre sonra Napolyon’un “devrimci idealizm sözünde” durmaması, ideologların “büyük bir hızla onun bete noir (en çok nefret ettiği kimse)” haline gelmesine ve “ideoloji kavramının

²⁰ David MCLELLAN, *İdeoloji*, 14.

²¹ Louis ALTHUSSER, “İdeoloji Üzerine”, 76.

²² Bkz. (20), MCLELLAN, 17.

²³ A.g.k., 17.

kendisinin ideolojik mücadele alanına” girmesine neden olur.²⁴ İdeoloji teriminin kullanımı siyasi liberalizm ve cumhuriyetçilik tarafına geçer. Napolyon, ideologların eleştirileri karşısında, “enstitü üyelerini bilim adamı ve *alim* statüsünden sekreter ve bozguncular statüsüne indiren küçültücü anlamda, ‘ideolog’ terimin kendisinin icat ettiğini öne sürer.”²⁵ 1812’deki Rusya yenilgisinin faturası kesilirken ideologlar da buna dahil edilir:

“Sevgili Fransamız’ın başına gelmiş bulunan bütün talihsizliklerin kaynağını ideologların öğretisinde yasaları insan yüreğinin ve tarihteki ibret verici olayların bilgisine uyarlamak yerine yapmacık bir tarzda, ilk ilkeleri bulup ulusların yasama biçimini bu ilkeler temelinde düzenleme çabasında olan, boş laflarla dolu bu metafizikte aramak gerekir.”²⁶

Napolyon, bu söyledikleriyle, ideologları metafizikçilerle aynı kefeye koyar. Onun ideologları suçlamasının nedeni, “onların ideolojisinin baş düşmanı oluşları sayesinde kendi diktatörlük yönetimini meşrulaştırmayı umduğu, dindarlığın ve duygusal yanılsamaların büyüsunü bozmayı tasarlamalarıdır.”²⁷ Ayrıca ideologlar terimin olumlu olduğu üzerinden hareket ediyorlardı; oysa Napolyon, ona olumsuz bir anlam yüklemekteydi. Bu olumlu-olumsuz ikiliği, ideoloji kavramının tüm tarihi dönemlerinde karşımıza çıkacaktır.

İdeoloji kavramının tanımlanması aynı zamanda onun tarihini de ortaya koymaktadır. Terimin süreç içerisinde ortaya çıkan dönüşümü incelenirken, üç ayrı yaklaşım şeklinde sınıflama yapılır. Bu yaklaşımlardan ilki, “ideolojiyi toplumsal gerçekliğin öznelere bilincinde bir yanılsama ile oluşan bilgisi, diğer deyişle ‘yanlış bilinç’ olarak tanımlar.”²⁸ Marx ve Engels ile birlikte George Lukacs’ın çalışmalarında karşılaştığımız yanlış bilinç, ideoloji üzerine yapılan çalışmalarında en çok eleştirilen

²⁴ Bkz. (17)EAGLATON, 104.

²⁵ A.g.k., 104.

²⁶ A.g.k., 105.

²⁷ A.g.k., 106.

kavram olmuştur.²⁹ Bu şekilde karşımıza çıkan kavram, toplumsal gerçekliğin çarpık ve bozulmuş bir bilgisi olarak kendisini ifade eder.

İkinci yaklaşım ise, ideoloji kavramını “toplumsal sistemin çatışmalı yapısını bir arada tutan ve esas olarak toplumsal sistemin kendisini yeniden üretmesini sağlayan egemen ideoloji olarak ele alır ve bu çerçevede ideoloji kavramı ile ‘hegemonya’ kavramı arasında kuramsal bir ilişki kurar.”³⁰ Antonio Gramsci’nin hegemonya kavramını çözümlemesiyle başlayan bu yaklaşım biçimi, Louis Althusser’den Ernesto Laclou ve Chantal Mouffe’ye kadar uzanan bir seyir izler. Kapitalizmin, iki dünya savaşı ve Avrupa’daki bir dizi sosyalist devrime rağmen nasıl ayakta kalabildiği sorusu, bu dönemde Marksistlerin temel sorunu olmuştur. Artık cevabı aranan soru, “kapitalizmin üretim pratiklerinin yarattığı toplumsal çarpıkların değil, kapitalizmin parlamenter demokratik bir siyasal sistem içinde yönetilen sınıfların onayını nasıl kazandığıdır.”³¹

Üçüncü ve son yaklaşım, “bütün toplumsal ilişkilerin ancak dil dolayımıyla gerçekleşen pratikler olduğu gerçeğinden hareketle, ideoloji kavramının açıklamaya çalıştığı toplumsal düşünce, değer ve anlamların oluşumunu toplumsal anlamların belirlenmesi/sabitlenmesi olarak, ‘söylem’ kavramı aracılığıyla ele alır.”³² Ferdinand de Saussure’ün dil ve dilbilim üzerine yaptığı çalışmalar ile Foucault’un özne-iktidar ve ideoloji kavramının eleştirisi olarak söylem kavramını geliştirmesi genel olarak üçüncü yaklaşımı benimseyenlerin çıkış noktası olmuştur. Bu düşünceyi savununlar, birinci ve ikinci yaklaşımın ideoloji hakkında yaptığı tespitleri eleştirirken, yeni bir ideoloji tanımının söylem üzerinden hareketle kurulabileceğini ileri sürerler.

²⁸ Serpil Sancar ÜŞÜR, *İdeolojinin Serüveni*, 7.

²⁹ David MCLELLAN, Marx’ın yanlış bilinç ifadesini hiç kullanmadığını, ifadenin yaratıcısının Engels olduğunu belirtir. Bkz. (20), MCLELLAN, 32.

³⁰ Bkz.: (28), ÜŞÜR, 7.

³¹ A.g.k., 25-26.

³² A.g.k., 7.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, ideolojinin kendisini ifade ettiği olanlardan biri olan sosyal demokrasi ve daha özelden de 'Üçüncü Yol' üzerinde durulacaktır.

1.3. Sosyal Demokrasinin Tarihi ve Gelişimi

Batı Avrupa'da 19. yüzyılın sonundan itibaren kurulmaya başlanan sosyal demokrat ya da demokratik sosyalist partiler o dönemde hızla büyüyen işçi sınıfının kendi örgütleri olarak doğmuştur. Ortaya yeni bir örgütlenme modeli konulmuş ve bu araç yardımıyla sanayi işçilerinin siyasal hareketliliğinin önderliği yapılabilmektedir.

3.1. Sosyal Demokrasinin Doğuşu ve Gelişmesi

Avrupa'da, 18. yüzyılda 'eşitlik ve özgürlük' söylemiyle gelen liberalizmin herkes için vaat ettiği şeyler, 19. yüzyılın sonlarına doğru güçlenen sanayi işçisini hayal kırıklığına uğratmıştı. İşçiler, özellikle ekonomik sorunların çözümü için yeni yaklaşımlara ihtiyaç duymuşlardı. Bu arayış dönemi, yeni özgürlük biçimlerinin gündeme geldiği ve sosyalist düşüncenin güç ve destek bulmaya başladığı yıllardı. Bu dönemde fikirleriyle öne çıkan birçok isim arasında Karl Marx'ta vardı. Marx, sınıflardan oluşan kapitalist düzenin, işçilerin burjuvalar tarafından sömürülmesine neden olduğunu belirtiyordu. Yaşanan sorunların kaynağı olarak görülen bu ilişkinin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunu yapabilecek olan işçi sınıfı devleti ele geçirip dönüştürmeli ve yönetici olarak sanayiye yön vermeliydi.

Devletin nasıl ele geçirileceği sorusu sol içinde iki anlayışın ortaya çıkmasına neden olur. Sosyalistlerin bir kısmı iktidarı ele geçirmenin devrimle mümkün olabileceğini söylerken, demokratik sosyalistler denilen diğer grup da legal seçimler yoluyla iktidarın ele geçirilebileceğini ileri sürmüştür.³³ İkinci görüş, bugün sosyal

³³ Aytekin YILMAZ, *Çağdaş Sosyal Akımlar*, 56.

demokrasi olarak adlandırdığımız anlayışın temelidir. Avrupa'daki işçi sınıfının giderek oy hakkını kazandığı, bazı reformlarla durumlarının iyileştirilebileceğini, devrime gerek kalmadan ve proleterya diktatörlüğü olmadan sınıfsız bir topluma geçilebileceğini söylüyorlardı. İki görüş arasındaki temel strateji şudur; “genelde komünistler çelişkileri artırmaya çalış[ırken], sosyalistlerin ve sosyal demokratların çelişkileri çözmeye ve azaltmaya”³⁴ çalışmaları.

Avrupa'da sosyal demokrasi gelişirken, gruplar arasında çatışmalar ve mücadeleler olmuştur. Almanya, İngiltere ve İsveç sosyal demokrat hareketlerinin doğuşu ve gelişimi, sosyal demokrasinin anlaşılmasını kolaylaştıracağı ve CHP'yi karşılaştırmalı olarak daha iyi anlayabilmek için bunların üzerinde durulacaktır.

3.1.1. Alman Sosyal Demokrat Hareketi

Sosyal demokrasinin gelişmesinde Almanya'da yaşanan deneyim önemlidir. “Alman sosyal demokratları 19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başlarında Avrupa işçi sınıfı hareketinin -özellikle merkezi ve Kuzey Avrupa'da- ağırlık merkezini oluşturmuştu.”³⁵

Alman Sosyal Demokrat Partinin temeli iki oluşuma dayanır. Bunlardan ilki öncülüğünü Ferdinand Lasalle'nin yaptığı, sosyalizm ve demokrasinin ayrılmazlığını vurgulayan ve demokratik kurumlar eliyle sosyalizmin güçlenmesini öngören Alman İşçiler Genel Birliği Hareketi'dir. Bu hareketin içinde Marx'ın etkisi çok azdır. Oluşumlardan ikincisi ise, tornacılıkla uğraşan August Bebel'in yöneticiliğini yaptığı Marksist sosyalistlerin örgütü Sosyal Demokrat İşçi Partisi'dir. Marksist söylemi kullanan hareket, sosyalizm ve demokrasi kavramlarının yanı sıra ihtilal kavramına da vurgu yapmaktaydı. Söz konusu iki oluşum 1875'te Alman Sosyalist İşçi Partisi adıyla

³⁴ A.g.k., 57.

³⁵ Haluk ÖZDALGA, *Sosyal Demokrasinin Kuruluşu*, 47.

birleşti. Kurulan yeni partide genellikle ılımlı olan Lasallecilerin görüşleri etkin olmuştur.³⁶

1878'de ilan edilen Bismarck'ın anti sosyalist yasası ile sosyal demokrat faaliyetler yeraltına iner. Aradan 12 yıl geçtikten sonra, yani 1890'da, yasa yürürlükten kalkar ve Alman Sosyalist Demokrat Partisi kurulur. Marx'ın görüşlerine daha yakın olmakla birlikte, reformcu yaklaşımlar da parti programında yer alır. İki yaklaşımı bünyesinde barındıran partide revizyonistler ve radikaller arası mücadele baş gösterir. "Bu mücadelede partinin revizyoncu kanadında Edward Brenstein başı çekerken radikal tarafta Rosa Luxemburg yer alıyordu. Karl Kautsky gibi parti programını hazırlayanlar ise bir aradalığı sürdürmeye çalışıyordu."³⁷

1917 Sovyet Devrimi, sosyal demokrasi içinde Bernstein³⁸ gibi revizyonistlerin dışlanarak suçlanmalarına sebep olur. Ancak uzun vadede sosyal demokrat hareket içinde ılımlı eğilim etkisini devam ettirir. Bu dönem yeni bir kutuplaşmayı daha doğurmuştur. "şiddet taraftarları komünist partiler şeklinde örgütlenirken, ılımlılar sosyal demokrat partiler olarak yollarına devam etmişlerdir."³⁹

II. Dünya Savaşı sonrasında sosyal demokrat partiler yeni bir güç olarak ortaya çıkmışlardır. Artık Avrupa'da adalet ve sosyal eşitlik sloganları öne çıkmıştır. Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD)'nin kurucusu Kurt Schumacher, kapitalist sömürüye son verilmesi ve büyük üretim araçlarının kamulaştırılması politikasıyla boy gösteriyordu. Savaş dönemi yerle bir olan Avrupa'nın yeniden onarılması da devletin aktif müdahalesini gerektiriyordu.⁴⁰ Sosyal reform önerileriyle parti ılımlı bir tarzda yeniden

³⁶ A.g.k., 48-49.

³⁷ Bkz., (33), YILMAZ, 58.

³⁸ Revizyonistlerin babası Edward Bernstein'e göre, "sosyal sınıfların geliştiği ölçüde ve aralarında karşılıklı bir güç dengesinin varolması durumunda, çağdaş ekonominin özellikleri, sosyal sınıfların birbirini şiddet yoluyla yok etmesini zorunlu kılmaksızın 'tarihsel değişimlere' imkanlar açılmaktadır" İsmail CEM, **Sosyal Demokrasi Nedir, Ne değildir?**, 60.

³⁹ Bkz., (33), YILMAZ, 58.

⁴⁰ A.g.k., 49.

düzenlenirken SPD, “1952 Bad-Godesburg Programı ile”⁴¹ Marksizmden vazgeçtiğini açıkça ifade ediyordu. Bu seçim, sosyal demokrat hareketin, ılımlı demokratik hareketler olma sürecini aşağı yukarı tamamladığının işaretidir.

3.1.2. İngiliz Sosyal Demokrat Hareket ve Fabianlar

İngiltere’deki sosyal demokrat hareket diğer örneklerine göre daha ılımlı olmuştur. Sendikal hareket burada kilit rol oynamıştır. Çünkü “İşçi Partisi’nin ve sosyal demokrat hareketin ortaya çıkışının kökeninde, parlamentoya temsilciler sokma amaçlı sendikal hareketler yatmaktadır”.⁴² Bu hareketin ilk çabaları oy hakkının genişletilerek parlamentoya işçilerin sokulması, konut ve iş şartlarının geliştirilmesi talepleriyle sistemde bazı reform ve düzeltmelerin yapılmalıydı ve hareketler ihtilalci değillerdi.

1880’lerden sonra işçi sendikaları ile bu hareketle kaynaşan Fabianlar⁴³, Bağımsız İşçi Partisi ve Demokratik Federasyon oluşturdu. Oluşumun 1845’teki seçim yenilgisinden sonra, 1900 yılında bugünkü İşçi Partisi’nin çekirdeği olan İşçi Temsil Komitesi kuruldu. 1906 seçimlerinde liberallerle yapılan seçim ittifakı parlamentoya girmelerini sağladı. Bu olaydan sonra komite adını İşçi Partisi olarak değiştirdi. Partinin işçi örgütleriyle kurduğu organik bağ güçlenmesini sağlamıştır.

Liberal politikalar bir süre sonra güç yitirmeye başlamıştır. Çünkü Avrupa’da İngiliz dış pazarına ortak yeni ve güçlü rahipler çıkmakta, bozulan ekonomi nedeniyle geniş kesimlerin yoksulluğu artmaktadır. Artık alt kesimde bulunanların durumunun düzeltilebilmesi için devlet müdahalesinin gerekli olduğu fikri yayılmaktaydı. Bu görüşü savunanlar arasında Fabian Topluluğu üyeleri de vardı. Fabianlar “kapitalizmin adil

⁴¹ Murat SARICA, *Siyasi Düşünce Tarihi*, 210.

⁴² Bkz., (33), YILMAZ, 59.

⁴³ “1984 yılında bir grup aydın, Kartacalılar’a karşı savaşmış, uygun zaman bekleyerek düşmanı oyalamasıyla ün yapmış Romalı General Fabius Cuntator’dan esinlenerek Fabian adını verdikleri bir dernek kurdular.” Derneğin kurucuları Bernard Shaw, H.g. Wells ve karı-koca Webb’lerdir. Bkz. (41) SARICA, 156.

olmayan sonuçlarını düzeltmek için devletin müdahalesini” istemekle birlikte “günde 8 saat çalışma, yaşlılık aylığı, fakire iyi konut ve eğitim hakkı sağlanması gibi pratik önerilerde bulunuyorlardı.”⁴⁴ Temel amaçları, sefalet ve eşitsizlikle mücadelede sendikaların yerini devletin almasıdır.

Bu görüşlerden de anlaşılacağı gibi, İşçi Partisi Marksist düşünce ve yöntemlerin dışında liberal anlayışıyla yaklaşarak politika üretmiştir. 1924 yılında İşçi Partisi iktidara geldiğinde, liberallerin desteğini alarak, devrime ve şiddete başvurmadan sistemle bütünleşmeyi başarmıştır. II. Dünya Savaşı’nın hemen sonrasında yapılan seçimlerde parti, “liberal ve muhafazakarların toplamından 146 sandalye fazla olarak 393 milletvekili ile iktidar” oluyor ve artık “bir sınıfın partisi olmaktan çıkarak geniş bir halk kesiminin partisi haline geliyor ve savaş sonrası sosyal politikalarıyla destek buluyordu.”⁴⁵ Yeni Keynezyen ekonomik anlayış çerçevesinde, parti sendikalarla iç içe ve ılımlı bir yapı ortaya koymuştur.

3.1.3. İsveç Sosyal Demokrasi Hareketi

Sosyal demokrat hareketin İsveç’te gelişimi, Almanya’da olduğu gibi Avrupa için önemlidir. Hareketin, fikirlerin, sürtüşme ve çatışmaların olmasına rağmen, sakin bir ortamda geliştiği görülür. Sosyal demokratlar, İsveç’te hiçbir zaman bir sıkıyönetim uygulamasıyla ya da olağanüstü bir yönetimle karşılaşmamıştır. Sosyal demokratlar düşüncelerin “İsveç topraklarında öncüsü ve yayıcısı olmak şerefi, terzi kalfası August Palm’a aittir.”⁴⁶ Almanya’da geçen gençlik yılları sırasında sosyal demokrat yapılarla ilişkiler kuran Palm, İsveç’e döndüğünde dergi çalışmalarıyla ve ülkeyi baştan başa dolaşarak yaptığı konuşmalarla sosyal demokrasiyi tanıtmaya çalışır.

⁴⁴ Bkz., (33), YILMAZ, 60.

⁴⁵ A.g.k., 61.

⁴⁶ Bkz., (35), ÖZDALGA, 11.

“Sosyal Demokrat İşçi Partisi (SAP), 1889 yılında Sosyal Derneği'nin yaptığı çağrı üzerine toplanan kongreyle kurulmuştur.”⁴⁷ Partiyi kuran delegelerin 46'sı işçi, 2'si küçük esnaf ve sadece 2'si orta veya üst tabakadan olmuştur. SAP kurulduğu andan itibaren ılımlı bir tavır takınmış ve zora dayalı bir ihtilali amaçlamadığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra diğer gruplarla işbirliği yapılabileceğini de açıklamıştır. Partide bir ara radikal grubun etkin olmasıyla parlamentoyu yararlı bir ajitasyon aracı olarak gören sert kararlar alınmıştır. Ancak parti ana hatlarıyla ılımlı ve pragmatik bir süreç izlemiştir.⁴⁸

İsveç'te 1900'lü yıllara gelindiğinde işçi sayısı çoğalan fabrikalara paralel olarak artmıştır. Bu işçiler tercihlerini sosyal demokrasi lehine kullandıkları için SAP her geçen gün daha da güçleniyordu. “Nitekim oy hakkının kazanılmasından sonra yapılan 1914 seçimlerinde 87 milletvekilliği”⁴⁹ kazanılmıştır. Partinin kitleselleşmesi siyaset yapma tarzının değişmesine neden olmuş ve parti daha da ılımlılaşmıştır.

SAP, Sovyet Devrimi sonrasında da ılımlı tutumunu sürdürmüştür. 1919 yılında Branting, “Lenin'in başvurduğu taktikleri eleştirmiş”⁵⁰ ve ona karşı çıkmıştır. Ona göre, ancak “işçi sınıfının örgütlü demokratik mücadelesi önderliğindeki reformlarla sosyalizme giden yol”⁵¹ açılabilir. Branting, Sovyet Devrimi'nin kurtarıcı olmaktan ziyade yeni bir baskı mekanizması oluşturacağını, bu nedenle örnek alınamayacağını ileri sürer.

1920-32 yılları arasındaki dönem parti için istikrarsızlık dönemidir. SAP bu süreçte üç kez azınlık hükümeti kurarak toplam dört yıl hükümet olabilmıştır. Radikal kararlar almak yerine, diğer partilerle anlaşarak bazı yasaların çıkarılması sağlanır. Bu tarz politika sosyal demokratların geniş kesimlerin güvenini kazanmasını sağlar. 1929

⁴⁷ A.g.k., 19.

⁴⁸ Partinin ılımlılar ve radikaller arasında geçen mücadelesi için Özdalga'nın çalışmasına bakılabilir. A.g.k., 21-34.

⁴⁹ A.g.k., 135-136.

⁵⁰ Bkz., (33), YILMAZ, 61.

⁵¹ Bkz., (35), ÖZDALGA, 142.

Büyük Bunalımı'ndan sonra yapılan 1932 seçimlerinde, sosyal demokratlar meclisteki milletvekilliği sayısını 90'dan 104'e çıkarmış ve Köylü Partisi'nin desteğini alarak azınlık hükümetini kurmuşlardır.⁵² İktidar döneminde kazanılan başarılar ve parti ideolojisinin pekişmesi uzun yıllar sürecek SAP iktidarı sürecini başlatmıştır.

3.2. Sosyal Demokrasinin Genel Özellikleri

Sosyal demokrat hareketler büyük ölçüde sanayileşmenin ortaya çıkardığı işçi sınıfına dayanarak siyaset yapmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında altın çağlarını yaşayan sosyal demokrat partiler uygulamada, "parlamentar sistem içinde ılımlılaşmış ve sınıf savaşını reddeden ve toplumdaki temel değerleri savunan, demokratik partiler"⁵³ olmuşlardır. Aydınlanmanın eşitlik, adalet ve özgürlük kavramlarını uygulamada gerçekleştirenler de yine sosyal demokratlar olmuştur. Bu ilkelerin benimsenerek kullanılması, sosyal liberalizm ile sosyalizmin demokratik eğiliminin bir bileşimi olarak şekillenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden sosyal demokrasi, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, demokratik sol diye adlandırılmaya başlamıştır.

Sarıca, Sosyalist Enternasyonal'in ilk kongresi sayılabilecek 1951 Frankfurt kongresinde yayımlanan bildiriye temel alarak, demokratik sosyalizmin ana özelliklerini şöyle sıralar:

1. Kapitalizmin karşısındadır. İşçi eyleminin büyüyüp güçlenmesi ve insanların bir avuç kapitalistin egemenliğinden kurtarılması amacını güder.

2. Sınıf savaşımını kabul eder. Fakat ihtilalci değildir. Demokratik bir anayasa rejimine bağlı ve ona uygun bir çalışma yöntemiyle köklü sosyal ve ekonomik reformların yapılmasından yanadır. Kapitalizmden sosyalizme geçiş, zor kullanarak

⁵² A.g.k., 165-167.

⁵³ Bkz, (33), YILMAZ, 66.

olmamalıdır. Proleterya diktatörlüğü kabul etmez. Bu yönüyle Sosyal Demokrasi ile Avrupa Komünizmi arasında bir yakınlaşma var.

3. Her çeşidiyle totaliterliği ve dikta rejimlerini reddeder. (faşizmi de komünizmi de)

4. Sosyalizmi, komünizme götürücü bir araç saymaz. Sosyalizm kendi başına bir amaçtır. Sosyalizm, komünizmin hazırlık aşaması değildir.

5. Marksizmi reddetmez. Ama onun sosyalizm üzerindeki tekelciliğini reddeder. Demokratik sosyalizm evrensel, milletler arası bir akımdır. Ne bir tek devletin, ne de tek, resmileştirilen bir ideolojinin sınırları içinde hapsedilemeyeceğini ilan eder.⁵⁴

Sosyal demokratlar daha iyi bir yaşam, sosyal adaletin sağlanması, eşitlik, özgürlük ve barış için işçiler ve işverenler arasında uzlaşmadan yanadırlar. Çatışmanın önlenmesi ve düzenin sağlanabilmesi için ise devletin müdahalesinin gerekli olduğunu belirtmişlerdir.

1970'lerin sonundan itibaren sanayiye dayalı ekonomik sistemin önemini yitirmeye başladığını, onun yerine iletişim, bilgi ve hizmete dayalı yeni bir ekonomik sistemin başat hale geldiği söylenmektedir. Sanayinin çözülmesiyle birlikte sosyal demokratların temel dayanağı olan işçi sınıfının önemini yitirmeye başladığı, ayrıca refah devletinin oluşturmuş olduğu uzlaşma zemininin de sona erdiği ileri sürülmektedir. Bu "Yeni Dünya Düzeni"nde ortaya çıkan sorunların nasıl çözüleceğine dair siyaset arayışları başlamıştır. Klasik sosyal demokrasinin geleneksel anlamda etkisini yitirdiği ve artık uygulanamaz bir siyaset biçimi olduğunu söyleyen 'Üçüncü Yol' ideolojisi, sosyal demokrasinin yeni yüzü olduğunu ilan edilmiştir.

⁵⁴ Bkz. (41), SARICA, 210-211.

1.4. Üçüncü Yol:Tarihçe ve Gelişimi

Üçüncü yol kavramı yeni olmamakla birlikte, özellikle 1989'da Doğu Bloğunun yıkılmasından sonra, sosyal demokrasinin yeniden canlanışını simgeleyen bir terim olarak tartışılmaya başlandı. Anthony Giddens'a göre Üçüncü Yol, sol ile sağ arasında ortak bir yol bulma uğraşında değil; dünyadaki –küreselleşmeyle birlikte- değişimlere yanıt verebilme çabasıdır. Giddens, “Üçüncü Yol politikası her şeyin ötesinde, değişime cevap verme çabasıdır”⁵⁵ diyerek kavramın niteliğini ortaya koymuştur. Giddens'tan feyz alan İngiltere Başbakanı Tony Blair, Üçüncü Yol'un “ilerici, merkez solun İngiltere ve ötesinde ağır ağır yerleştirdiği yeni siyaset anlayışına verilebilecek en iyi isim”⁵⁶ olduğunu belirterek, kavramın günümüz dünyasının sorunlarına çözüm üretebilecek siyasetin adı haline geldiğini ileri sürer.

Küreselleşen dünyanın küreselleşen sorunlarına çözüm ürettiğini ileri süren bu görüşün öncelikle tarihçesine bakılacaktır. Üçüncü Yol, kendisini kurgularken, mevcut siyasi görüşlerin – klasik sosyal demokrasi/sol ve neoliberalizm sağ- sorun çözmede yetersiz kaldığını ve bu nedenle işlevsizleştiğini ileri sürmektedir. Çalışmanın bu bölümünde de söz konusu siyasi projelere getirilen eleştiriler ele alınırken, buna bağlı olarak Üçüncü Yolu ortaya çıkaran nedenlerin – Giddens'ın deyimiyle beş ikilem – ne olduğu da incelenecektir.

4.1. Üçüncü Yolun Tarihçesi

Üçüncü Yol ne yeni ne de masum bir kavramdır. Fakat günümüz dünyasında yapılan Üçüncü Yol tartışmaları, yeni bir dünyanın siyaset biçimi olarak kendisini sunar. Anthony Giddens, Üçüncü Yol adıyla anılan tartışmanın ortaya çıkış nedenlerini şöyle

⁵⁵ Murat C. YALÇINTAN, “Anthony Giddens ile Söyleşi”, 31.

⁵⁶ Tony BLAİR, “Üçüncü Yol, Yeni Yüzyıl İçin Yeni Siyaset”, Çev. Murat Ç. Yalçıntan, 153.

açıklar: “1970’li yılların sonuna kadar endüstrileşmiş ülkelerde uygulamada olan refah devleti mutabakatının (konsensüs) sona eriş, Marksizmin itibarını yitiriş ve önemli toplumsal, ekonomik, teknolojik değişiklikler.”⁵⁷ Giddens’in saydığı bu nedenler, Soğuk Savaş’ın bittiğini ve dünyanın yeniden yapılandırılma sürecine girdiğini anlatır bize. Fakat önemli bir nokta daha vardır: “ Soğuk Savaş’tan sonra Batı da bir zafer krizine girmiştir ve toplumsal gelişimin hedefleri yeniden hecelenmelidir.”⁵⁸ Yani yenilen kadar yenen de tarih sahnesinden silinme tehlikesiyle karşı karşıyadır ve bu nedenle Batı toplumlarını tanımlayan kapitalizm, demokrasi, hukuk devleti ve ulusal egemenlik yeniden ele alınmalı ve tanımlanmalıdır.

Sosyal demokrasinin 1980’li yılların başından itibaren sorunlarına yeni bir çözüm bulma uğraş, 1989 yılında Sovyet Bloğu’nun dağılmasıyla birlikte hız kazanmıştır. Kapitalist Batı ve Sosyalist Doğu ikilemi dışında bir Üçüncü Yol bulduğunu söyleyen bazı Avrupalı sosyal demokratlar, bu kavramın ve arayışın yeni olmadığını belirtirler. Kavram sağ ve sol siyasetler tarafından defalarca kullanılmıştır. Mesela;

Avusturyalı Marksistler’in Alman sosyal demokrasisinin düzenle fazla iç içe geçmiş olduğu savı ve otoriter Sovyet Komünizminin dışında Üçüncü bir yol arayışının tarihi çok eski değildir...SPD’nin 1959’daki tarihi Godesberg kurultayında aldığı kararlar sosyal piyasa ekonomisinin kabulü ve sınıf savaşından vazgeçilmesi benzer bir biçimde üçüncü bir yol arayışının ürünüydü...Papa xiii.Leo (1891) ve Papa xi. Pius (1931) un geliştirdikleri Enzyklicia Rerum Novarum anlayışı Katolik bir sosyal öğretiydi.; liberalizm ve komünizmin yarattığı tahribatları önleyebilecek ama aynı zamanda da bu iki akımın dayandığı sosyal tabakaların gerçeklerini de dikkate alacak bir üçüncü yol önerisi”⁵⁹ (yapılmıştır).

⁵⁷ Anthony GIDDENS, *Üçüncü Yol*, Çev. Mehmet Özay, 9.

⁵⁸ Ulrich BECK, *Siyasallığın İcadı*, Çev. Nihat Ünler, 17.

⁵⁹ Aykut ÇELEBİ, “Yaz Tiyatrosu’nun Ardından: Üçüncü Yol ve Almanya’da Yeni Orta Sosyal Demokrasi”, 92-93.

1990'ların başında yeniden gündeme gelen Üçüncü Yolun ilk uygulayıcısı Amerika Birleşik Devletleri (ABD) eski Başkanı Bill Clinton'dır. Kavram ilk olarak Amerikan Demokratları tarafından "yeni ilerencilik" olarak tanımlandı. "Demokratik Liderlik Konseyi tarafından 1996'da yayımlanan '*Yeni İlerici Bildirge*', köklü değişim içindeki bir dünyayla başa çıkmak için politikalarda taze bir başlangıcın gerektiğini iddia ediyordu."⁶⁰ Çünkü artık Amerika'da ilk ilerencilik olarak tanımlanan ve devlet, sendikalar ve büyük şirketler arasındaki işbirliğine dayanan 'New Deal' uygulanamazdı. Özellikle büyük işletmeler bu sisteme bağlı kalamamaktaydı. Bunun nedeni "(Y)eni global piyasaların doğması, bilgi ekonomisi ve beraberinde Soğuk Savaş'ın sona ermesi ulusal hükümetlerin, ekonomik hayatı yönetebilme ve devamlı genişleyen bir yelpazede sosyal faydalar sunabilme yeteneğini"⁶¹ yitirmiş olmasıdır. Yeni demokratlar daha sonraları, "yeni ilerencilik" yerine "Üçüncü Yol" kavramını kullanmaya başlamışlardır. Fırsat eşitliği, kişisel sorumluluk yurttaşlarının ve toplulukların mobilizasyonu, Yeni Demokratların bakış açılarının temelini oluşturmaktadır.

Clinton yönetimi 1996 yılında sosyal refah uygulamalarında değişime gider. Yeni uygulamalar sosyal refah reformuyla birlikte, " Kişisel Sorumluluk ve iş fırsatı Uzlaştırma Yasası, *Bakmakla Yükümlü Olduğu Çocuğu Bulunan Ailelere Yardım*"(AFDC) yasaları kaldırılmış onun yerine "*Muhtaç Ailelere Geçici Yardım*"(TANF)⁶² yürürlüğe konulmuştur. Bu yasayla birlikte geliri belli bir düzeyin altında olanlar artık süresiz mali yardımdan yararlanamaz olmuşlardır. Yeni programdan (TANF) yararlanabilen aileler ise, ekonomik geleceklerinin sorumluluğunu yüklenmek zorunda kalmışlardır. İnsanlar artık iş bulmak ve çalışmak zorundadırlar.

⁶⁰ Anthony GIDDENS, *Üçüncü Yol ve Eleştirileri*, Çev. Nihat Şad, 2.

⁶¹ A.g.k. , 2.

⁶² Yann DIERWECHTER, "Clinton'un Üçüncü Yol'u: Sol ve Sağ, Hepsi Tepeden Tırnağa Amerikan", 333.

Clinton'un 27 Ocak 1998 tarihli Halka sesleniş konuşmasında, "bilgi çağında güçlü bir hükümetin gereği üzerinde"⁶³ durması, toplumsal eşitlik için devlet müdahalesinin gerekli olduğu fikrinin yanı sıra, sosyal devletin Giddens'in deyimleriyle 'pozitif sosyal devlet' olarak yeniden kurulmasına işaret etmektedir. Bunun için Clinton'un konuşmasında ortaya attığı bazı politikalara bakmak yeterlidir. Orta ve düşük gelirli aileler için gelir vergisi indirimi, asgari ücretin arttırılması, ömür boyu öğrenme kredisi, iş çevreleri için vergi kredileri, yaygınlaştırılmış çocuk bakım evleri gibi.

İngiltere' de İşçi Partisi'nin Lideri Tony Blair Yeni Demokratlardan feyz alarak partinin her alanda görüşlerini değiştirir. Hükümet üyeleriyle birlikte 1998 yılı içerisinde "Üçüncü Yol kavramını her yerde dile getirmeye başlayan"⁶⁴ Giddens, kavramı daha da genişleterek uygulanabilir bir politik akım haline getirir. Giddens, Birleşik Krallıkta klasik sosyal demokrat ilkelerden ayrılmaya yönelik ilk sistematik teşebbüsün, İşçi Partisi'nin 1987 yılı Ekim ayında gerçekleştirilen Yıllık Konferansında belirlenen İşçi Partisi Siyasi Bildirisi'nde gündeme geldiğini belirtir. Bu çerçevede yedi ayrı çalışma grubu oluşturulmuş ve her biri farklı alanlarda politika belirleme görevi üstlenmiştir. Oluşturulan bu gruplar arasında;

"İşçi Partisi'nin birey özgürlüğü ve kişisel seçme hakkı konularına son derece önemli vurgu yapması gerekliliği üzerinde konsensüse varılmıştır...Endüstri işletmelerinin kamu kesimi tarafından sahiplenilmesi yönünde verilen taahhütlerden vazgeçilmiştir. Keynesçi talep yönetimi açıkça terk edilmiş ve sendikalara bağımlılık azaltılmıştır.... Ekolojik konulara da yer verilmiş; ama gerekli hassasiyet, politika taslağındaki diğer konularla karşılaştırıldığında önem açısından daha aşağılarda yer almış ve diğerleriyle bir bütünlük taşıması sağlanamamıştır."⁶⁵

Böylece işçi partisi parti sendikaların partisi olmaktan çıkarılarak halkın partisi haline getirilmeye başlandı. Böylece parti orta sınıfla çalışan zengin kesimlerinde partisi

⁶³ Murat C. YALÇINTAN, "Üçüncü Yol: Küresel Çağın Evrensel İdeolojisi Olabilir mi", 71.

⁶⁴ Andy THORNLEY, "Thatcherizm'den Üçüncü Yol'a: İngiltere'de Planlamaya Yaklaşım", 298.

olmuştur. Bunun yanı sıra, sağ/sol ayrımları yerine partinin merkezde yer aldığı söylenerek, hedef kitlenin İngiltere'deki tüm vatandaşlar olduğu vurgulanmıştır. Parti tüzükte yer alan “kamu mülkiyetine taraftar olunduğu ibaresini kaldırdı”⁶⁶ ve böylece serbest piyasa ekonomisini savunur hale geldi.

Blair'in Yeni İşçi'si, Marksizme dayalı görüşleri terk etmeye başlamış, bunun yerine Hıristiyan sosyalizmi kavramını benimsemeye başlamıştır. Mandelson ve Liddle Blair'ın güçlü bir din duygusuyla büyüdüğünü ve temel olarak da İskoç yazar John Mac Murray'ın görüşlerini benimsediğini belirtirler.⁶⁷ İşçi Partisi'nin ahlaki bir zemine kaydığı eleştirisi de bir bakıma bu durumla bağlantılıdır. Hıristiyanlığın sosyal yükümlülüklerinin topluluk aracılığıyla yerine getirilmesi gerektiğine inanan Blair, Fabian topluluğu için hazırladığı broşürde de buna değinir.⁶⁸ Blair ayrıca bu broşürde Üçüncü Yol'un temel dayanaklarını da belirtir: Eşit değer, fırsat eşitliği, sorumluluk ve topluluk halinde yaşamak.

Giddens, Üçüncü Yol hakkındaki en yoğun tartışmaların Almanya'da yaşandığını belirtir. Almanya'da bir çözüm yolu olarak sunulan “Yeni Orta”⁶⁹ kavramı, “1998 seçimleri öncesinde Schröder ve kendilerini “modernleşmeciler” olarak tanımlayan partinin sağ kanadı tarafından ortaya atılmıştır.”⁷⁰ Almanya'daki tartışmaların amacının, serbest piyasa düşüncesinin yükselişi karşısında nasıl bir yaklaşımın sergileneceği olduğunu söyleyen Giddens, SPD' de beş yıl boyunca süren tartışmaların, yeni bir Temel Program'a geçişe yol açtığını belirtir. Bu programın dikkat çeken yönü ekolojik sorunlara büyük yer ayırmasıydı. Böylece “ Alman Sosyal

⁶⁵ Bkz., (57), GIDDENS, 28.

⁶⁶ Aytekin YILMAZ, *Çağdaş Siyasal Akımlar*, 77.

⁶⁷ P.MANDELSON-R.LIDDLE, *Blair Devrimi*, Çev. Yurdakul Fincancıoğlu, 63-64.

⁶⁸ Tony BLAIR, “Üçüncü Yol: Yeni Yüzyıl İçin Yeni Siyaset”, 155-156.

⁶⁹ * Burada yeri gelmişken şunu da belirtmek gerekiyor. Dünyada kendisini yeniden yapılandıran sosyal demokratlara bakıldığında adları ne olursa olsun “yeni” oldukları özellikle vurgulanmaktadır. Bu bölümde ele aldığımız görüşler itibarıyla Clinton'un ‘yeni demokratları’, Blair'ın ‘Yeni İşçisi’ ve Schröder'in ‘Yeni Ortası’. Konuyla ilgili olarak bkz.(59) ÇELEBİ, 91 ve Sevgi Uçan YÖNEY, “Siyasetin Değişen İçeriğine İlginç Bir Örnek:İngiliz İşçi Partisi”, 285.

⁷⁰ Bkz., (59), ÇELEBİ, 111.

Demokratları 1970'lerin sonlarında ortaya çıkan ekolojik düşünceyi gündemine alan ilk önemli sosyal demokrat parti oldu.”⁷¹

Temel Programa göre, zengin çoğunluk sosyal demokrasinin ‘kolektivizm ve dayanışmacılık ilkeleri’nden uzaklaşmıştı. Bireysel başarı ve ekonomik rekabetçilik gündemde daha çok yer almalıydı. Ayrıca ‘sosyal güvenlikle ekonomik uygulamayı birleştirme’ ihtiyacında olduğunu ortaya koymuş ve ‘bireyselciliğin ve dayanışmanın birbirine zıt olarak kabul edilmemesi’ gerektiği tespitleri yapılmıştır. Programı, seçmenlerin önemli bölümünün SPD’ye ‘ekonomik modernleşmeyle ilgili üstlendiği sorumlulukta güvenmediği’, fakat sadece ‘sosyal güvencenin oluşturulacağı konusunda onay vermesi söz konusu olduğu sürece çoğunluğun desteğini’ almamanın son derece zor olacağı şeklinde bitmekteydi.⁷² Alman sosyal demokratlarının ihtiyatlı davranmaları normaldir. Çünkü Temel Yasa’dan bu yana Alman toplumunun üzerinde uzlaştığı sosyal piyasa ekonomisi modelinden vazgeçme konusunda henüz ortak bir fikir oluşmamıştır.⁷³

4.2. Üçüncü Yol Nelere Karşıdır?

Üçüncü Yol, her şeyden önce “sağ ve solun ötesinde” bir çözüm arayışı olduğunu her alanda vurgular. Bu görüşe göre küreselleşen dünyanın büyük çaplı sorunları – çevre, silah kaçakçılığı, kitlesel göçler vs.- ne sağ/sol ikilemiyle anlaşılabilir, ne de klasik sosyal demokrasinin ve neoliberalizmin politikaları söz konusu sorunları çözebilmek için geçerli bir fikir sunabilirler. Giddens, sosyalizmin ölümüyle kapitalizmin bir alternatifi kalmadığını* ve bu nedenle kapitalizmin içinden hareket ederek, “mevcut düzeni insancillaştırmaya çalışan bir oyunun içinde yer”⁷⁴ almak

⁷¹ Bkz., (57), GIDDENS, 30.

⁷² A.g.k. 30-31.

⁷³ Bu konuyla ilgili olarak bkz., (59), ÇELEBİ, 111-112 ve 35 no.lu dipnot.

⁷⁴ Metin ÇULHAOĞLU, “Üçüncü Yol, Türkiye Solu ve Marksizm”, 136.

*Başka alternatifin olmadığını söyleyen sadece Giddens değildir. Bloğun yıkılmasından sonra liberaller her yere ‘Alternatif Yok’ yazısı yazmışlardır.

gerektiğini belirtir. Ulus devlet, piyasa, aile, refah devleti, eşitlik meselesi ve ekoloji konusunda söz konusu iki siyasi görüşün yaklaşımlarını ele alır ve eleştirir.

4.2.1. Refah Devleti Altında Sosyal Demokrasi

Kendisi de bir zamanlar bir tür üçüncü yol olan ‘klasik sosyal demokrasi’ günümüzde küreselleşen dünyanın önünü tıkayan bir siyasal görüş olarak eleştirilmekte ve uygulanamaz ilan edilmektedir. Giddens, klasik sosyal demokrasiyi eleştirirken öncelikle, serbest piyasanın pek çok soruna yol açan işleyişi konusundaki eleştirilere katıldığını, ama bu durumu çözmek için güçlü bir hükümetin müdahalesinin sorunun üstesinden gelebileceğini ileri sürer. Devlet, sadece piyasaların üstesinden gelemeyeceği ya da kısmen karşılayabileceği hizmetleri yerine getirmeli ve böylelikle eski tip hantal, bürokratikleşmiş, her şeye müdahale eden yapıdan kurtulmalıdır.⁷⁵

Giddens, devletin aile yaşamına karışmasının hem geçerli hem de takdir edilecek bir yaklaşımın olduğunu belirtir. Bunun nedeni ise, muhtaç durumdaki ailelerin ihtiyacının karşılanması konusunda klasik sosyal demokrasinin aldığı önlemlerdir. Ama bu dayanışma ve yardım biçiminin artık sadece devlet tarafından değil gönüllü kuruluşlar tarafından yapılması gerektiğini belirterek, sosyal demokratların bu tip kuruluşlara şüpheyle bakmaması gerektiğini söyler.

Bütün sosyal demokratlar için eşitliğin sağlanması temel hedef olarak görülür diyen Giddens, eşitliğin tesisi için gerekli olan en önemli aracın sosyal devlet olduğunu belirtir. Sosyal devlet hem daha eşit bir toplum yaratmak hem de yaşamları boyunca bireyleri korumak gibi iki hedefe sahip olmuştur. Sosyal devletin destekçileri her zaman için işçi sınıfı olmuştur. Zira liberaller ve muhafazakarlar görüşleri ve seslendikleri taban itibariyle bu yapıya karşı çıkmışlardır.

⁷⁵ Bkz.,(57), GIDDENS, 20. Giddens kavramı bu şekilde tanımladığı için çalışmada bu kullanım biçimine sadık kalınacaktır.

Klasik sosyal demokrasinin, ortaya çıkan ekolojik sorunlar karşısında duyulan endişelere genellikle düşmanca yaklaşımının söz konusu olmadığını söyleyen Giddens, buna rağmen sosyal demokrasinin ekoloji konusunda intibah sağlamada zorluk çektiğini belirtir. Ekolojik konulara sistematik bir yaklaşım getirilememesinin nedeni; klasik demokrasinin ortaklaşmacı vurgusu, tam zamanlı işe odaklanması ve sosyal devlet üzerindeki karşı konulamaz baskısıdır. Bu nedenle sosyal demokrasi ekolojik sorunlarla mücadele etmek yerine, benzer düşünceleri paylaşan diğer siyasal partiler arasında dayanışmayı sağlamaya çalışan uluslar arası bir niteliğe sahip olmuştur.⁷⁶

Küreselleşen dünyada artık Keynezyen refah konsensüsü savunulamazdı. Çünkü üretim biçimi değişmiştir. Tam zamanlı çalışma, vasıfsız işgücünün ağırlıklı olduğu homojen bir iş piyasası, temel iktisadi sektördeki fordist üretim biçimi, devletin her alanda etkili olduğu bürokrasiye dayalı elitist bir devlet ve yerli ekonominin Keynezyen üretim biçimine bağlı olarak ulusal bir ekonomi şeklinde işlemesi, artık sermayenin dünya geneline yayılmasıyla geçerliliğini yitirmiştir. Bu nedenle Giddens, sosyal devletin sadece yönlendirici olması gerektiğini, serbest ve kişisel girişim için olumlu bir iklimin yaratılması, teknolojik gelişime bağlı olarak esnek piyasaların oluşturulması gerektiğini ileri sürer. Ayrıca kurallar koyarak şirketlerin genişlemesinin önüne geçmenin de doğru olmadığını belirtir.⁷⁷

Klasik sosyal demokratların savundukları sosyal devlet modelini eleştirenler temel olarak, “ilkeleri bakımından olmasa bile, bu ilkeleri gerçekleştirmede kullandıkları araçlar bakımından”⁷⁸ yapının demode hale geldiklerini belirtirler. Burada dikkat çeken bir nokta da sosyal demokrasinin geleneksel ilkelerinin geçersiz olduğunu ileri sürenlerin, sosyal demokrasinin karşıtları olmayıp, bizzat sosyal demokratların kendileri

⁷⁶ Bkz., (57), GIDDENS, 20-22.

⁷⁷ Bkz., (60), GIDDENS, 6.

⁷⁸ Ralf DAHRENDORF, akt. (59), ÇELEBİ, 90.

olmalarıdır. Bu durumun anlaşılabilmesi için, Avrupa'da iktidarda bulunan partilerin uygulamalarının yanı sıra, bu partilere danışmanlık yapan kişilerin görüşlerine de bakılabilir.⁷⁹

Yeni sosyal demokrasi görüşüne sahip olanlar sosyal demokrasinin adalet, adil bölüşüm, piyasa ekonomisinin denetlenmesi gibi tarihin değişik dönemlerinde kabul görmüş ilkesel kararların savunulması gerektiğinin altını özenle çiziyorlar. Bunun yanı sıra ortada yine de bir sorun vardır. Onlara göre sorun, genel kabul görmüş bu ilkelerin gerçekleştirilmesinde kullanılan araçların da söz konusu bu ilkeler gibi mutlaklaştırılmasıdır. Bu araçlar sosyal demokrat ilkeleri hayata geçiremedikleri gibi, bugün bile çözümlenmeyi bekleyen bir dizi ilkesel yanlış ve dogmaya neden olmuştur. Yanlış araç olarak adlandırılan şey, refah devleti kurumları ve genel olarak sosyal devlet ile buna bağlı sosyal güvenlik, gelirin bölüşümü, istihdam, sağlık, ücret ve emeklilik piyasalarıdır. Üçüncü Yolculara göre, yanlış araç nedeniyle toplumsal modernleşmenin hem önü tıkanmış hem de muhafazakar bir nitelik kazanmasına sebep olmuştur.⁸⁰

4.2.2. Neoliberalizm

Sosyal devletteki gelişmeler, 1970'lere gelindiğinde ortaya çıkan krizler nedeniyle geçerliliğini yitirmeye başlamış ve 1980'lerdeki özelleştirme dalgasıyla birlikte serbest piyasa sisteminin yeniden güç kazanmasına neden olmuştur. İngiltere'de Thatcher ve ABD'de Reagan serbest piyasacı politikaların savunucuları ve

⁷⁹ * Burada kastedilen Tony Blair ve Gerhard Schröder'in uygulamalarının yanı sıra, onların danışmanlığını yapan Anthony Giddens ve Ulrich Bech'in görüşleridir. Yeri gelmişken bir not olarak şunu da belirtmek gerekir. "Giddens'in Üçüncü Yol kavramının beslendiği ana damar, Almanya kaynaklı olup Münih Üniversitesi öğretim üyesi Ulrich Bech'dir ve onun 'Risk Toplumu' analizine dayanmaktadır."

Bkz., (59), ÇELEBİ
⁸⁰ Bkz. (59), ÇELEBİ, 93-94.

uygulayıcıları olarak topluma damgalarını vurmuşlardır. Giddens, neoliberalizmi eleştirirken; klasik sosyal demokraside olduğu gibi yeni sağın görüşlerinin de geçerliliğini yitirdiğini ileri sürer. Bunun nedeni ise, “günümüzde neoliberalizmin ölü bir siyasi felsefe haline”⁸¹ gelmesidir.

Neoliberalizmin dikkat çekici özelliklerinin başında, geniş devlete olan düşmanlıkları gelir. Devlet küçültülmeli ve her alandan elini çekmelidir. Devletin küçültülmesine paralel olarak, sivil toplumun güçlendirilmesiyle toplumsal dayanışmanın kendi kendisinin üretici mekanizması olacağı ileri sürülmektedir. Piyasaların sivil düzen gibi kendi başına bırakılması fikri yeni değildir. Adam Smith’in ‘laissez faire’ (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) görüşü liberalizmin her döneminde geçerli olmuştur. Bu düşünürlere göre piyasalara çok az müdahale edildiği ya da hiç müdahale edilmediği zaman dünya daha iyi bir konumda olacaktır. Neoliberaler, piyasaların bireysel inisiyatifin gelişmesine yol açtıklarını ve bu nedenle sivil düzenin bozulmasına sebep olan sosyal devlet uygulamalarına karşı olumlu bir işleyiş oluşturulabileceğini ileri sürerler.

Giddens, neoliberalerin özellikle aile ve ulus gibi geleneksel kurumların savunulmasıyla, kısıtlanmış piyasa güçleri arasında bağlantı kurduklarını söyler. Zira bireysel inisiyatif ekonomi içerisinde gelişir, fakat yaptırımlar ve sorumluluklar diğer alanlarda geliştirilir. Geleneksel ulus gibi geleneksel ailenin de toplum düzeni için işlevsel bir zorunluluk olduğunu belirten neoliberaler, günümüz aile tiplerinin –anne-babadan birinin bulunduğu ya da eşinsel ilişkinin bulunduğu aile gibi- toplumsal çürümeye neden olduğunu, bu nedenle çekirdek aileye geri dönüşün gerçekleşmesini savunurlar. Giddens, bu görüşe katılmadığını, sorunun çözümü için geri dönüşün mümkün olmadığını belirtir. Yapılması gereken ise, yeni aile tipinin karşılaştığı sorunları çözecek yeni sosyal yapıların kurulmasıdır.⁸²

⁸¹ Bkz. (55), YALÇINTAN, 33.

⁸² Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. (57), GIDDENS, 103-111.

Neoliberalizmin ‘eşitsizliğin taraftarı olması onun temel bir özelliğidir’ diyen Giddens, David Marsland’dan şu alıntıyı yapar; “Sosyal eşitsizliğin temelde yanlış ya da zararlı ‘olması fikri’ tutarsız ve inanılmazdır. Her şeyden önce, bu durum eşitlikçiliğe aykırıdır.”⁸³ Genel olarak liberal düşünceyi benimseyenler, serbest piyasanın var olduğu bir toplumda büyük ekonomik eşitsizliklerin olabileceğini kabul ederler. Bununla beraber eşitsizlik durumu, insanların sahip oldukları nitelikleri kullanarak uygun makamlara gelmelerine mani değildir.

Neoliberaler sosyal devlete düşmandır ve onu bütün kötülüklerin kaynağı olarak görürler. Bireyin kendisine duyduğu güven ve girişimcilik ruhunun sosyal devlet uygulamaları nedeniyle zayıfladığını ve köreldiğini ileri sürerler. Neoliberaler, sosyal devletin yerine devletin yardımının sağlanabilmesi için piyasa öncülüğünde gerçekleştirilecek ekonomik büyümenin yeterli olacağını savunurlar. Yeni sosyal yardımın oluşması sadece devlet eliyle değil, piyasalara da olanak tanıyarak mümkün olabilecektir.

Giddens, neoliberalerin, ekolojik sorunların söylendiği gibi olmadığını, ekolojik risklerin abartıldığını, aslında bu sorunların hiç bulunmadığını ve bu söylemin felaket tellallarının işi olduğunu söylediklerini belirtir.⁸⁴

Üçüncü yol arayışlarında neoliberalizmin ideolojik-siyasal söylem olarak iflas ettiği fikri önemlidir. Çünkü ölü bir siyasi felsefe olarak neoliberalizm yaşadığımız dünyada uygulanabilen tek siyasi projedir. Çulhaoğlu, Üçüncü Yolu eleştirirken, Üçüncü Yol düşünürlerinin bu çabasının, neoliberalizmin temel varsayımlarını kabullenip, bunları katıksız neoliberal ideolojinin kendi başına üstesinden gelemeyeceği bir

⁸³ A.g.k, 24.

⁸⁴ Giddens’tan yapılan alıntılar için bkz. , (57), GIDDENS, 22-25.

ideolojik- siyasal senteze taşıma çabası oluşunu ileri sürer.⁸⁵ Böylece Üçüncü Yol alternatifsiz bir proje olarak karşımıza gelir.

4.3. Üçüncü Yol Politikaları

Anthony Giddens, yeni sosyal demokrasi olarak tanımladığı Üçüncü Yol siyasetinden bahsederken onu beş tespit üzerine kurduğunu belirtir⁸⁶: 1) Dünyadaki yeni yapılanmanın adı olan “küreselleşme”. 2) Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni bir anlayış olarak “bireycilik”. 3) Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte etkisini yitiren “sağ-sol” ayrımı. 4) 1970 sonrası toplumun ihtiyaçlarına cevap veremeyen “politik temsil sorunu” ve 5) Küreselleşen dünyanın günümüzdeki en önemli sorunlarından biri olan “ekolojik sorunlar”.

4.3.1. Küreselleşme

Giddens, küreselleşmeyi “tek bir süreç değil, çatışmalar, parçalanmalar ve yeni katmanlaşma biçimleri üreten, genellikle çelişkili biçimlerde hareket eden karmaşık süreçler karışımı”⁸⁷ olarak tanımlar. Kavramın son on-onbeş yıldır yani 1990’lardan itibaren hayatımıza yerleştiğini ve politik ve ekonomik tartışmaların çoğunun merkezinde bulunduğunu belirten Giddens, en önemli göstergenin ‘finans piyasalarının rolünün artması’ olduğunu belirtir. Bu sayede günde bir trilyon doların üzerinde para sürekli el değiştirmektedir. Küreselleşmeyle birlikte bizden çok uzakta meydana gelen olaylar daha önceki dönemlere göre bizi daha çok etkilemektedir. Bu etkileşimde temel olan ise, iletişim ve bilgi teknolojilerinde meydana gelen devrimlerdir.

⁸⁵ Bkz., (74), ÇULHAOĞLU, 138.

⁸⁶ Bu bölümde yapılan alıntılar için Anthony Giddens’in “Üçüncü Yol” kitabı referans alınacaktır. Bkz., 39-74.

⁸⁷ Anthony GIDDENS, *Sağ ve Solun Ötesinde*, Çev. M. Sözen- S. Yücesoy, 12.

Giddens, küreselleşmeyle birlikte ulus-devlet yapısının tarihi misyonunu yerine getirdiğini ve artık ortadan kalkacağını söyleyenlere katılmaz; ama ulus-devletin bir değişim içinde olduğunu altını çizer. Ulus-devletler, egemenlik ve refah devleti politikalarının yürütülmesi konusunda değişimlere gitmek zorundadırlar. Ulus-devlet sadece ‘bir ulusun egemenliğiyle değil, diğer uluslarla kurulacak ve uluslar-üstü gruplar ve birliklerle işbirliği halinde kendi yerellerini ve güçlerini’ oluşturabileceklerdir.

Giddens, küreselleşme konusunda dönüştürücüler⁸⁸ içinde yer almaktadır. Bu grupta yer alanlar, ne küreselleşmeyi toptan reddederler ne de onu koşulsuz kabul ederler. Küreselleşme konusunda çıkarların ön plana alınmasını savunurlar. Genel olarak küreselleşmenin kaçınılmaz bir süreç olduğunu kabul ederler; ama sürecin düzene sokulmasını gerektiğini belirtirler. Küreselleşme konusuna ileride tekrar döneceğiz.

4.3.2. Bireycilik

Küreselleşme konusuyla bağlantılı olarak düşünülebilecek diğer bir kavram da ‘yeni bireyseldir.’ Giddens, klasik sosyal demokrasinin kolektivizm vurgusu yaparak ‘birey’i dışladığını, ama 1970’lerin sonlarından itibaren, özellikle neoliberalerin eleştirileri karşısında, fikir değişikliğine gittiklerini belirtir. Bunun nedeni, Batılı ülkelerin hepsinde çeşitli yaşam tarzlarının hızla yaygınlık kazanmasının bir sonucu olarak, ‘kültürel anlamda daha çoğulcu bir yapının’ oluşmasıdır.

Sağ ve sol düşünürler tarafından yeni dönemde ‘önce-ben’ toplumunun oluştuğu söylenmektedir; ama Giddens bu eleştiriye katılmaz. Çünkü ‘ben’ nesli manevi yozlaşma sürecine değinmeyen yeni bireyseldir’in yanlış bir tanımıdır. Yeni neslin manevi değerlere daha bağlı olduğunu, ama değerleri gelenekle bağlantılandırmadıkları gibi otoritenin yaşam tarzları üzerindeki belirleyici gücünü de reddettiklerini belirtir. Bu

⁸⁸ Küreselleşmeye yaklaşım konusunda David Held’in sınıflandırılması için bkz., (63), YALÇINTAN, 47-49.

düşünceler ışığında Giddens, yeni bireysellikten ne anlaşılması gerektiğini Ulrich Beck'ten yaptığı şu alıntıyla gösterir:

“Yeni bireysellik Thatcherizm, piyasa bireyselliği ya da otomize olmak demek değil, ‘kurumsallaşmış bireysellik’ anlamına gelmektedir. Örneğin, refah devletindeki hakların ve sorumlulukların çoğu ailelerden ziyade bireyler için tasarlanmıştır. Pek çok olayda da görüldüğü gibi, bu haklar çalışmayı varsayılmaktadır. Çalışma öncelikle eğitimi gerektirmektedir ve bunların her ikisi yani eğitim ve çalışma hareketliliği gerektirmektedir. İnsanlar, bütün bu gerekliliklerle kendilerini bireyler olarak planlamaya, anlamaya ve tasarlamaya, yani inşa etmeye davet edilmektedirler”⁸⁹

Giddens, bu açıklamanın gösterdiği gibi küreselleşen dünyada ‘artık geleneklerimizi ve alışkanlıklarımızı değiştirmemiz’ gerektiğini söyler. Refah devleti artık görevini tamamlamıştır. Bu nedenle toplumsal dayanışmayı sağlayacak yeni araçların bulunması gerekmektedir. Burada öne çıkan düşünce ise, ‘sorumluluk yoksa hak da yoktur’ ilkesidir. “Kullandığımız haklar ödevimiz olan görevleri yansıtırlar. Sorumluluk olmaksızın hak ve fırsatlar, bencillik ve açgözlülüğün artmasına neden olurlar”⁹⁰ Sürekli değişim halinde olan bir dünyanın yakalanabilmesi için bireyler de toplum ve devlet gibi çaba harcamalı, sorumluluk sahibi olmalıdır.

Refah devletinin işlemez hale geldiği ve yeni bir üretim dönemine geçtiğimiz şu dönemde yapılması gereken nedir? Giddens, Beck'ten yaptığı alıntıda bunu bize gösterir: Hak sahibi olmak için sorumluluk taşımak, sorumluluğun göstergesi olarak çalışmak ve küreselleşen dünyada çalışabilmek için her zaman eğitilmiş olmak. Üçüncü Yol düşünürlerinin hepsi “toplumun bireye karşı sorumluluklarını yerine getirmesini, bireyin topluma karşı sorumluluklarını aksatmaması şartına”⁹¹ bağlar. Gücü yeten herkes çalışmalı, suç işlemekten uzak durmalıdır. Kol gücünün egemen olduğu bir dönemden,

⁸⁹ Ulrich Beck'ten akt., (57), GIDDENS, 48.

⁹⁰ Bkz., (56), BLAİR, 155.

⁹¹ Hayri KOZANOĞLU, “Üçüncü Yol: Sosyal demokrasi için tek yol mu, son yol mu?”, 29.

beyin gücünün etkin olduğu bir ekonomik düzene geçtiğimiz günümüz dünyasında, eğitim önemli hale gelmiştir. Üçüncü Yol eğitim derken, “herkesin ömür boyu öğrenme yüklenimi altına sokulması”⁹² kasteder. Ekonomide başarının yakalanabilmesi için eğitime -vasıflı işgücü- yatırım yapılması gerekmektedir. Ama burada dikkat çeken bir husus daha vardır. Küreselleşmenin alternatifini olmadığı için, toplumu küresel ekonominin gereklerine göre şekillendirmek gerekir. Bunun için gerekli olan şey vatandaşların eğitilmesidir. Ama eğitime verilen değerlerin nedeni eşitlik anlayışıyla yapılmamıştır. Eğitime önem verilmesi, “emek piyasasına esneklik kazandırmak ve küresel piyasadaki beklenmedik bir hata sonucunda işlerini”⁹³ kaybeden insanları eğitmek anlayışındadır.

4.3.3 Sol ve Sağ İkilemi

XVIII. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan sol ve sağ ayrımının muğlak olduğunu söyleyen Giddens, bunun nedeni olarak, ‘bir fikrin farklı dönemlerde sağ, başka bir dönemde ise sol olarak kabul edilmesi’ni gösterir. Sol ve sağ ayrımını sona erdiği fikri yeni değildir. Bu iddia ilk kez 1890’larda sendikalar ve ‘dayanışma’ savunucuları tarafından ortaya atılır. Bu iddia yıllar içinde tekrar tekrar gündeme gelir. Giddens bu süreç içinde ortaya konulan tezin ‘genellikle sağ kanata mensup olanların ürettiği fikirlerle gelişme’ gösterdiğini belirtir.

Politika sağ-sol ayrımı tartışmalarının nasıl olduğunu, İtalyan politik düşünürü Norberto Bobbio’ya dayanarak tartışan Giddens, ‘politikanın özü muhalif görüş ve politikalarla mücadeleye dayanmaktadır’ diyerek sağ-sol ayrımına ilişkin mantığı kabul ettiğini belirtir. Ancak Giddens’in bu ayrımda tartışmaya çalıştığı şey sağ-sol ayrımının günümüz sorunlarının çözümünde ne ölçüde geçerli olabildiği konusudur.

⁹² Bkz., (62), DIERWECHTER, 338.

⁹³ Stuart HALL, “Muhteşem Meçhule Gidiş Şovu”, Çev. Alev Özkazanç, 151.

Bobbio, sağ soldan ayırabilmek için en sık kullanılan ölçünün ‘eşitlik’ olduğunu belirtir. Yazar, “sol diye adlandırılan ve böyle kabul edilen öğreti ve hareketleri en iyi tanımlayan unsur eşitlikçiliktir”⁹⁴ derken Giddens, Bobbio’nun sol-sağ ayrımının ortadan kalkmayacağı ve bu ayrımın temelinde de eşitliğe bakış fikrinin olduğunu kabul eder; ama bu görüşün eklemelere ihtiyaç duyduğunu da belirtir. Çünkü, ‘solcular eşitsizlik ya da sosyal adalet fikrini ileri sürmekle kalmıyorlar, devletin bu düşüncenin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynaması gerektiğine inanıyorlar’ diyen Giddens, yapılması gerekenin ‘sosyal adaletten öylesine bahsetmek yerine sol’da olmanın özgürleştirici politikalara inanmak anlamına geldiğini söylemenin daha doğru olacağını ileri sürer.

Günümüzde sol ve sağ ayrımının devam ettiğini kabul eden Giddens, bunun yanında sosyal demokrasiyi ilgilendiren temel sorunun, ‘bu bölünmenin daha önceki dönemlerde olduğu gibi politik alanın çoğunu içerip içermediği’ sorunu olduğunu belirtir. Zira koşulların değişmesiyle birlikte sağ ve solun çerçevesinde yer almayan başka sorunlar ve olasılıklar da -ekolojik sorunlar, ailenin değişen doğası, kültürel ve kişisel kimlik vb.- gündeme gelmiştir ve bu konular sosyal adalet ve özgürleşme değerleriyle bağlantılıdır. Ayrıca Giddens, klasik solun özgüleşme politikalarına, “yaşam politikaları”⁹⁵ olarak adlandırdığı şeyi eklemek gerektiğini ifade eder.

Giddens, bu bölümde özellikle ‘eşitlik’ konusu ile bağlantılı olarak sol-sağ ayrımı üzerinde durur. Yeni siyasette fırsat anahtar kavram olarak öne çıkar. Klasik sosyal demokrasi ve neoliberallerin aksine ‘fırsat eşitliği’ fikri kabul edilir. Giddens fırsat eşitliğinin, eşitsizliklere sebep olabileceği gibi “ aynı zamanda, yüksek düzeylerde sosyal ve kültürel çeşitlilik doğurmaya eğilimli” olduğunu belirtir. Bunun nedeni ise

⁹⁴ Norberto BOBBIO, *Sol ve Sağ*, Çev. Zuhal Yılmaz, 116.

⁹⁵ “Yaşam politikası, ‘yaşam sorunlarının’ değil, ‘yaşam tarzının’ politikasıdır. Eskiden doğa ya da gelenek tarafından belirlenen şeyin artık insanın kararlarına tabi olduğu bir dünyada (bireyler ve toplu insanlık olarak) nasıl yaşamamız gerektiği hakkındaki tartışmalar ve çabalarla ilgilidir.” Giddens burada solun politik bakışı olan kurtuluş fikrinin geçersizliğini anlatmak için ‘yaşam politikaları’ fikrini kullanır. Bkz., (85), GIDDENS, 21.

“bireyler ve grupların hayatlarına istedikleri şekilde yön verebilme şansları”⁹⁶nın olmasıdır.

Sermayenin küreselleştiği, ama emeğin ulusal sınırlar içine hapsedildiği günümüzde, Üçüncü Yol düşünürleri, liberalizmin fırsat eşitliği anlayışı çerçevesinde, sosyal adaletin tesisi için yeni bir yol bulduklarını ileri sürmektedirler. Sağ-sol ikileminin ortaya çıkardığı çatışma anlayışının ötesinde, hiç bir düşmanı olmayan Üçüncü Yol anlayışı, insanların ellerine geçen fırsatları değerlendirmeleri gerektiğini rahatlıkla söylenebilmektedir.

4.3.4 Politik Temsil Sorunu

Üçüncü Yol düşünürleri, sağ-sol düşüncesine dayalı eski siyaset biçiminin yerini yeni bir siyasi sözleşmenin aldığını ileri sürerler. Bu yeni dönemde, ulus-devlete dayalı temsil yerini hükümet dışı örgütlenmelerin (NGO)* ağırlık kazandığı bir yapıya bırakmaktadır.

Giddens, devletin görevleri arasında; çıkar grupları arasında uzlaşma sağlama, konu çıkarına yönelik piyasaları düzenleme ve tekel tehdidinin söz konusu olduğu yerde piyasa rekabetini yaratma, şiddet araçlarının tekelini elinde tutma ve barışı tesis etme, insan kaynağının geliştirilmesi için eğitimin oluşturulması, sivil toplumun yaratılması, bölgesel ve uluslar üstü birliklerin sağlanması bulunduğunu belirtir. Sayılan bu görevlerin ne piyasalar ne de sivil toplum kuruluşları tarafından yerine getirilemeyeceğini belirtir. O halde Üçüncü Yol düşünürleri ve uygulayıcıları bu konunun üzerinde neden önemle durmaktadırlar? 1980 sonrası meydana gelen gelişmelerin devlet ve hükümetlere duyulan güveni sarstığını belirten Giddens, sosyal demokratların temsil sorunu üzerine ‘söz söyleyecek bir yapıya sahip olmadıklarını’

⁹⁶ Bkz.,(60), GIDDENS, 80.

* Hükümet dışı örgütlenmeler (NGO) Türkiye’de sivil toplum kuruluşları adıyla anıldığı için bu çalışmada da bundan sonra bu şekilde belirtilecektir.

belirtir. Siyasal temsil konusunda son yıllarda ortaya çıkan ortak sorunların aşılabilmesi için öncelikle ‘devletin yeniden yapılandırılması’ gerekmektedir. Amerika Eski Başkanı Bill Clinton 1996’da bu konudaki görüşü şöyle açıklar:

“Her işe karışan eli kolu uzun hükümet devri kapandı. Ama yurttaşlarımızın, kendi başlarının çaresine baksınlar diye kendi hallerine bırakıldıkları günlere de geri gidemeyiz... Bizim yeni, daha küçük hükümetimiz, ‘geçmiş zamanlardaki Amerikan tarzı’ içinde, eyalet yönetimleriyle ve yerel yönetimlerle, işyerlerinde, dinsel konumlarda, hayır kurumlarında ve sivil toplumsal örgütlerde tüm yurttaşlarımızla el ele çalışmak durumundadır.”⁹⁷

Burada, Üçüncü Yol politikalarının temel öğelerinden biri olan aktif bir sivil toplumun oluşturulması fikri ortaya çıkmaktadır. İnsanlara sorumluluk yüklenerek bir anlamda yeni bir dayanışmaya zemini oluşturulamaya çalışılıyor. “Bunun için araç olarak sivil toplum kuruluşları”⁹⁸ kullanılıyor. Burada karşımıza daha önce de değindiğimiz hak sahibi olabilmek için sorumlulukların yerine getirilmesi fikri gelmektedir. Devlet ve sivil toplumun ortaklık yaptığı bir yerde bireyler kamusal alanları koruma, suçun işlenmemesi, yeni bir demokratik ailenin oluşturulabilmesi için çaba harcamak zorundadır. Çünkü küreselleşmenin yarattığı büyük sorunlar artarak devam etmektedir ve sorunların çözümü için devlet ve hükümet birlikteliği dışında başka güçlere de gereksinim vardır. Bunun yanı sıra Dierwechter’in belirttiği gibi;

“Eline çabuk ve giderek daha becerikli hale gelen hükümet-dışı aktörlere kamusal sorumluluğu emanet etme, bu süreçte sivil toplumun pişmesini sağlama ve –sivil toplumun zenginlerin, güçlerin ve baskıcıların romantik kamuflajı olduğundan endişe eden- geleneksel solun büyük kısmının konumunu bozma meselesiydi. Tabii bunun yanı sıra sivil toplumu bütün bu kamu yaşamına ‘genişletme’ girişimleri, apaçık görülüyordu ki, ulaşılması giderek güçleşen ... yurttaşlara yaklaşmanın da bir aracıydı.”⁹⁹

⁹⁷ Bill CLINTON, akt (62), Dierwechter, 335.

⁹⁸ Bkz. (55), YALÇINTAN, 35.

⁹⁹ Bkz., (62), DIERWECHTER, 337.

Üçüncü Yol düşünürleri, sivil toplumu belli kalıplar içinde kurgulamaktadır. Sivil toplum tamamen siyasal alanın dışına çıkılamasa da, yapabilecekleri ekonomik alan çerçevesinde kurgulanmaktadır. Refah devleti uygulamalarının iflası ile toplumsal alanın sorunları, sivil toplum örgütleri aracılığıyla bireylerin sorumlulukları olarak görülmeye başlanırken, sivil toplumun geldiği nokta, “sosyal girişimcilik olarak adlandırılabilir”¹⁰⁰ hale gelmiştir. Sivil toplum hakkındaki bu düşünce, “toplumsal-siyasal eleştiri potansiyeli taşıyabilecek bir alan olarak”¹⁰¹ tanımlanmadığından sorunludur. Küresel düzene entegrasyonda bir basamak olarak görülen sivil toplumun, siyasal alanda politika üreterek devlet ve ekonomi eleştirisi yapması daha anlaşılır bir görüştür.¹⁰²

4.3.5 Ekolojik Sorunlar

Küresel ısınma ve ozon tabakasının delinmesi, Çernobil faciası, Deli Dana Hastalığı, asit yağmurları gibi ekolojik sorunlar dünyayı artarak tehdit etmektedir. Giddens bu bölümde, ekoloji-çevre-doğa bağlamında tanım ve açıklamalar yapmaktan ziyade;¹⁰³ yukarıda saydığımız sorunlar ve bu sorunlara yeni sosyal demokratların getireceği politikalar çerçevesinde tartışmayı kurguluyor.

Çevre konusundaki olası bir küresel felaketin haberleri ilk 1960’larda gündeme gelmiş ve yıllar içinde yoğunluk kazanmıştır. Kirlilik sürekli artarak doğanın dengesini bozarken, yeryüzü kaynakları da hızlı bir şekilde tüketilmekteydi. Giddens, neoliberallerin bu durumu olumsuz bir biçimde karşıladıklarını, çünkü piyasa ilkelerinde büyümenin herhangi bir sınır tanımayacağı görüşünün bulunduğunu belirtir. Diğer

¹⁰⁰ Bkz., (55), YALÇINTAN, 35.

¹⁰¹ Nuray MERT, “Sivil Toplum Tartışmaları”, 38.

¹⁰² Habermas, sivil toplum kavramını “siyasal işlem gören kamusal kavramı” çerçevesinde düşündüğünü ve sivil toplumun devlet ve ekonomi dışında kurguladığı siyasal alanın kurumsal çekirdeği olduğunu belirtir. Bkz., Jürgen HABERMAS, **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, 51-56, Ayrıca Meral ÖZBEK, “Kamusal Alanın Sınırları”, 6-11.

mallar gibi, “herhangi bir doğal kaynak kıt hale gelirse fiyatı artacaktır ve bu malın tüketimi azalacaktır”” görüşünü savunan neoliberaler doğanın kendi kendine yenileyebilme kapasitesini örnek verirler. Giddens, neoliberalerin bu konuda durumun ciddiyetinin farkında olmadıkları kanısındadır. Doğal felaketler konusunda “iyimser olmak” ona göre “son derece yüksek tehlikeli bir stratejyi içinde barındırmaktadır”. Bu gerçeğin farkına varılması ise, “sürdürülebilir kalkınma” ve “ekolojik modernleşme” fikirlerin dikkate alma ile olur.

Sürdürülebilir kalkınma, Brundtland Komisyonu’nun 1987’de yayımlanan raporunda yer almasıyla birçok çevre grubunun önde gelen ilgi alanına girmiştir. Brudtland, “gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamalarına engel olmayacak şekilde günümüz neslinin kendi ihtiyaçlarını karşılaması” olarak sürdürülebilir kalkınmayı tanımlarken, Giddens, bu tanımlamanın hem basit hem de yanıltıcı olduğunu belirtir. Bunun nedeni olarak ta, “gelecek nesillerin neye ihtiyaç duyduklarını ya da kaynak kullanımının teknolojik değişimlerle nasıl etkilenebileceğini bilmediğimizden dolayı sürdürülebilir kalkınma kavramı(nın) kesinlik ifade” edemeyeceğini belirten Giddens, bu nedenle çok farklı tanımların yapıldığını ileri sürer. Bu yüzden sürdürülebilir kalkınma “kesin bir reçete” olmaktan ziyade “rehberlik sağlayıcı bir ilke” olmalıdır.

Giddens’a göre, sürdürülebilir kalkınma daha geniş kapsamlı olan ekolojik modernleşmeyle uyum içerisindedir. Bu kavramın önde gelen temsilcilerinden Marteen Hajer şöyle bir açıklama çerçevesinde kavramın tanımını yapar:

“... Büyümeyi tanımlamak yerine sürdürülebilir kalkınma, çözüm yolundan ziyade önceden tahmin, kirliliği verimlilikle eşdeğerde görme; çevre düzenleme ve ekonomik büyüme karşılıklı kazançlar olarak görmek.”¹⁰⁴

¹⁰³ Giddens’ın bu konudaki görüşleri için bkz., (85), GIDDENS, 198-228.

¹⁰⁴ Marteen HAJER, akt., (57), Giddens, 68.

Fakat Giddens güçlü çevre ilkelerinin geliştirilmesi için devletin müdahalesinin gerektiğini belirtir. Ayrıca ekolojik modernleşme devletin, iş çevrelerinin, ılımlı çevrelerin ve bilim adamlarının “çevresel savunma alanlarında kapitalist ekonomi politikasını yeniden yapılandırılmada daha yoğun bir işbirliği içerisinde olmaları” gerektiğini vurgular.

Ekolojik modernleşmede doğanın doğa olarak kabul edilmesi¹⁰⁵ fikrinden vazgeçilmesi yanında, bilim ve teknolojinin politika dışı konular olarak görülmesi fikri de değişmiştir. Ortaya çıkan ekolojik sorunlara vatandaşların tepki göstermesi, bilim ve teknolojinin demokratik süreçlerin dışında olmadığını gösterir. Bu nedenle Giddens, yapılması gerekenin “bilim ve teknolojiyi geliştirmeye çalışmak”¹⁰⁶ olduğunu ileri sürer. Artık çevre konusunda alınan kararlar sadece uzmanlara bırakılamaz. Politikacıların ve vatandaşların da bu sürece dahil olması gerekmektedir. Devlet, bir diyalog ortamının kurgulanması çerçevesinde bu işin düzenleyicisi olmalıdır.

Ekoloji konusunda Giddens’in dikkat çekmek istediği konu ise ‘risk’¹⁰⁷ tir. Risklerin tahmininin “ancak tarihi tecrübe göz önüne alınarak” yapılabileceğini belirten Giddens, günümüz risklerinde durumun farklı olduğunu ileri sürer. Bugün geçmişe ait deneyimlere sahip olmadığımız gibi, herhangi bir riskin tartışılıp tartışılmayacağı konusunda da bilgi sahibi değiliz. Artık ekolojik riskler “kendi başlarına bir köşede” durmak bir yana politikanın içlerine doğru yayılmaktadır. Ekolojik modernleşme literatüründe ‘tedbirlilik ilkesi’nin genellikle ekolojik tehditlerle baş etmenini bir aracı olarak sunulduğunu söyleyen Giddens, tehlikeler karşısında önceden tedbir alma ilkesinin daima yardımcı ya da kabul edilebilir olmadığını belirtir. Bunun nedeni ise, ekolojik riskin sık sık normalleştirilmesidir. Artık pek çok durumda ‘doğaya yakın’

¹⁰⁵ Bu konuda bkz.(85), GIDDENS, 206.

¹⁰⁶ Bkz.,(60), GIDDENS, 128.

¹⁰⁷ Ulrich Beck sanayi toplumunun kendisini bir Risk Toplumu olarak gördüğünü belirtir. Fakat, “Risk Toplumu, siyasal tartışmalar sırasında seçilecek ya da vazgeçilecek bir ‘seçenek değil’dir. Risk toplumu kendi başına buyruk, tehlikeler karşısında vurdumduymaz hale gelmiş modernleşme süreçlerinin kendiliğinden devinimi sırasında oluşur”. Bkz., (58), BECK, 34.

olmamamız bunun göstergesidir. Giddens, bu nedenle bilimdeki ve teknolojideki yeniliklerin desteklenmesinde ihtiyatlı olmaktan ziyade, girişken olunması gerektiğini ileri sürer.

Çevre sorunları karşısında riske daha çok özen gösterilmelidir. Çünkü risk bir tarafta karşı karşıya kaldığımız tehlikelere dikkat çekerken, diğer taraftan onlarla birlikte var olan fırsatları da gösterir. Giddens, riskin salt olumsuz ya da olumlu olmadığını, “bir ölçüde sakınılması gereken ya da azaltılması gereken bir olgu” olduğunu ileri sürer. Ayrıca fırsat ve yeniliğin riskin olumlu tarafları olduğunu belirten Giddens, riskle kurulacak pozitif bir bağlantının toplumsal ve ekonomik hareketliliğin gerekli bir ögesini teşkil ettiğini ileri sürer.

Üçüncü Yol düşünürleri, ekolojik tahribatın bütün dünyayı etkileyecek noktada olduğunu farkındadır. Teoman Tekkiöglü'nün belirttiği;

“Üçüncü Yolun söylemine çevreyi (ve sorunları) katması tüm çevrecilerin oylarına talip olan ideolojik bir yaklaşım değil, (zaten öyle bir iddiası da yok) çevre bilincini yakalama ve ekonomik koşullar fırsat verdiği ölçüde doğaya ölçülü müdahaleyi savunan bir eğilim.”¹⁰⁸

olduğu saptaması yerindedir. Buna ek olarak Üçüncü Yol politikacıları ve büyük biyo-teknoloji şirketleri arasındaki ilişkinin unutulması gerekmektedir.

4.4. Üçüncü Yol Eleştirileri

Anthony Giddens, Üçüncü Yol politikaları hakkında yapılan eleştirileri, “Üçüncü Yol ve Eleştirileri” adlı kitabında bize aktarır. Bu bölümde Giddens’in altı madde halinde özetlediği eleştirilere değinilecektir. Anglo Sakson ve Kıta Avrupası

eleştiricilerini ayrı ayrı ele alan Giddens, bu eleştiricilerin hem soldan hem de sağdan olduğu ve konumlarının farklılığından dolayı eleştirilerin de çeşitlilik gösterdiğini belirtir.

1- Üçüncü Yol'a yapılan ilk eleştiri, "belirli bir yere konması güç ve belirli bir doğrultudan yoksun şekilsiz bir siyasi proje" olduğudur. Üçüncü Yol politikacılarının "neye karşı oldukları" belli değildir. Bu nedenle "neye taraf oldukları" da belli olmamaktadır. Üçüncü Yol, "içerik açısından boştur." Yeni bir politika olarak tanımlanan Üçüncü Yol'un "aktif bir tanımının yapılabilmesi" gerekmektedir. Bu eleştiri yapan kişiler geleneksel solun ve neoliberal sağın daha tutarlı politika ürettikleri konusunda hem fikirdir.¹⁰⁹

2- İkinci kısımdaki eleştiri ise sol düşünürler tarafından yapılmaktadır. Üçüncü Yol, solun bakışını sürdürme iddiasındadır ama bunu başaramaz ve "muhafazakarlık formuna saplanır." Üçüncü Yolcular merkez-sol olduklarını söyleseler de aslında "sağa kaymışlar"dır. "Siyasi merkeze dönük bir endişe" ile "solun politikaları" örtüşmez. Giddens, Alan Ryan'ın neoliberallerin "bir orta yol pozisyonu" aramaları sonucunda "bazı solcu değerlerin" kabul edilmesi, ama sosyalist düşünceler arasına "ciddi bir biçimde mesafe" koydukları eleştirisi yaptığını belirtir. Ayrıca Üçüncü Yol, aile ve suçun kontrolü hakkında da muhafazakar davranmakta ve bu sorunları birey eksenli ele almaktadır.¹¹⁰

3- Giddens, daha geleneksel solda yer alanların Üçüncü Yolu küreselleşmenin "bir veri olarak" ele alınması konusunda eleştirdiklerini belirtir. Bu nedenle "gelir, varlık ve güç eşitsizlikleriyle" baş edemeyen bir politikaya sahip olduklarını söyler. Üçüncü Yol küreselleşmenin kazanan ve kaybedenleri arasında kazananların tarafındadır. Özellikle "solun her zaman başlıca

¹⁰⁸ Teoman TEKKÖOĞLU, "Çevrecilik: Fantaziden İdeolojiye", 276.

¹⁰⁹ Bkz., (60), GIDDENS, 20.

¹¹⁰ A.g.k., 21.

amaçlarından biri olan yeniden dağıtımı gözden çıkarmış” görüntüsü vermektedir. Üçüncü Yolcular “hükümet ve devletin rolünü sınırlamak” istemekle neoliberallerle aynı kulvarda yer almaktadırlar.¹¹¹

4- Üçüncü Yol politikaları evrensel nitelik taşımaktan uzak bir “Anglo-Sakson proje”dir. Üçüncü Yol düşüncesinin doğduğu topraklar refah sistemlerinin zayıf olduğu ve eşitsizlerin daha yüksek bir şekilde göze çarptığı ülkelerdir. Bu bağlamda “geliştirilen politikalar” da sosyal devlet olarak daha az örgütlü olan toplumların işine yaramaz. Bu nedenle de Üçüncü Yol fikirlerinin bu bağlamlara taşınması “geriye doğru bir adım” olmaktadır.¹¹²

5- Üçüncü yol politikasının “iktisadi bir düşünceye sahip olmadığı” ileri sürülmektedir. Eski tip sosyal demokrasi piyasa, talep yönetimi ve tam istihdam konularında “devlet müdahalesine dayanan tutarlı bir ekonomik strateji”ye sahipken; neoliberaler “özelleştirme ve piyasalarda devlet müdahalesinin azaltılması” konusunda Üçüncü Yol düşünürlerine göre daha tutarlı bir konumdadır. Zaten Üçüncü Yol’un ekonomi düşüncesi, farklı bir politikadan ziyade neoliberalerin görüşüne yönelmektedir. Tutarlı bir politikaya sahip olmayan Üçüncü Yol ekonomik bir kriz patlak verdiğinde bu sorunla başa çıkabilecek “hiçbir silaha” sahip değildir.¹¹³

6- Bu konuda yapılan son eleştiri ise, Üçüncü Yolun da tıpkı eleştirdiği diğer iki siyaset gibi ekoloji sorununu kabul ettiğini, ama sorunun aşılmasında “hiçbir formüle” sahip olmadığıdır. Küreselleşme kabul edilmekte ama “ekonomik kalkınmanın çevre üzerindeki tahrip edici sonuçları konusunda”

¹¹¹ A.g.k., 22.

¹¹² A.g.k., 22.

¹¹³ A.g.k., 22-23.

sessiz kalınmaktadır. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler desteklenmekte, bunun yanı sıra büyük şirketlerin “kar elde etme düşüncesiyle hareket etmeleri” dikkate alınmamaktadır. Bu durum dünyanın karşı karşıya kaldığı tehlikelerin çözümünü zorlaştırmaktadır.¹¹⁴

Yapılan eleştirileri sınıflayan Giddens, yine aynı kitabında eleştirilenlere şöyle cevap verir:

Her şeyden önce Üçüncü Yol politikasının “solun yerleşmiş pozisyonlarının ve politikalarının büyük ölçüde yenilenmesi gerektiği anlamına geldiğini kabul ederek, Yeni Zamanlar’ın¹¹⁵ siyasi gerekliliklerini vurgulamaktadır.¹¹⁶ Artık dünya bir değişim içindedir ve sol geleneksel kalıplar içinde kalarak bu değişime cevap verememektedir.

Giddens, sosyal problemlerin köklerinde yalnızca piyasaların olduğu fikrini geçersiz bulur. Hükümet ve devletinde sorunun kaynağında olduğu belirterek güçlü bir sivil toplum vurgusu yapar. Üçüncü Yol sosyal adaletin ve dayanışmanın yerini almaktan ziyade, bu ideallere ulaşmanın tek yoludur. Eşitsizlik ve şirketlerin gücünün denetlenmesi konusunda Üçüncü Yol yaklaşımı yeni çözümler sunan politikalar üretmiştir ve geliştirilebilme özelliğine de sahiptir.¹¹⁷

Kamusal alanları ihmal etmez. Tersine kamu kavramlarının yeniden yapılandırılması ve yenilenmesi için gerekli olan araçları sunar. Küreselleşmeyi bir veri olarak kabul etmez; “küreselleşmeye gelişmiş bir biçimde cevap verecek” politikaları oluşturur. Ekoloji konusunda yan bir mesele olarak değil, küreselleşmenin temel bir meselesi olarak bakar.¹¹⁸

¹¹⁴ A.g.k., 23.

¹¹⁵ Giddens burada, S. Hall ve M. Jacques’in Yeni Zamanlar çalışmasına atıf yapıyor. S.Hall-M.Jacques, Yeni Zamanlar, Çev. A.Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 1990-İstanbul.

¹¹⁶ Bkz.,(6), GIDDENS, 26.

¹¹⁷ A.g.k., 27.

¹¹⁸ A.g.k., 27.

Ayrıca Üçüncü Yol politikasının Anglo-Sakson projesi olmadığını vurgulayan Giddens, neoliberalizme yapılan eleştirilerin ABD ve İngiltere’de yeni politikaların gelişmesine fırsat verdiğini belirtir. Yeni sosyal demokratlar geleneksel solun aksine reforma başvurarak başarılı olmuşlardır.

Son olarak Üçüncü Yol’un neoliberalizmin bir uzantısı olmadığını, fakat neoliberalizme alternatif bir politika felsefesi olduğunu belirten Giddens, piyasalara bakışın değişmesi gerektiğini ileri sürer. “Piyasalar, toplumsal veya ahlaki bir çerçeve olmadan işleyemez; bu çerçeveyi de kendi kendilerine sağlayamazlar.”¹¹⁹

Üçüncü Yol, günümüzde, küreselleşen dünyanın yeni ideolojisi olabileceğini iddia etmekte ve bunu hem söylemle hem de uygulamalarıyla göstermeye çalışmaktadır. Giddens, Üçüncü Yolun kapsayıcı bir politika biçimi olduğunu ve diğer ülkeler için de model olabileceğini iddia etmektedir. Üçüncü Yolcular yeni bir siyaset biçimi sunmakta ama bu politikaları herkes için çözüm üretici olamamaktadır. Başta sağlık, eğitim ve adalet olmak üzere sosyal devlet uygulamaları erozyona uğratılmakta ve her şeyin Pazar eksenli olarak yeniden kurgulanmasına çabalanmaktadır. Giddens’in bir model olarak sunduğu Üçüncü Yolun Türkiye’deki görünümü kendisini CHP içinde ifade etmiştir. Üçüncü Yolun CHP ve Türkiye için neden geçerli olamayacağına geçmeden önce CHP’nin oluşumuna ve gelişimine bakalım.

2. BÖLÜM- CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Cumhuriyet Halk Partisi'ndeki ideolojik değişimler esas alınarak, partinin tarihi ve geçirdiği değişimleri incelemeye çalışacağımız bu bölümde, ilk olarak CHP'nin tek parti olduğu 1923-1946 dönemi üzerinde durulacaktır. Partinin kuruluşu, tek-parti haline gelmesi, devlet-parti birlikteliğinin kurulması ve CHP'nin ilk ideolojisi olan Altı-Ok'un gelişimi aktarılmaya çalışılacaktır.

2. 1. CHP'nin Kuruluşu

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), ilk olarak Halk Fırkası adıyla Atatürk tarafından 9 Eylül 1923'te kurulmuştur. Fırka kurtuluş savaşının etkin örgütü olan "Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti"nin bir devamıydı. Birinci TBMM'nin 1923 Nisan'ında seçimin yenilenmesine karar vermesiyle, 8 Nisan 1923 tarihinde Mustafa Kemal yapılacak seçimlerle ilgili olarak bir 'beyanname' yayımlar. "Dokuz Umde" olarak tanımlanan bu bildiride "temel ilkeler halkın kayıtsız şartsız egemenliği ve halkın kendi kendisini idare etmek olarak"¹²⁰ belirlenmiştir.

Seçimlerden sonra Atatürk, "Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti'nin (A-RMHC) 'Halk Fırkası'na dönüştürülmesi gerektiği hakkında bir konuşma yapar. Bu düşünce kabul edilir ve 9 Eylül 1923 tarihinde yapılan bir toplantıyla CHP'nin kuruluşu ilan edilir. Yapılan çalışmalar çerçevesinde "seçimlerden önce hazırlanan 9 Umde esas olmak üzere yapılan tüzük, (Halk Fırkası Nizamnamesi)... kabul edilmiştir."¹²¹ Bu tüzük, "1927 Kongresinde yenisi yapıncaya dek, ufak tefek değişikliklerle yürürlükte"¹²²

¹¹⁹ A.g.k., 30.

¹²⁰ Suna KİLİ, 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler, 43.

¹²¹ Hikmet BİLA, CHP: 1919-1999, 40.

¹²² Mete TUNÇAY, T.C.'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931), 57.

kalmış ve partinin programı olarak kullanılmıştır. 29 Ekim 1923'te Yeni meclisin Türkiye'de cumhuriyeti ilan etmesinden bir kaç ay sonra partinin adına cumhuriyet eklendi. Mayıs 1935'te toplanan 4. Kurultay'da ise, partinin adı 'Cumhuriyet Halk Partisi' olarak kabul edildi.

CHP, kurtuluş savaşı sonrası kurulan bir partiydi ama kadrolarıyla birlikte kendisini savaş koşulları içinde oluşturmuştu. İmparatorluğun sona erışı ve cumhuriyetin ilanıyla birlikte, ulus-devlet temeline dayanan yeni bir devlet kurulmuş ve CHP bu oluşumda bizzat yer alan kadroların ürünü olmuştur. CHP'nin misyonunu Ayşe Güneş Ayata şöyle açıklar:

“CHP bir meclis partisi olarak doğmuştu; aslında 1924 Haziran'ına kadar bir taşra örgütlenmesine yönelik herhangi bir hareket de olmadı. Cumhuriyet'in ilk 27 yılı boyunca ülkeyi CHP yönetti ancak bu 27 yılın parti ideolojisi ve politikaları açısından tek bir çizgide geçtiği söylenemez. Yine de belirgin bir politika yıllar boyu baskın ve pek değişmeden kaldı: bir ulus oluşturmak.¹²³

Ulus-devletin yaratılması gerekmektedir ve bunu yapabilecek 'özne' de partiydi. Kurulan parti halk egemenliğini esas alıyordu ve bu halk Türkiye'deki bütün insanlardan oluşuyordu. Ülkede değişik sınıflar ya da toplumsal grupların bulunmadığı fikrinden hareket eden partililer, bu nedenle CHP'nin herkesin çıkarını birleştirdiğini ileri sürüyorlardı. Çıkar farklılığının olmadığı bir ortamda doğal olarak başka partiye ihtiyaç olmadığını ileri sürüyorlardı.

¹²³ Cumhuriyetin kuruluş tarihi ile ilgili farklı zamanlar verilmektedir. Bu konudaki tartışma için bkz.: Orhan ÖZACUN, “CHP'nin Kuruluş Tarihi Üzerine,” 132-35.

1924'te Halifeliğin kaldırılması ve yeni bir anayasanın oluşturulması modern Türkiye'nin yaratılması için önemli adımlar olur. Bu dönemde eğitimden, kıyafete, dilden şapkaya birçok alanda 'devrimler' yapılmıştır. Yapılan bu değişikliklerin "temel hedefi İslami hukuku işlevsiz kılmaktır."¹²⁴ Batılılaşma hareketinin hız kazandığı ve topluma yayıldığı bu dönemde, yeni bir toplumun yaratılması için her alanda çabanın harcanması partinin önderliğinde yapılmaktadır.

2.2. Tek-Parti Yönetiminin Kurulması ve Muhalefet Denemeleri

Türkiye Cumhuriyeti'nde 1925'ten 1946 yılına kadar CHP hemen hemen tek-parti olarak ülkeyi yönetmiştir.¹²⁵ Suna Kili'nin belirttiği gibi:

"1924 Anayasası'nda sosyal partilerle ilgili hükümler yoktur. 1924 Anayasası çok partili rejime kapalı bir anayasal düzen getirmemişti. Cumhuriyetin ilk yıllarında, C.H.P. dışında başka partiler kurmak için iki önemli girişimde bulunulmuş, fakat bu partiler uzun süre yaşayamamış ve böylece ülkede çok partili rejim gerçekleşmemiştir."¹²⁶

Çok-partili hayata geçiş denemelerinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(TpCF) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) deneyimleri önemlidir. Halk Fırkası döneminde parti için muhalefet mevcuttu, ama siyasi karar alma konumunda yetersiz kalmaktaydı. Bu nedenle 17 Kasım 1924 tarihinde Ankara'da TpCF kurulur.¹²⁷ CHP ile aralarındaki görüş farklılıkları ise çeşitlilik göstermektedir. CHP'nin 'kuvvetler birliğine dayalı bir meclis

¹²⁴ Ayşe Güneş AYATA, *CHP (Örgüt ve İdeoloji)*, 63-41.

¹²⁵ Bkz. (118), KİLİ, 77.

¹²⁶ A.g.k., 64.

¹²⁷ CHP'nin tek başına iktidarda olduğu yıllar süreklilik gösteren bir rejim olarak görülmemiştir. Bu nedenle rejim değil 'yönetim' olarak nitelenmektedir. Mesela bkz.: (120), TUNÇAY.

hükümeti' anlayışı varken, TpCF 'ılımlı bir kuvvetler ayrılığı sistemini' benimsiyordu. 'Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığı görevlerinin bir kişide birleşmemesi' gerektiğini ayrıca 'dini inançlara daha hoşgörülü ve ödün verici'¹²⁸ davranılması gerektiğini ileri sürüyordu. TpCF'nin dine özel vurgu yapması ve 1925 yılında ortaya gerici bir isyan olarak çıkan Şeyh Said Ayaklanması, partinin işlevini yitirmesine sebep olur. 3 Haziran 1925'te TpCF kapatılacak ve yöneticileri geçici olarak tutuklanacaktır. Şeyh Said İsyanı sonrası Tahriri Sükun Kanunu çıkarılır ve İstiklal Mahkemeleri kurularak olağanüstü hal ilan edilir. Böylece CHP'de muhaliflerin saf dışı kalmasıyla, tek-parti iktidarına geri dönülür. Hakkı Uyar, TpCF denemesinin ülkenin içinde bulunduğu koşullar nedeniyle başarılı olamadığını belirterek, ekler;

“Geçekten de, bu tarihlerde (1924-25) ülke savaş ortamlarından yeni çıkmıştı ve ayrıca ülkenin ekonomik çöküntü içinde olması geri kalmışlık, eğitim/kültür düzeyinin düşüklüğü ile yapılmakta olan ve yapılmak istenen devrimler, çok partili rejim denemesini başarısız kılmıştır.”¹²⁹

Modern dünyaya entegre olma düşüncesini hayata geçirmek için çabalayan CHP'lilerin, çatışmaya değil istikrara ihtiyaçları vardır. Bu nedenle önlerine çıkan engellerin bertaraf edilmesini kendilerinde bir hak olarak görebilmektedirler.

Tek-parti yönetimine Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)¹³⁰ nın 12 Ağustos 1930'da İstanbul'da kurulmasıyla tekrar ara verilir. Atatürk'ün yakın arkadaşı olan Ali Fethi (Okyar) partinin genel başkanı olur. SCF, CHP'nin devletçiliğine karşılık, liberal ekonomiyi savunduğunu belirtir. Yine CHP'nin radikal-devrimci yöntemine karşılık ılımlı bir çizgi izlenmesi gerektiği ileri sürülmekte ve dini konularda ihtiyatlı bir tavrın

¹²⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: Tarık Zafer TUNAYA, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, 606-622. Ayrıca TpCF hakkında tartışmalar için bkz.: (120), TUNÇAY, 99-126.

¹²⁹ Bkz. (118), KİLİ, 77.

¹³⁰ Hakkı UYAR, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, 80.

hakim olmasını istemektedirler. Parti üç ay gibi kısa bir sürede siyasi hayatına son verir. Mete Tunçay, SCF' nin kuruluşunu 'güdümlü bir demokrasi deneyi' olarak tanımlar. Bu saptamasını da partinin kurulma nedenlerini oluşturan iç ve dış olaylara bağlar. Batı toplumlarında çok partili hayatın olması, Düyun-u Umumiye'nin temizlenmesi ve 1929'un Büyük Buhranı dış nedenlerden; ekonomik sıkıntı, gelişmişlik seviyesinin yakalanamaması ve genel hoşnutsuzluğun oluşturduğu iç etkenler yeni bir partinin kurulmasını gerekli kılmıştır. CHP, SCF' nin kuruluşuyla hem üzerindeki bazı yüklerden kurtulma çabasındadır hem de partinin aksayan yönlerinin ortaya çıkacağını hesaplamaktadır.¹³¹

2.3. Tek-Parti Yönetiminin Yerleşmesi

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın başarısızlığı, 1930'lu yılların sonlarından çok partili hayata geçiş döneminin başlangıcı olan 1946'ya kadar geçen sürede, CHP'nin gücünü sağlamlaştırması ve muhalefeti sadece parti içi muhalefet olarak sınırlandırması ile devam eder. Bu dönemde, CHP'nin ideolojisi -Altı Ok- bir yandan anayasaya yerleşirken, diğer taraftan partiyle devlet özdeş hale getirilmekteydi.

3.1. Parti-Devlet Özdeşliği

Çok partili hayata geçiş denemelerinin başarısız olması, CHP'de 'karşı-devrim' olarak algılanmış ve partinin devletle birleştirilmesi fikri ortaya atılmıştır. Tek-parti hakimiyetinin yerleşmesini sağlayan bu düşünce için bazı CHP'lilerin yurtdışına giderek buradaki partileri inceledikleri belirtilir.¹³²

¹³¹ Bu konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz.: (126), TUNAYA, 622-35.

¹³² Bu konuyla ilgili olarak bkz.: Esat ÖZ, *Türkiye'de Tek-Parti Rejimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, 96-8.

Parti-Devlet özdeşliğinin ilk ayağı, 1931'de Türk Ocakları'nın kapatılarak, ertesi yıl yerlerine Halkevlerinin açılmasıdır.¹³³ Türkiye Cumhuriyeti'nde sınıf çatışmasına değil, işbölümüne bağlı bir dayanışmanın olduğu kabul edilir. Bu ilkeyi benimseyen her vatandaşın partili olduğu ifade edilmiştir. CHP'nin 1935 yılında toplanan kurultayında, partinin program ve tüzüğündeki değişiklikleri açıklayan parti genel sekreteri Recep Peker bu durumu şu sözleriyle ifade ediyordu.

“Yeni programın göze çarpan ve kendini duyuran başlıca farikası (ayırıcı özelliği) yeni Türkiye'de zaten baştan beri devlete bir ve beraber çalışan Cumhuriyet Halk Partisi varlığının devlet varlığı ile birbirlerine daha sıkı bir suretle yaklaşmasıdır.”¹³⁴

Partinin genel görüşünü anlatan bu düşüncelerden bir yıl sonra, parti devlet birliğini sağlar. Parti yönetimi ile devletin yönetici kurumları birleştirilir. CHP Genel Başkan Vekili olan İsmet İnönü, 18 Haziran 1936 tarihli genelgeyle parti ile hükümetin birleştirilmesi kararını açıklar. İçişleri bakanı partinin yönetim kurulu başkanı yapılarak kendisine partinin genel sekreterliği görevi verilmiş, bütün illerdeki il parti başkanları ise ilin valisi yapılmış, genel müfettişlere partiyi de denetleme yetkisi verilmiştir. Bu genelgeyle birlikte tek-partinin hakimiyeti de kesinlik kazanmıştır. Tunçay, parti ve devlet arasındaki bu özdeşleşmenin anlamının, 'partinin devlete el koymasından çok, devletin partinin görece özelliğine bile katlanamayarak onu özümsemesi' olduğunu belirtir.¹³⁵

¹³³ Mete TUNÇAY, "Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)", 2021.

¹³⁴ Recep PEKER, akt. Çetin YETKİN, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, 128.

¹³⁵ Bkz. (131), TUNÇAY, 2021.

3.2. CHP'nin Altı Oku

Parti devlet özdeşleşmesinin 13 Mart 1937'de CHP'nin altı okunun anayasaya girmesiyle en yüksek noktasına vardığı görülür. Anayasanın 2. maddesi, 'Türkiye devleti, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve devrimcidir' şeklinde düzenlenmiştir.

CHP'nin programının ilkelerini oluşturan altı ok, özellikle 1927, 1931 ve temel olarak 1935'de toplanan CHP kurultaylarında tartışılmış ve geliştirilmiştir. Partinin ideolojinin gelişmesi, bu programlar içinde, birbirlerine bağlı olarak ilerler. Çünkü "6 Ok 1931'de birdenbire ortaya çıkmıyor; Atatürk'ün 1920'lerin başından beri söylediği, Ziya Gökalp'in 1910'lardan beri yazdığı görüşlerin en son ifadeleri bunlar."¹³⁶

3.2.1. Cumhuriyetçilik

Bu ilke, "ulusal egemenlik ülküsünü en iyi ve en güvenli şekilde temsil ve tatbik eden devlet biçimi olarak niteleniyor."¹³⁷ Cumhuriyet rejiminin ve onun demokratik esaslarının her tehlikeye karşı korunması amacını taşıyordu. Bir yönetim biçimi olarak, monarşik ve teokratik devlet biçiminin karşıtı olan cumhuriyet gücünü halktan alıyordu. Osmanlı Devleti'nin yönetim biçiminin padişaha yani kişiye dayandığı fikrinin karşısında, halkın egemenliğine ve yönetimine dayalı bir rejim olan Cumhuriyet bulunur.

¹³⁶

Taha PARLA, *Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u*, 39-40.

¹³⁷

A.g.k., 40.

3.2.2. Milliyetçilik

Atatürk'ün milliyetçiliğinin dayanakları, Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ve Türk toplumunun modernleşmesidir. Milliyetçilik, "Türk toplumunun 'özel karakter(ler)ini' ve bağımsız kimliğini korumak olarak tanımlanıyor."¹³⁸ Türklerin dünyayla kurduğu ilişkide bağımsızlığın esas olduğu bir eşit ilişki söz konusudur. Aynı zamanda modernleştirici olduğundan 'kalkınma projesi'ne dayalı bir anlayışa da sahiptir.

Millet tanımlanması tarihsel olarak toplumun özellikleri üzerinden yapılır. Millet, "dil, kültür ve ülkü birliği ile tanımlamakta; 'tarih birliği' ile 'saadet ve felaket ortaklığına' inanç ve 'ortak yurt sevgisi' eklenmekte; millet, bunlar gibi 'doğal ve ruhi bağlarla birbirine bağlı yurttaşların kurduğu sosyal ve siyasal bir bütün olarak kabul edilmektedir."¹³⁹ Burada önemli olan Türklüğün kabulüdür. Yoksa Atatürk milliyetçiliği "bir kişinin Türklüğü ırkçı açıdan değil, Türk milletinin ulusal ülkü ve amaçlarına bağlılığıyla, Türk Devleti'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü savunmasıyla ve Türk toplumunun modernleşme çabasını benimsemesiyle ölçer."¹⁴⁰

Milliyetçilik anlayışının ayırıcı özelliklerinden biri de Osmanlı Devleti'nin 'ümmet' fikri yerine, Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme dayanağı olarak 'ulus' düşüncesinin ön plana çıkarılmasıdır.

¹³⁸ A.g.k., 40.

¹³⁹ A.g.k., 41.

¹⁴⁰ Bkz.: (118), KİLİ, 66.

3.2.3. Halkçılık

Halkçılık, Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce tartışılmaya başlanan ilke olarak geniş bir tartışma ortamı oluşturulmuştur. Halkçılık ilkesi temelde ulusal egemenlik, hukuki eşitlik, hiçbir bireye ve kolektiviteye ayrıcalık tanınmaması düşüncesine dayanıyordu. Ama özellikle CHP'nin tek-parti olduğu dönemde, halkın ayrı ayrı sınıflardan meydana gelmemiş; fakat kişisel ve sosyal hayat için iş bölümü bakımından türlü iş kollarına bölünmüş bir topluluk olduğu ilkesi yerleşmiştir. Bunun için "1931 Programı'ndaki yan-başlığın 'sınıf yok, işbölümü var' şeklindeki"¹⁴¹ ifadesi bu anlayışın hem anti-liberal hem de anti-sosyalist bir halkçılık olduğunu gösteriyor. Parla, söz konusu halkçılık anlayışının ezilenleri ya da fakirleri koruma gibi bir iddia taşımadığını, temel amaçlarından birinin milli burjuvaziyi yetiştirmek olduğunu belirtir. Zira "Kemalist ideolojiye göre zengin, fakir, halktan olan herkes birlikte 'müreffeh ve mesut' olacaktır."¹⁴² Ayrıca Durkheim'ci solidarizm (dayanışma) fikrini temellendirilen "halkçılık anlayışı bu durumda tek parti rejiminin dayanağı haline getiriliyordu."¹⁴³

Taha Parla, sınıfsız toplum düşüncesinin Türkiye'de sınıfların bulunmadığı anlamına gelmediğini, 1931 ve 1935 Programları'ndan örnekler vererek açıklar. Bu programlarda işçiler ve köylüler, işverenler ve büyük toprak sahipleri ile küçük üreticiler ve esnafların ile diğer küçük burjuva sınıfların tasnif edildiğini belirtir. Partinin kullandığı 'sınıf yok' sloganı, aslında 'sınıf var çatışma yok' anlamındadır.¹⁴⁴

CHP'de halkçılığın yeniden tartışıldığı dönem ise, Ecevit'in parti başkanı olduğu 1960'lı yılların sonudur. Ortanın solu düşüncesiyle birlikte halkçılık tartışılarak o günün koşullarına uygulanmaya çalışılmıştır. Getirilen önemli bir değişiklik bireyden yola

¹⁴¹ Bkz.: (134), PARLA, 62.

¹⁴² A.g.k., 42.

¹⁴³ İlhan TEKELİ-Gençay ŞAYLAN, "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi", 79.

çıkılmasıdır. "Halkçılık, birey düzeyinde bir takım amaçları gerçekleştirecek bir araç olarak alınmakta; böyle olunca özgürlükçülük ağırlık kazanmaktadır." Ayrıca bireyin özgürlüğünün sağlanabilmesi için 'ekonomik düzende' değişiklikler yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Bunun yapılabilmesi için de yeni bir araç geliştirilmiştir: Halk Sektörü.

CHP halkçılığı halk sektörü ile gerçekleştireceğini ileri sürer. "Buna da önemli nokta, halk sektörü ile halk özelemleri arasında kurulan ilişkidir."¹⁴⁵ Halk sektörü bir yandan kapitalizm eleştirisine dayanırken, diğer yandan sosyalist devletin bürokratik yapılanmasına da karşıdır.

3.2.4.Devletçilik

CHP'nin 1931 Programı'na konulan devletçilik daha sonra 1935 Programı'nda eklemelerle geliştirilir. "Bu ilkenin C.H.P'ce benimsenmesi pragmatik nedenlere bağlanabilir ve derin ideolojik tartışmalar sonucu olmamıştır."¹⁴⁶ Devletçilik CHP'nin 3. Kurultayı'nda şöyle tanımlanır:

"Ferdî mesai ev faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde -bilhassa iktisadi sahada- devleti filen alâkadar etmek mühim esaslarımızdandır."¹⁴⁷

Devletçilikten ne anlaşılması gerektiği de tartışma konusudur. Bu ilke iki yönden tartışılmaktadır. İlk olarak, özel sektörün sanayileşmek için yeterli güce sahip olmadığı ve bu nedenle kalkınmanın devlet eliyle gerçekleştiğidir. İkinci neden ise, "bazı stratejik

¹⁴⁴ Bkz.: (134), PARLA, 43. Ayrıca bkz. Zafer TOPRAK, "Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu", 30-31.

¹⁴⁵ A.g.k., 107.

¹⁴⁶ Bkz. (118), KİLİ, 71. Ayrıca bkz. Korkut BORATAV, *Türkiye'de Devletçilik*, 60.

Üretim kesimlerinde retimn özel girişimin kr güdüsüne bırakılamayacağı, devlet güvenliği vb. nedenlerle bu alanların devletin elinde bulunmasının zorunlu"¹⁴⁸ olduğu ydu. Bu dönemdeki ekonomi politikası ne kapitalist ne de sosyalist, üçüncü yol diyebileceğimiz bir 'karma ekonomi' olmuştur.

Özel girişimle kalkınma fikri Cemiyet'in ilk yıllarına aittir. Ama bazı koşullar bu düşünceden vazgeçilmesine neden olmuştur. 1929'daki Büyük Buhran, zel sermaye kıtlığı, teknik bilginin az olması, iş adamlarının tecrübesiz olması gibi nedenler 1930 sonrasında partinin nlem almasına neden olmuştur. Artık "devlet, işletmeciliğinin yanı sıra, özel sektörü hem özendirecek, geliştirecek, hem de düzenleyecek ve denetleyecektir."¹⁴⁹ Bu durum, Türkiye'nin önündeki Batılılaşma çizgisinin bir gerekliliğidir.

3.2.5. Laiklik

Bu ilke sadece din ve devletin birbirinden ayrılması temelinde kurgulanmamıştır. Laiklik, Cumhuriyet'in kuruluşundan, 1931 ve 1935'te parti programına girinceye kadar aynı anlayış çerçevesinde benimsenmiştir. CHP'nin 1931 Parti Programı'nda tanım şöyle yapılmaktadır:

"Parti, bütün kanunların tüzüklerin ve usullerin yapılışında ve toplanışında, en son ilim ve teknik esasları ile, asrın ihtiyaçlarına uyulmasını prensip olarak kabul etmiştir. Din, bir vicdan işi olduğundan, parti, dini, dünya ve devlet işleri ile siyasadan ayrı tutmağı, ulusumuzun ağdaş medeniyet yolunda ilerlemesi için başlıca şartlardan sayar."¹⁵⁰

147

1935 CHP Programı, 11-12.

148

Bkz. (141), TEKELİ-şAYLAN, 82.

149

Bkz.: (134), PARLA, 45.

150

1931 CHP Programı, 7.

Bu anlayış "pozitivist bir bilimselcilikle eşanlamdadır".¹⁵¹ Din modern bir toplumda -inkar ve teşvik üzerine olmamak koşuluyla- yeniden kurgulanmalı ve kendi sorunlarıyla ilgilenmelidir. Eski düzenin savunucularının dini kullanarak cumhuriyeti tehdit ettiklerini söyleyen Kili, laikliğin geleneksel toplumu sürdürmek isteyenlere karşı koyuş olduğunu belirtir. Fakat din bir yandan siyasetin dışına çıkarılırken diğer yandan, devletin denetimine alınmıştır.

3.2.6. İnkılapçılık

Cumhuriyet kurulduktan sonra, inkılapların doğurduğu ilkelerin geliştirilmesi ve savunulması esas olmuştur. Çünkü inkılabın artık halk yığınlarından gelmesi¹⁵² gerekmemektedir. Yapılması gereken Türkçü ve batıcı laik cumhuriyetin ve kültüre reform ve dönüşümlerin devam ettirilmesidir. İhtilalci anlayışa dayalı bir devrim fikri yerini, Comte'un düzen içindeki ilerleme fikrine bırakmıştır.¹⁵³

Osmanlı Devletine son verilirken, onun yerine yeni düşünce sistemi ve yeni kurumların getirildiği belirtilir. Bu durumun bir ilerleme olduğu ve inkılâpçılık ilkesinin Türkiye'nin modernleşmesinde bu anlayışı takip ettiği belirtilirken buna bağlı olarak inkılapçılıkla ilgili son olarak Parla'nın tespitini aktaralım;

"1930'ların ortalarında aşırı dozlara yükselip sonra frenlenen öz /ya da arı-Türkçecilik akımının etkisinde 'inkılâb'ın karşılığını tam tutturamamanın ürünü 'devrimcilik'. Yoksa Gökalp'te de, Kemalistler'de de inkılâp, 'devrim

¹⁵¹ Bkz.: (134), PARLA, 45.

¹⁵² Bkz. (141), TEKELİ-ŞAYLAN, 81.

¹⁵³ Bkz. (134), PARLA, 45.

değil, düzen içinde 'dönüşüm'dür. Nitekim 1943 Programı'nda 'inkılâpçılık'a dönülüyor.¹⁵⁴

2.4. İnönü ve Milli Şef Dönemi

Atatürk'ün 1938'deki ölümünden sonra İsmet İnönü cumhurbaşkanı olarak seçilir. CHP'nin 26 Aralık 1938 tarihli I. Olağanüstü Kurultayı'nda, tüzükte yapılan bazı değişikliklerle, CHP Genel Başkanlığı'na İsmet İnönü 'Değişmez Başkan' sıfatıyla iktidara getirilir. Artık İnönü, Türkiye'nin 'Milli Şefi'¹⁵⁵ olmuştur. Bu kavramın ortaya çıkmasının en önemli nedeni olarak, Türkiye'nin iç politikasında yaşanan gelişmeler gösterilir. Atatürk'ün ölümü bir iktidar boşluğuna sebep olmuştur. Bu boşluğun doldurulması ve sistemin işletilmesi gerekmişti. Bu nedenle "İnönü'nün derhal ve ittifakla seçilmesi sistemin devam edeceğinin bir göstergesi"¹⁵⁶ olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın yarattığı bunalım ve uluslararası ilişkiler ortamı CHP'nin 1939'daki Büyük Kurultayında iki gelişmenin yaşanmasına sebep olur. İlk olarak, parti-devlet uygulamasından vazgeçilir; yani artık 'il başkanları ile valilerin, içişleri bakanı ile genel sekreterin aynı kişiler olması ilkesi terk edilmiştir. İkinci bir gelişme ise, devrin yöneticilerine bir muhalefet organı yaratma gerekliliğinin duyulmasıdır. Serbest Fıkra deneyiminde yaşanan olumsuzlukların tekrar etmemesi için, parti içinde ve denetiminde muhalefet oluşturulur. Müstakil Grup bu düşüncenin ürünü olarak ortaya çıkar. "Kurultay tarafından seçilen, farklı siyasi felsefelere sahip yirmi bir milletvekilinden oluşan bu organ, Parti Grubu'nda görüşmelere ve oylamalara katılmayacak, fakat

¹⁵⁴ A.g.k. 46.

¹⁵⁵ Milli Şef Almanya ve İtalya'daki faşist partilerden esinlenerek üretilmiştir. Bu konudaki daha ayrıntılı tartışma için bkz. (132), YETKİN, 157-174.

¹⁵⁶ Cemil KOÇAK, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), 171. Ayrıca Koçak, tüzük değişikliği konusunda bir noktaya dikkat çeker. "CHP'nin 1935 yılında kabul edilen tüzüğünün 30. maddesi gereğince ancak Genel Başkan uygun görürse CHP Büyük Kurultayı zamanından önce toplanabilirdi". Ancak Atatürk'ün ölümü nedeniyle partide siyasi bir karar verilir ve kurultay yapılır. KOÇAK, 195.

Meclis'te görüşmelere ve oylamalara katılacaktır."¹⁵⁷ Muhalefetin cılız olmasına rağmen varlığını devam ettirebilmesi, Türkiye'de muhalefet fikrinden vazgeçilmediğini gösterir.

Milli Şef Dönemi dünyada II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı dönemdir. Türkiye bütün gelişmelerde rağmen savaşın dışında kalma politikasını yürütmüştür. Bu politikası Türkiye'nin dünya siyasetinin dışında kaldığı anlamına gelmemiştir. Bir yandan Fransız-İngiliz ittifakıyla görüşürken diğer taraftan Almanya ile anlaşmalar yapılmıştır. Bu politikasını savaş sonuna kadar devam ettirmesine rağmen, Türkiye'nin mihver devletlerine karşı cephe aldığı söylenir. Bu fikrin dayanağı ise, Almanya'nın 1939 Martı'nda bütün Çekoslovakya'yı ele geçirip, Hayat Sahası Politikası'na başlaması karşısında, doğuya doğru yayılan Alman tehlikesinin Türkiye'yi ciddi endişelere sevk etmesidir.¹⁵⁸ Bu endişe Türkiye'nin İngiliz-Fransız ittifakı yoluyla Batı cephesiyle yakınlaşmasını sağlamıştır.

Türkiye'nin kimseye düşman olmadığı ve kesinlikle savaşa katılmak istemediğinin anlatılması gerekiyordu. Bunun için basının eşit bir şekilde kendini ifade etmesi sağlandı. Basında her fikrin -liberalist, sosyalist ya da faşist- düşüncelerini açıklamasına yer vermesi açısından Orhan Koloğlu şu örneği verir:

“1944'te Alman yenilgisi kesin anlaşılınca kadar, basına Kemalist rejimde o güne kadar rastlanmamış ilginç bir özgürlük tanındı. Devlet radyosu ve resmi sözcü Ulus hükümetin görüşlerini yansıtıyordu. Diğer gazeteler yorumlarında serbest bırakıldılar. Böylece Alman-İtalyan, Amerikan-İngiliz ve Sovyet yanlıları görüşlerini açıklayabiliyorlardı.”¹⁵⁹

¹⁵⁷

Tamer TİMUR, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, 12.

¹⁵⁸

Fahir ARMAOĞLU, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 353.

Bu özgürlük durumunu sınırsız özgürlük olarak görmemek gerekir. Çünkü Matbuat Umum müdürlüğü gibi sıkı yönetim sansürü basını izin verilenin dışına çıktığında kapatılıyordu.

Savaşa girilmemiş olmasına rağmen getirdiği yük Türkiye için ağır olmuştur. Avrupa'da patlak veren savaş, iç politikanın kenara itilerek dış politikanın önem çıkmasına neden olmuştur. Öncelikle sanayileşme sekteye uğradı. Savaşın dışında kaldığı için savunmaya yönelik önlemler artı ve ülkedeki üretici genç nüfus, beş yıl boyunca sürekli silah altında tutuldu. Savaşın getirdiği ekonomik yük hem hayat pahalılığını arttırmış hem de işçi-memur ve dar gelirinin büyük sıkıntılar yaşamasına neden olmuştu. Bu durum, geniş halk kitlelerinin partiye olan hoşnutsuzluklarını arttırmıştı.

CHP, savaşın getirdiği ekonomik sorunların yükünü hafifletebilmek için, Milli Korunma Kanunu (MKK) ve Varlık Vergisi Kanunu'nu çıkartmıştır. MKK 18 Ocak 1940 tarihinde çıkarılmıştır. Bu kanun ile hükümet "ekonominin tümünü düzenleme ve denetleme yetkisi"¹⁶⁰ almıştı. Üretim miktarını saptamak, dış ticareti düzenlemek, fiyat denetimi yapmak ve iş hayatını düzenlemek yetkileri elde eden hükümet sermaye ve emek piyasasına müdahale ediyordu. Fakat sermayeyi kısıtlayan maddeler ağır tartışmalara neden olurken, işçi haklarını kısıtlayan maddelere mecliste tepki gösteren kimse olmamıştı. Böylece bu kanununun mağdurları da çalışanlar ve dar kesimliler olmuştur.

¹⁵⁹ Orhan KOLOĞLU, "Kemalizm'den Atatürkçülüğe, Ortanın Solu'ndan Demokratik Sol'a CHP",

70.

¹⁶⁰ Bkz. (119), BİLA, 96.

Varlık Vergisi, MKK'nın başarısızlığı karşısında hükümetin yeni önlemler alması için çıkarılmış "olağanüstü" bir vergidir. Kanun 12 Kasım 1942'de çıkarılır. Başbakan Saraçoğlu verginin kimlerden alınacağını şöyle açıklar:

"Varlık vergisi başlıca üç matrahtan para toplayacaktır. Önem sırasıyla, tüccarlar, emlak ve akar sahipleri, büyük çiftçilerdir. Harp yıllarında en büyük parayı tüccarlar kazandığı için bu Varlık Vergisi'nin en büyük yükünü elbette onlar taşıyacaktır.¹⁶¹

Fakat bu kanun uygulamada isteneni veremedi. Müslüman olanların "şaşılacak biçimde" az ödemesi, ama Müslüman olmayanların az zaman içinde yüksek meblağlar ödemeye mecbur bırakılmaları kanunun ırkçı olarak görülmesine neden olmuştur. vergisini ödenmeyenlerin çalışma kamplarına gönderilmesi ve bazılarının bu kamplarda hayatlarını yitirmeleri, Türkiye'nin iç siyasal yaşamında ve dış ilişkilerinde önemli sonuçlar doğurmuştur.¹⁶²

Bu yasaların keyfi karakterleri ve teoride farklı uygulamada farklı olmaları, halkın devlete ve partiye olan güvenini sarsmıştır. 1945'e gelindiğinde, savaşın sona ermesiyle, ülkede istikrarı sağlayan tek-parti yönetimi çatırdamaya başlamıştır. Savaş sonrası yeni bir dünyanın kurulmasına paralel olarak, Türkiye'de de yeni bir siyaset oluşturma ihtiyacı doğmuştur.

¹⁶¹ Saraçoğlu'ndan aktaran, bkz. (144), BORATAV, 341.

¹⁶² Bu konudaki görüşler için bkz. (132), YETKİN, 203-215.

2.5. Çok Partili Hayata Geçiş ve CHP'de Muhalefet Yılları

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Türkiye, içeriden ve dışarıdan gelen değişim baskısı altındadır. Ülke içinde tek parti egemenliğinin hüküm sürmesi ve partinin denetlenemez ve hesap sorulamaz niteliği çeşitli kesimlerde hoşnutsuzluk yaratmıştır. Ayrıca savaşın neden olduğu yoksulluk ve yoksunluk ortamından da CHP sorumlu tutulmuş ve başta aydınlar olmak üzere yine çeşitli çevrelerden değişimin başlangıcı olarak çok partili hayata geçiş tartışılmaya başlanmıştır.

5.1. Çok Partili Demokrasi

Çok partili hayata geçiş Türkiye için zorunlu hale gelmiştir. Bu dönemde üç olayın önemli olduğu belirtilir. Birincisi Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, ikincisi San Francisco'da Birleşmiş Milletler (BM) örgütünün kurulması için yapılacak toplantıdır. Son olay ise, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talep etmesidir. Bu olayın yarattığı gelişmeler Türkiye'nin siyasi tarihi için dönüm noktası olacaktır.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun yarattığı tartışmalar, ülkenin gidişatına yön veren olayların başlangıcı olmuştur. Meclise getirilen tasarıda, ülkedeki birçok topraksız ya da az topraklı köylüye mevcut olan büyük arazilerin dağıtılması düşünülüyordu. Getirilen tasarı büyük toprak sahipleri tarafından hoşnutsuzlukla ve eleştirilerle karşılandı. Özellikle çiftçiyi toprak sahibi yapacak 17. madde şiddetli tartışmalara sebep olmuştu. Bu nedenle madde daha da yumuşatılarak yeniden düzenlendi. Toprak Reformu Kanunu "11 Haziran 1945 günü mecliste kabul edilmiş ve onay tarihinden

sonraki Pazar gününün her yıl toprak bayramı olarak kutlanması kararlaştırılmıştır."¹⁶³ Fakat tasarısı büyük toprak sahiplerinin müdahalesiyle asıl anlamını yitirmişti.

CHP içinde kanuna duyulan rahatsızlık daha sonra yeni bir muhalefetin oluşmasına neden olmuştu. Toprak Kanunu'nun "çıktığı günlerde Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü sonraları 'dörtlü takrir' olarak ün salacak olan bir önergeyi CHP grubuna verdiler."¹⁶⁴ Parti tüzüğüyle kanunlarda değişikliği ön gören bu belge, önergeyi veren kişiler dışında milletvekillerce reddedildi. Önergenin reddedilmesinden sonra Adnan Menderes ve Fuat Köprülü Vatan gazetesindeki 'sert' yazıları nedeniyle 21 Eylül 1945'te partiden ihraç edildiler. Refik Koraltan da bu arkadaşlarını savunan bir yazı yazdığı için onlarla aynı kaderi paylaştı. Celal Bayar ise önce milletvekilliğinden sonra da partiden istifa etti.

Almanya, İtalya ve Japonya'nın oluşturduğu Mihver Devletleri'nin yenilgisiyle sonuçlanan savaş sonrasında, siyasi ve ekonomik liberalleşmeye dayalı bir dünyanın kurulmaya başlandığı görülmektedir. Savaşın dışında kalmayı başaran CHP, sonucun belli olmasına yakın Mihver Devletleri'ne savaş açmış ve Batı ile ilişkiler geliştirmek için girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Bu nedenle San Francisco'da yapılan Birleşmiş Milletle toplantısına katılmıştır. Fakat Eric Jan Zürcher, BM içinde yer alma çabasından daha önemli bir gelişmenin olduğunu ileri sürer. Sovyetler Birliği daha önce imzalanan ve geçerliliği 1945 yılında dolan antlaşmanın yenilenmesinden önce, yerine getirilmesi gereken bazı koşullarının olduğunu belirtir. Bahsi geçen bu koşullar;

"1878-1918 yılları arasında Ruslara ait olan Kuzeydoğu Anadolu'daki yerlerin Sovyetler Birliği'ne iadesi suretiyle iki ülke arasındaki sınırın düzeltilmesi ve İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı Bölgesinde Karadeniz'in korunması için

163

Bkz. (119), BİLA, 106-107.

164

Tevfik ÇAVDAR, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, 455.

müşterek bir Türk-Rus savunma gücünün kurulmasını içermekteydi."¹⁶⁵

Türkiye, bu tehlikeye karşı Amerika'nın önderliğindeki Batıyla yakınlaşması sonucunda bazı değişiklikler yapmak zorunda kalmıştı. Amerika'nın 'hür dünya'nın yeniden oluşturulması için ortaya attığı Truman Doktrini ve Marshall Planı'ndan Türkiye'nin de yararlanabilmesi için bazı siyasi ve ekonomik (demokrasi ve serbest girişim) gelişmelerde ilerleme kaydetmesi gerekiyordu.

Bu üç gelişme, Türkiye'nin çok partili hayata geçişinde önemli rol oynamıştır. Ayrıca bu olaylar yeni bir ismin ve partinin siyaset sahnesinde boy göstermesini sağlamıştır. Dönemin Aydın Milletvekili olan Adnan Menderes ve 1946'da kurulacak olan Demokrat Parti (DP).¹⁶⁶ Çok partili hayata geçişte yeni bir parti kurma girişimi CHP'li muhaliflerden değil, Nuri Demirağ adlı bir İstanbullu sanayiciden geldi. Milli Kalkınma Partisi'ni kurmak için 7 Temmuz 1945'te Demirağ hükümete başvuru yapar. Partinin kurulması için yetkili izin ağustosta verilir.¹⁶⁷ Fakat Milli Kalkınma Partisi'nin varlığına rağmen, hala bir muhalefet partisinin yokluğundan söz ediliyordu.

"Cumhuriyet Halk Partisi liderliği, var olan partiden çıkacak, aynı felsefeyi ifade edecek ve az çok Müstakil Grup'un yaptığı gibi davranacak yeni bir partiye gereksinme olduğunu kabul etmeye istekliydi. Cumhuriyet Halk Partililer böyle bir partiyi '*Kontrol Partisi*' olarak niteliyordu."¹⁶⁸

Bu arayışlar çerçevesinde, 7 Ocak 1946 yılında Demokrat Parti (DP) Bayar'ın liderliğinde kuruldu. CHP'lilerin düşündüklerinin aksine DP kısa bir süre içinde Türkiye genelinde hızlı bir şekilde örgütlenmeye başladı. "Parti'nin tek varlık nedenini tek partili

¹⁶⁵ Eric Jan ZÜRCHER, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev.Yasemin Soner Ginen, 303.

¹⁶⁶ Bkz., (155), TİMUR, 16.

¹⁶⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (126), TUNAYA, 638-45.

¹⁶⁸ Feroz AHMAD, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Çev. Ahmet Fethi, 26.

devlete düşmanlık olarak gören halk, Parti'ye katılıyordu."¹⁶⁹ CHP'nin iktidarına son vermek isteyen çeşitli kesimler, gerekli reformların yapılabilmesi için DP'yi bir çıkış noktası olarak görüyordu. Ama CHP'nin yaptığı propaganda nedeniyle partiye ihtiyatlı yaklaşıyordu. Çünkü iktidar partisinin desteği akıllara 1930'lu yılların güdümlü partisi SCF'yi getiriyordu.

DP'nin beklenmeyen yükselişi 1947 Eylül'ünde yapılması gereken seçimlerin öne alınmasına neden oldu. İnönü, parti lideri sıfatıyla 10 Mayıs 1946 tarihinde olağanüstü kongrenin toplanması için çağrı yaptı. Bu tarih, CHP'nin demokratikleşmesi için önemli bir adımın atılmasını sağlamıştır. Milli Şef unvanının kaldırılması yanında, parti tüzüğünde yapılan bir değişiklikle "Değişmez Genel Başkanlık kurumu ortadan" kaldırıldı. Alınan önemli bir karar da çok partili hayata geçişle birlikte "Müstakil Grup'un mevcudiyetine son"¹⁷⁰ verilmesidir. DP'liler seçimin erkene alınmasına tepkilerini göstermek için önce seçimden çekildiklerini açıkladılar. Fakat daha sonra partinin kapanması tehlikesi ile temsili demokrasinin getirdiği avantajların kaybedilmesi düşüncesiyle 21 Temmuz'da yapılan seçimlere katılma kararı verildi. CHP 396 sandalye ile ezici bir zafer kazanırken, DP'liler 62, bağımsızlar 7 milletvekili kazanabilmiştir.

CHP seçimi kazanmıştı ama parti içinde ılımlılar ve aşırılar arasında çatışma vardı. Ayrıca muhalefetteki DP'de partinin özellikle 7 Eylül'de aldığı ekonomi kararlarını eleştiriyordu. Adnan Menderes'in meclisteki konuşmasında hükümeti eleştirmesine Başbakan Recep Peker'den sert eleştiriler geldi. Ortamın gerilmesini önleyen kişi ise İnönü olmuştur. Ekim ayında partiler üstü Cumhurbaşkanı rolü oynayacağını belirterek, muhalefetin gelişmesi için cesaret vermiş oldu.¹⁷¹ Bu konuşmalar DP'nin güçlenmesini sağlarken Başbakan Peker'in konumunun zayıflamasına neden olmuştur. Nitekim İnönü'nün 12 Temmuz Deklarasyonu'ndan sonra Peker 9 Eylül'de istifa etti. Başbakanın

169

A.g.k., 28.

170

Bkz. (118),KİLİ li, 96.

ayrılması "Cumhuriyet halk Partisi'ndeki 'tek parti zihniyeti'nin yenilgisi ve İnönü'nün ilimlilerin zaferi olarak değerlendirildi."¹⁷²

1950'lere gelindiğinde CHP bazı değişiklikler yapmıştır. DP'nin istediği seçim yasası değiştirilmiş "kapalı oylama ve açık oy sayımı sistemi" çıkartılmıştı. Ayrıca "muhalafet partilerinin radyoyu kullanmalarını serbest kılan yasalarda"¹⁷³ yürürlüğe girmiştir. 4 Mayıs 1950'de yapılan seçime büyük bir özgüvenle giren CHP, beklentisinin aksine bir sonuçla karşılaştı. DP 408 sandalye kazanırken CHP yalnızca 69 sandalye kazanabilmiştir.¹⁷⁴ Zürcher, CHP'nin kazandığı bütün iller "Ankara'nın doğusundaydı ve bu büyük ölçüde, az gelişmiş bölgelerde, CHP'ye sadık olan eşraf, aşiret reisleri ve büyük toprak sahiplerinin kullanılan oyları denetlemiş olmaları yüzündendi"¹⁷⁵ der.

5.2. CHP'de Muhalefet

Cumhuriyet'i kuran parti olan CHP 1950 seçimleriyle ilk kez muhalafete düşmüştür. 1953 yılına kadar parti, muhalafet durumuna kendisini alıştırmakla uğraşmaktadır. Bu yüzden, "bu dönemde toplanan iki parti Kurultayında parti programlarında değişiklik yapılmayıp, 'intibak' sorunu ve iktidar muhalafet ilişkileri partiyi başlıca ilgilendiren konular olmuştur."¹⁷⁶

1951 Kurultayı partinin yerel örgütlenmesi hakkında değişimlerin yaşandığı dönemdir. Parti kuruluşundan itibaren merkezi bir yapı içindeydi ve yerel parti örgütleri parti aktivitelerinin pek seyrek olduğu bir komite sistemine dayanmaktaydı. Taşra

¹⁷¹ Bkz., (166), AHMAD, 34-35.

¹⁷² A.g.k., 38.

¹⁷³ Bkz., (122), AYATA, 76.

¹⁷⁴ Ayata, CHP'nin oyların yüzde 39.9'unu almasına rağmen 69 milletvekili kazanmasının nedenlerinin seçim sistemi olduğunu belirtir. Bu sistem geniş seçim bölgelerine, liste oylamasına ve basit çoğunluk sistemine dayalıydı. A.g.k., 22 no.lu dipnot.

¹⁷⁵ Bkz., (163), ZÜRCHER, 316.

¹⁷⁶ Bkz., (118), KİLİ, 111-112.

örgütleri, merkezin parti adayları seçiminde yanlış davrandığı eleştirisinde bulununca, adayları seçme yetkisini elde ettiler. "Ayrıca parti meclisi, parti lider ve genel sekreterleri seçme hakkı da kongreye verildi." Buna ek olarak ilk kez "İnönü'ye karşı açık bir muhalefet söz konusu"¹⁷⁷ oldu. X. Kurultay parti tüzüğünde yeni değişikliklerin yapıldığı dönemdir. Bir yandan alt kademelerin parti içindeki etkinliğini arttırmak amaçlanırken, diğer taraftan işçiye grev hakkının tanındığı belirtilecektir. Ayrıca CHP'nin ideolojik anlayışında da bazı değişiklikler yapılacaktır:

"... 1947 tarihli programda, partinin temel ilkelerinin 'Kemalizm' olarak tanımlanmasına karşılık, 1953 tarihli programda bunlar 'Atatürk yolu' olarak belirtilmiş ve 'Kemalizm' terimi parti programından çıkartılmıştır."¹⁷⁸

Partinin mallarına el konulduğu bir dönemde girilen 1954 seçimlerinde CHP'nin oy oranı yüzde 39.'dan yüzde 34.8'e gerilemiştir. DP seçimlerden yeni bir zaferle çıkmıştı, ama 1955 yılına gelindiğinde artan ekonomik sorunlar nedeniyle, muhalefetin eline koz geçmiş oldu. DP içinde yaşanan bölünmeler partiye güvensizliği arttırmıştı. Basın, bürokrasi, liberal aydınlar ve her şeyden önemlisi "CHP, o zamana kadar DP'yi desteklemiş olan fakat şimdi ikisini de desteklemeyi daha akıllıca gören işadamlarından para da almaya başladı."¹⁷⁹ Bu durum CHP'nin sadece siyasi açıdan değil ekonomik açıdan da canlanmasını sağlamıştır.

1957 erken seçim öncesi CHP, halka yeni bir politika ve parti programı sunuyordu. Partinin programı, "sendikalı işçilere grev hakkı, üniversitelere özerklik, bürokrasiye yeni ayrıcalıklar, anti-demokratik yasaların ve Milli Müdafaa Kanunu'nun kaldırılmasına

¹⁷⁷ Bkz., (122), AYATA, 79.

¹⁷⁸ Bkz., (118), KİLİ, 117.

¹⁷⁹ Bkz., (166), AHMAD, 120.

ilişkin maddeler içermekteydi."¹⁸⁰ DP'nin gücünü yitirmesine paralel CHP, çeşitli kesimlerin isteklerine kulak vererek oy oranını yüzde 40.6'ya çıkarmış ve milletvekili sayısını 181'e yükseltmiştir. Bu başarının partide yarattığı olumlu hava, 14. Kurultay'da 'İlk Hedefler Bildirgesi'nin kabulüyle geniş halk yığınlarının isteklerine cevap verme anlayışında olduğunu pekiştirmiştir. Tevfik Çavdar bu bildirmede yer alan önemli konuları şöyle özetler: i) Anti demokratik yasalar kaldırılacaktır. ii) Anayasa, halk egemenliği, sosyal adalet, hukuk devleti ve toplumsal güvenlik esaslarına bağlı kalınarak değiştirilecektir. iii) Devlet başkanlığı tarafsızlığa kavuşturulacaktır. iv) Yasama organının yürütme üzerindeki denetimi fiili ve etkili bir hale getirilecektir. v) İkinci meclis kurulacaktır. vi) Yargı denetimi bütün idari tasarrufları kapsayacaktır.¹⁸¹ Bu düşünceler içinde bulunulan zamanın ruhuna uygundur. Bu bildirmede yer alan birçok görüş, DP'nin devrilmesinden sonra kurulan yeni rejimin temelini oluşturacaktır.

DP'nin seçimlerden oy kaybederek çıkması genel olarak bütün muhalefet kesimine karşı sert tedbirler alınmasına neden olmuştur. Siyasal parti toplantıları yasaklanıyor, işçi kuruluşları susturuyor, üniversite ve basın özgürlüğü kısıtlanırken, basın mensupları hapse atılıyordu. Baskı o kadar artmıştı ki İnönü Uşak'ta, İstanbul Topkapı'da ve Kayseri'de saldırıya uğruyordu. Bu tip olaylar çeşitli kesimlerde, ama özellikle subaylarda huzursuzluk yaratıyordu. Ayrıca;

... Atatürk Devrim ve ilkelerinin ihlâli, ülkenin karşılaştığı güç ekonomik sorunlar, Menderes hükümetinin diktatörlüğe yönelmesi ve böyle bir yönelmeyi durduracak güçte çoğulcu Türk toplumunun var olmayışı, 1924 Anayasası'nın bir çoğunluk partisi diktatoryasını etken bir şekilde önleyecek tedbirleri ve kurumları getirmemiş olması, ülkenin çok partili rejim konusunda yeterince

¹⁸⁰ 1957 CHP Programı, akt. (122), AYATA, 80.

¹⁸¹ Tevfik ÇAVDAR, "Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1980)", 2029. Ayrıca beyannamenin tam metni için bkz. (118), KİLİ, 161-163.

tecrübe sahibi olmayışı ve iktidarın kendi güttüğü siyaset için silâhlı kuvvetler arasında destek araması¹⁸²

gibi hoşnutsuzluklar, 27 Mayıs 1960¹⁸³ sabahı saat üçte askeri bir darbenin yapılmasına neden oldu. Darbeciler, yönetime el koyarken iki şeyi önceden ayarlamıştı. İlki, "kendi üyelerini iktidara el koymak için gerekli olan (başkent garnizonu gibi) tayin edici yerlere atamaktı". Diğeri ise, "Silahlı Kuvvetlerin geri kalanının desteğini kazanmak için eylemlerinin başında olacak kıdemli bir subay bulmaktı."¹⁸⁴ Bu kişi, Milli Savunma Bakanı'na siyasal durumu yorumladığı bir mektup yazdıktan sonra 3 Mayıs'ta mecburi izne çıkarılan, Kara Kuvvetleri eski Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel'dir. Artık DP'nin dönemi kapanmış, yöneticileri ve meclis grubu üyeleri Yüce Divan'a sevk edilmiştir. Bu durumda ülkede tek bir güçlü siyasal örgüt kalıyordu: CHP.

İlk bakışta darbenin CHP'nin işine yaradığı sonucu çıkarılabilir. Çünkü muhalefette oldukları sürece DP iktidarı tarafından sürekli baskı altında tutulmuşlardı. Ama partiyi önemli bir tehlike bekliyordu. Ordu ve CHP'nin halk tarafından ittifak halinde olduğunun sanılması. Bu nedenle CHP yönetimi, ama özellikle İnönü, hemen olmasa da kısa süre içinde seçimlere gidilmesi ve yönetimin sivillere bırakılması gerektiğini belirtmiştir. Fakat askerler gerekli yasal ve ekonomik düzenlemelerin yapılabilmesi için iktidarda kalacağını belli etmiştir. Milli Birlik Komitesi'nin kararlılığı CHP'nin, "gerek kurucu meclisin teşkilinde, gerek Anayasanın hazırlanmasında, gerekse ihtilâl idaresinin işlemlerinde ihtilali yapanlarla bir bakıma bütünleşmişlerdir"¹⁸⁵.

¹⁸² Bkz., (118), KİLİ, 135.

¹⁸³ 27 Mayıs, "hierarchy dışı müdahale şeklinin Cumhuriyet dönemindeki başarılı ilk ve son örneği"dir. Doğan AKYAZ, *Askeri Müdahalenin Orduya Etkisi*, 76.

¹⁸⁴ Bkz., (163), ZÜRCHER, 352.

¹⁸⁵ Bkz., (118), KİLİ, 138.

1961'de, seçimlerden önce, nisbi temsil sisteminin getirdiği avantajlarla, aralarında DP'nin devamı olduğunu beyan eden Adalet Partisi (AP)'nin de bulunduğu üç siyasi parti kuruldu. 1961 seçimlerinde CHP ilkelerinin, bir referandumla kabul edilen yeni anayasada yer almasına rağmen, 1957 seçimlerine kıyasla daha az oy almıştır. 1957'de oy oranı yüzde 40 iken 1961 seçimlerinde yüzde 36'ya gerilemiştir.¹⁸⁶

CHP, MBK tarafından siyasi faaliyetlere izin verilmeye başlanınca, partide işçiler ve öğrencilere de yer açılmasına karar verdi. Ama partinin üst kademesinde değişim olmuyordu. İnönü ve Gülek arasındaki çekişmede "ya ben ya Gülek"¹⁸⁷ sözüyle istifa tehdidinde bulunan ve sorunu kökünden halleden İnönü yeniden Genel Başkan seçilmiştir.

17 Kasım 1963'te yapılan seçimlerde partinin aldığı oy oranı daha da düşerek yüzde 37.4 olmuştur. Bu gerileme, CHP'nin politikalarını yeniden gözden geçirmesine neden oldu. 16-18 Ekim 1964 yılında toplanan 17. Kongre'de kabul edilen 'İleri Türkiye Ülkümüz' bildirisi bir başlangıç noktası olarak düşünülmüştür. Bildiri, "parti ilkelerini modernleştirmek ve çağdaş gereksinimlere uygun hale getirmek niyetiyle, CHP'nin iki yükselen yıldızı Turhan Feyzioğlu ve Bülent Ecevit tarafından hazırlanmıştır."¹⁸⁸ Toprak reformu, sosyal adalet, sosyal güvenlik, köylünün kalkındırılması, iktisadi gelişme, demokratik devletçilik, kalkınma ve eğitim, güzel sanatlar, laiklik, halk hizmetinde devlet gençlik, Türkiye ve dünya, milliyetçilik, dostluğun şartı, ulus hizmetinde CHP bölüm başlıkları altında konuyu ele alıyordu.¹⁸⁹ Bildiri muallak ifadeler taşıdığı için, sorunları işaret etmekle kalmıştır. Ayrıca parti hayatına yeni bir hareket ya da dinamizm katamamıştır.

¹⁸⁶ Bkz., (122), AYATA, 81.

¹⁸⁷ Bkz. (166), AHMAD, 245.

¹⁸⁸ A.g.k., 247.

¹⁸⁹ Bildirinin bir özeti için bkz., (118), KİLİ 155-158

2.6. CHP'de Yeni İdeoloji Arayışları: Ortanın Solu

CHP'nin oy oranındaki düşüş ve parti içindeki huzursuzluklar devam ederken, yeni değişimlerin yapılması ihtiyacı gündeme gelmiştir. Bu bölümde, ideoloji değişimini gerekli kılan nedenler, “Ortanın Solu” üzerine yapılan tartışmalar ve yeni ideolojinin yerleşmesi ve Demokratik Sol kimliğe bürünmesi konuları üzerinde durulacaktır.

6.1. İdeoloji Değişimini Gerektiren Olaylar

1965 sonrası CHP'de meydana gelen değişimlerin açıklanabilmesi ve yeni fikirlerin anlaşılabilmesi için, 1965 seçimleri öncesi ortaya atılan ve CHP'nin diğer partilerden farklılığını ortaya koyan 'ortanın solu' terimini doğuran nedenlere bakmak gerekir.

MBK'nın demokrasiye dönüşün ilk adımı olarak "partilerin kurulmasına izin vermesi üzerine İstanbul İşçi Sendikası Birliği'ne bağlı sendikacılarca"¹⁹⁰ 1961 yılında Türkiye İşçi Partisi (TİP) kuruldu. TİP sosyal ve ekonomik sorunları ele alırken "daha solda bir yaklaşımla" çözümler öneriyor ve "T.İ.P.'nin 'sol' bir parti olduğunu açık açık"¹⁹¹ söylüyordu. Bu durum CHP yöneticilerinin yeni fikirler etrafında tutum almaya itmiştir. Özellikle üniversite gençliğinin TİP'e sempati duyması sol vurgusunu gerektirmiştir.

¹⁹⁰ Bkz., (157), KOLOĞLU, 77.

¹⁹¹ Bkz., (118), KİLİ, 211.

İnönü, ortanın solu terimini ilk kez¹⁹² 1965 yılında Abdi İpekçi'yle Milliyet Gazetesi'nde yaptığı bir röportajda açıklığa kavuşturmaya çalışır:

“CHP bünyesi itibariyle devletçi bir partidir. Bu sıfatla elbette ortanın solu bir anlayıştır. 1923'teki harpla ülkede devletçilik nasıl tek, eşi ve yardımcısı olmayan bir kalkınma çaresi idiye, bugün de ekonomik hayatımızın temel bir unsurudur.”¹⁹³

1965 seçimleri öncesine denk gelen bu açıklama, muhalefet partileri -özellikle AP- tarafından CHP'ye karşı propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. Ünlü 'ortanın solu Moskova yolu' sloganı da böylece Türkiye'nin siyasi tarihindeki yerini almıştır. Eleştiriler karşısında İnönü, terimin açıklama zorunluluğu duymuştur:

“Çağdaş uygarlığın üstüne çıkmak ancak devletçilikle mümkündür. Kalkınmamızı yaparken, ekonomik bakımdan, sosyal bakımdan bugünkü uygarlıkta kullanılan sağcı ve solcu deyimlerinin son ölçüsünü verelim dedik. Kırk yıldır devletçiyiz derken aynı şeyi söylüyoruz. Bunun için ortanın solundayız dedim. Aslında laikiz dediğimiz günden beri ortanın solundayız. Halkçıysan ortanın solunda olursun.”¹⁹⁴

CHP, kendisini ortanın solunda olarak tanımlarken partinin ideoloji ve programını değiştirmemiştir. Partinin mevcut programı 1960 darbesinden sonra moda olan terimlerden biriyle -ortanın solu- tanımlanıyordu.¹⁹⁵ Ama yine de TİP'in etkisi

¹⁹² Kavramı ilk kez kimin kullandığı da tartışma konusudur. Koloğlu, kavramı ilk kez Genel Sekreter İsmail Rüştü Aksal'ın kullandığını belirtir. Orhan KOLOĞLU, *Ecevit ile CHP*, 75.

¹⁹³ A.g.k., 212.

¹⁹⁴ Bkz., (179), ÇAVDAR, 2032.

¹⁹⁵ Bkz., (122), AYATA, 82.

unutulmamalıdır.¹⁹⁶ CHP'liler, TİP'in konumunu zayıflatmak isterken, amiyane bir tabirle 'kendi kazdıkları kuyuya düşmüşler'dir. Ortanın solu kavramından ne anlaşılması gerektiği her fırsatta dile getirilmiştir; ama Ahmad bunun nafiye bir çaba olduğunu söyler. Çünkü "din ve özel mülkiyet gibi geleneksel faktörleri kullanan karşı propaganda çok fazla etkili olduğu kırsal kesimde bunu açıklamanın güç olduğu"¹⁹⁷ CHP'lilerce de anlaşılmıştır.

1965 seçimlerine daha radikal ve geniş kesimleri kapsayacak bir bildiriyle giren CHP, nispi temsil sisteminde 'artan oyların da değerlendirilmesi'ne rağmen yenilgiden kurtulamamıştır. Oy oranı, 1961'de yüzde 36.7 iken dört yıl sonra yüzde 28.7'ye düşmüştür. AP ise yüzde 53.9 oy oranıyla tek başına iktidar olurken, Türkiye'de ilk defa bir sosyalist parti yani TİP, yüzde 3 oy olarak, 14 milletvekiliyle mecliste temsil hakkı kazanmıştır. Seçim yenilgisinin nedenleri¹⁹⁸ farklı olsa da yenilginin faturası "ortanın solu"na kesilmiştir. 1966 yılına gelindiğinde Bülent Ecevit dışında kavramı kullanan yoktur.

6.2. İdeoloji Değişimi Tartışmaları

1966 kısmi Senato seçimleri, CHP'de değişimin olmadığını göstergesidir. Seçim sonrasında parti içinde ortanın solu kavramı çerçevesinde yoğunlaşan tartışmalar, basına sağcılar, solcular, statükocular, ilericiler ve gericiler mücadelesi şeklinde yansımıştır. CHP'de meclis grubunu elinde bulunduranlar, ortanın solu tartışmaların sonuçlandığını ve yeniden tartışmaların açılmasının yanlış anlaşılmalara sebebiyet verdiğini

¹⁹⁶ CHP ortanın solundan bahsederken kendi ideolojisiyle bağını vurgulamış ama CHP dışındaki solun vurgulandığı 'devrimcilik' ilkesine vurgu yapmamıştır. Ortanın solu, ortanın çok solunda da çok sağına da bir duvardır. Bkz. (157), KOLOĞLU, 77.

¹⁹⁷ Bkz. (166), AHMAD, 248.

¹⁹⁸ Seçim yenilgisinin bilimsel bir incelemesinin yapıldığını belirten Kili, partinin bu nedenleri görmezden geldiğini ileri sürer. Bkz., (118), KİLİ, 221. Ayrıca 18 no.lu dipnot.

söylemiştir.¹⁹⁹ Seçim sonuçları, bu kimlik tanımından seçmenlerin de parti örgütünün de gerçek anlamda bir şey anlayamadığını ortaya koydu. Parti üyeleri, muhalefetin ortanın solu 'komünizm' den başka bir şey değildir diyen karşı propagandasına gerekli cevabı veremedi. Bu durumun en önemli nedeni, parti içinde kavramla ilgili herhangi bir tartışmanın olmayışıdır.

CHP'nin seçimde aldığı başarısız sonucun sorumlusu İnönü olarak görüldü ve istifası yönüyle açıklamalar yapıldı. Fakat İnönü'nün istifa etmeye hiç niyeti yoktu. Gerekli reformların yapıldıktan sonra politikayı bırakacağını söylüyordu. Ahmad, İnönü'nün parti için doğru bir karar verdiğini düşünmektedir. Çünkü İnönü o zaman "partiyi terk etmiş olsaydı, radikal ve muhafazakâr hizipler arasında sert ve kontrolsüz bir istikrar mücadelesi patlak verirdi. İnönü'nün verdiği, bir doğrultudan diğerine ani bir sıçrayış yerine tedicri bir evrimi güvenceye aldı."²⁰⁰

Partideki tartışmalar 1966 yılında da devam etti. Ortanın solu politikasına karşı çıkanlar, ülkenin çok geri ve muhafazakâr olduğunu, bu nedenle, böyle bir radikal çıkışı benimsemeye hazır olmadığını ileri sürüyorlardı. Bu eleştirileri dikkate değerdir. Çünkü partiye 27 farklı ortanın solu tanımı sunulmuştur. Kavramı eleştiren ama ondan da vazgeçmeyen diğer bir grup ise, CHP'nin popüler olan başka sloganları kullanarak iktidarı kazanmasını ve iktidar olduktan sonra ortanın solu politikasını uygulamasını öneren görüşler sunmuşlardır.²⁰¹ Ama İnönü bu görüşlere katılmamıştır. Bunun nedeni, "istendiği zaten şüpheli olan bir partinin güvenilirliği"²⁰² nin kalmayacağını görmesidir. Kavramdan bahsederken daha ılımlı olmuş komünist ya da sosyalist olmadığını ve kapitalistlerin çıkarına CHP'nin karşı olmadığını ısrarla vurgulamıştır.

¹⁹⁹ Bu konuda CHP grubunun ve İnönü'nün açıklamaları için a.g.k., 233-234.

²⁰⁰ Bkz., (166) AHMAD, 249.

²⁰¹ A.g.k., 250.

²⁰² A.g.k., 250.

18. Kurultay merkez yönetimiyle örgüt arasında, ortanın solu tarafları olan merkezin zaferiyle sonuçlandı. İnönü tekrar Gene Başkan olurken, Bülent Ecevit de Genel Sekreterliğe getirilmişti. Kurultay çok hareketli geçmiş ama mücadeleyi ortamın solu hareketini benimseyenler kazanmıştır. Yayımlanan kurultay bildirisinde 'CHP'nin sosyalist bir parti olmadığı ve olmayacağı' belirtilmiştir. Bunun yanında, Kurultay'ın 'ortanın solu hareketi'ni benimsediğini de bildiri ile kamuoyuna duyurulmuştur.²⁰³ Artık parti ortanın solundadır.

6.3. CHP Ortanın Solunda

CHP ortanın solu düşüncesiyle kendisini komünist yaftasından kurtararak Batı tipi bir sosyal demokrasi görüşünü benimsemeye başlamıştır. Partide, ortanın solu fikrinin benimsenmesinden sonra yaşanan gelişmelere geçmeden önce, kavramdan ne anlaşıldığına bakılacaktır.

Ecevit, 18. Kurultay öncesi 'Ortanın Solu' kitabını yayımlar.²⁰⁴ Ecevit bu kitabında ortanın solu hareketinin bazı temel ilkelerini oturtmak, bu ilkeleri ışığında CHP'nin duruşunun yeni bir yorumunu ve değerlendirmesini yapmak ihtiyacı hissetmiş, hareketin bir içeriğe, sosyal, ekonomik, toplumsal ve siyasal bir öze kavuşturulması için çaba harcamıştır.²⁰⁵

Ecevit'in kavramdan ne anladığını geniş biçimde şöyle özetleyebiliriz:

²⁰³ Bkz., (118), KİLİ, 231.

²⁰⁴ Koloğlu, Ecevit'in ortak bir çalışmayı grup adına değil de kendi adına yayımlamasını, İnönü'nün kendisine karşı açık bir cephe alındığı şeklinde yorumlanmaması için yaptığını belirtir. Bkz., (190), KOLOĞLU, 77.

²⁰⁵ Bkz., (118), KİLİ, 226.

“Ortanın solundakiler insancıldılar: İnsana en üstün değeri verir; insan kişiliğinin serbestçe geliştirebilmesi; herkese bu bakımdan imkân eşitliği tanınmasını; devlet ve toplum düzeninin, bu serbestliği ve imkân eşitliğini sağlayacak biçimde olmasını isterler.

Ortanın solundakiler halkçıldılar. Geniş halk topluluklarının yararını, dar zümrelerin çıkarlarına üstün tutarlar. Halkın köklü sınıf duvarlarıyla bölünmesini, insanlık onuruna ve toplumun esenliğine aykırı sayarlar. Ama bunun için, bir sınıfın başka sınıfları yok etmesini değil, gelir dağılımında denge ve adalet sağlanarak, insanlığa ve topluma yararlı bütün işlere saygınlık kazandırılarak, her türlü ayrıcalıklar, her türlü fırsat ve imkân eşitsizlikleri kaldırılarak ve bütün sömürme kapıları kapatılarak sınıflar arasında kaynaşma olmasını, sınıf ayrılıklarının bu yoldan eritilmesini isterler.

Ortanın solundakiler sosyal adaletçi ve sosyal güvenlikçilerdir. Sosyal adalet ve güvenlik sağlamayı, insan onuruna uygun, insan yeteneklerinin ortaya çıkıp gelişmesine elverişli ve geleceğe ait güvenlik kaygılarının insanlığı bencillığe, sömürücülüğe ve sürtüşmeye itmesini önleyici bir toplum düzeni kurabilmenin kesin şartı sayarlar...

Ortanın solundakiler, ilerici, devrimci ve reformcudurlar. Toplum yapısını mümkün olan en yüksek hızla değiştirerek, kendi insanlık ve halkçılık anlayışlarına uygun duruma getirmek; toplumun manevi ve maddi gücünü arttırmak ister...

Ortanın solundakiler devletçilerdir. Devletçilikleri halkı yöneticidir. Halkı devletin hizmetinde değil, devleti halkın hizmetinde sayıcıdır. Ortanın solundaki devletçilik... kamu kesiminde olsun, özel kesimde olsun, iktisadi hayatın, her türlü iktisadi faaliyetin, devletçe toplum yararına düzenlenmesini ve sosyal adalet ilkelerine uygun olarak yürütülmesini, üretim araçlarının toplum yararına düzenlenmesini ve sosyal adalet ilkelerine uygun olarak yürütülmesini, üretim araçlarının toplum yararına kullanılmasını, tasarruf ve yatırım kaynaklarının devlet müdahalesi veya devlet işletmeciliği yollarıyla da arttırılmasını öngören bir devletçiliktir. Devlet mülkiyeti veya sosyal mülkiyet yanında, özel mülkiyete de geniş yer bırakır. Fakat özel teşebbüsten, topluma karşı, bazı ödev ve sorumluluklar bekler ve

özel mülkiyetin, kamu yararıyla çalıştığı durumlarda, sınırlanabileceğini kabul eder...

Ortanın solundakiler plancıdırlar. İktisadi gelişmeyi tesadüflere bırakmazlar. Amaçları belli, o amaçlara nasıl ve ne zaman varılacağı belirli bir bütün iktisadi faaliyeti toplum yararına yönlendirip sosyal adalete uygun olarak düzenleyici bir planla, imkânlarını en iyi değerlendirmek ve gelişmeyi hızlandırmak isterler.

Ortanın solundakiler özgürlüğe bağlıdırlar. İktisadi ve sosyal amaçlarına, özgürlük içinde, demokratik düzen içinde ulaşmak isterler. Bunu, o amaçlara erişebilmenin en güvenilir ve en insanca yolu sayarlar...

Ortanın solundakiler sosyal demokrasiden yanadırlar. Halkın irade serbestliği ekonomik ve sosyal baskılardan kurtulmadıkça demokrasinin halk yararına işlemeyeceğini bilirler. Onun için demokrasinin biçimsel yönü kadar sosyal özüne de önem verirler.²⁰⁶

Ecevit, partinin zaten mevcut ilk programıyla ortanın solunda yer aldığını, ama uygulamanın son yıllara denk geldiğini belirtir. Bu yeni konumlanma partinin "kendi programını aşma değil, kendi programına her noktada ulaşma hamlesidir."²⁰⁷ Partinin canlanması ve yeniden iktidar olabilmesi için Ecevit'in önerisi halka gitmektir. Halk ile parti arasında yeni bir bağın oluşturulması gerekmektedir. CHP'nin muhalefette olmasını bir kazanım olarak gören Ecevit, imaj değişikliği için bunun iyi bir fırsat olduğunu belirtir.²⁰⁸

28 Nisan 1967'de toplanan 4. Olağanüstü Kurultay İnönü-Ecevit ittifakı sonucu muhalifler tasfiye ile sonuçlandı. Partiden ayrılan sekiz kişi Turhan Feyzioğlu önderliğinde Güven Partisi (GP) ni kurdular. Feyzioğlu ve takipçilerinin partiden ayrılışı

²⁰⁶ Bülent ECEVİT, *Ortanın Solu*, 17-20.

²⁰⁷ A.g.k., 23.

²⁰⁸ Bkz., (118), KİLİ, 228.

ortanın solu hareketinin kazanımı olmuştu ama zaferi değil. Çünkü partideki muhaliflerden sadece bir kısmı ayrılmıştı.

1968 yılına gelindiğinde ortanın solu hareketi yeni arayışlar ve umutlar içindedir. Bu dönemde İnönü'den sonra liderliğin ne olacağı tartışılmaktaydı. 1969 genel seçimlerine hazırlanan CHP, 'Halktan Yetki İstiyoruz' adlı seçim bildirgesiyle geniş bir alanı kapsayan çözüm önerisiyle halkın karşısına çıkmıştır.²⁰⁹ Parti, "bütün siyasal geçmişi boyunca ilk defa 1969 seçimlerinde geniş kapsamlı, bütün sorunları derinlemesine ele alan ve çeşitli sorunları ve bu sorunların birbiriyle ilintilerini kavrayan büyük bir bildirme ile seçmenin karşısına çıkmıştır."²¹⁰ Buna rağmen partinin oylarında gerileme olmuştur; ama seçimler D'Hant sistemiyle yapıldığı için milletvekili sayısı 134'ten 143'e yükselmiştir.

Seçimde alınan başarısız sonuç parti içerisinde, ortanın solu hareketine yapılan eleştirileri arttırmıştır. Muhalifler "Ecevit'i Atatürk'ü eleştirmekle suçlamışlar" o ise Kemalist olduğunu ama Kemalizmin günün koşullarına uydurulması gerektiğini belirterek, "Atatürk'ün bazı reformlarının, örneğin şapka reformunun, halkı yabancılaştırdığını"²¹¹ söylüyordu. Eleştiri alan diğer nokta ise seçim bildirisinde yer alan 'toprak işleyen, su kullananın' sloganı olmuştur. Bu "ilkenin karşısında olanlar... ilkenin yasalara aykırı olduğunu, mülkiyet hakkına saldırılara, eylemlere yol açacağını, mülkiyet hakkını temelinden sarsacağını ileri"²¹² sürmüşlerdir. Bu konu daha sonra 20. Kurultay'da da gündeme taşınmıştır. Fakat bu kongreden Ecevit daha güçlenerek çıkmış ve İnönü de erken seçim yapılması için çalışmalarına başlamıştır.

²⁰⁹ 1968'de TBMM'de yapılan bütçe görüşmelerinde hükümeti eleştiren, partinin ortanın solu anlayışını çözümleyen ve sorunlara yeni bir çözüm sunan ön bir çalışma için bkz. Bülent Ecevit, Bu Düzen Değişmelidir, Tekin Yayınevi, 2. Baskı, 1973 (Temmuz). Dikkat çeken bir nokta da Ecevit'in devrimcilik ilkesini ayrıca vurgulamasıdır. Bu bölüm için a.g.k., 263-69.

²¹⁰ Bkz., (118), KİLİ, 247.

²¹¹ Bkz., (166), AHMAD, 256.

²¹² Bkz., (118), KİLİ, 252.

CHP'de bu tip planlar yapılırken ordu, 12 Mart 1971 günü Demirel hükümetine muhtıra verdi.²¹³ Muhtıranın ne anlama geldiği herkesimin bakış açısına göre farklılık gösteriyordu. Ecevit, demokrasinin ve ortanın solu fikrinin sekteye uğratıldığını söylerken, diğer gün gazetelerde TÖS ve DEV-GENÇ, TMGT, Milli Birlik Grubu'nun da bulunduğu birçok kuruluşun ve DİSK'in muhtırayı destekledikleri yazıyordu. Fakat kısa süre sonra hareketin yeni bir darbe olduğu anlaşılacaktır. Muhtıradan hemen sonra Demirel Hükümeti istifa etti. CHP'de ise nasıl tavır alınacağı tartışmaları iki görüş etrafında şekillendi.

“Birincisi, başlangıçta İnönü'nün de benimsediği Ecevit ve 'ortanın solu' ekibinin sonuna kadar savunduğu muhtırayı demokrasi dışı bir hareket kabul etme' ve 'kurulacak uzun süreli bir hükümete katılmama'; ikincisi de Satır, Erim, Koçaş ve etrafındakilerin oluşturduğu, sonradan İnönü'nün de katıldığı 'ordu komutanları iyi yapmıştır; biz parti olarak reform istemiyor muyduk, o halde hükümete katılıp reformları gerçekleştirelim' görüşüdür.”²¹⁴

İkinci görüşü savunanlar başarılı olmuş ve 19 Mart 1971 günü Nihat Erim CHP'den istifa ederek Başbakanlığa atanmıştır. 21 Mart günü yapılacak toplantıda Erim Hükümetine katılıp katılmama konusunu tartışacaktır. Ama Genel sekreter Bülent Ecevit toplantıya gitmemiş ve istifasını açıklamıştır. Ecevit, yaptığı açıklamalarda, hareketin aslen CHP'ye ve ortanın solu hareketine yapıldığını ileri sürer. Çünkü AP zaten gücünü yitirmiştir ve bir sonraki seçimlerde CHP'nin iktidarı kesinleşmiştir. Ecevit, Genel Sekreter'likten istifa ettikten sonra İnönü-Ecevit çekişmesi yaşanmaya başlanmıştır. Bu çekişme parti içinde 5 Mayıs 1972 yılındaki 5. Olağanüstü Kurultay'a kadar devam

²¹³ Askeri müdahalenin gündeme gelmesi ordu içinde de huzursuzluğa neden olmuştur. Daha önceki deneyim ışığında "ordu içinde 27 Mayıs'la başlayan, emir komuta zinciri dışında ve çoğunlukla alt kademelerin öncülüğünde örgütlenmiş askeri müdahale arayışları 9 Mart toplantısından sonra sona ermiş, bundan sonra inisiyatif gittikçe güçlendirilmiş yüksek komuta kademelerine geçmiştir." Bkz., (181), AKYÜZ, 321.

²¹⁴ Bkz., (118), KİLİ, 271.

etmişti. Fakat Kurultay öncesi İnönü-Ecevit ilişkilerinde yakınlık yaratan üç gelişme olur:

“Bunlardan birincisi Anayasa değişikliği, ikincisi Sıkı Yönetim Mahkemelerinin baş savcılarının hazırladıkları iddianamelerde C.H.P.'ne yönelik suçlamalara yer vermesi, üçüncüsü Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın ölüm cezalarının geri bırakılması için Anayasa Mahkemesine başvurmadır.”²¹⁵

Kurultay öncesi Türkiye hareketli bir dönem yaşamaktadır. Denizlerin idamını önlemek için Mahir Çayan ve arkadaşlarının yaptığı eylem, Kızıldere'deki kanlı baskınla son bulmuş; ardından THY'ye ait bir uçak Sofya'ya kaçırılmıştır. Jandarma Genel Kumandanına karşı bir suikast girişiminde bulunulmuş ve Kurultayın toplanmasından beş saat önce de Deniz Gezmiş ve arkadaşları idam edilmiştir.²¹⁶

Bu olaylar gölgesinde gerçekleşen Kurultay'da yapılan güven oylaması ile İnönü, 507 güvensizlik oyuna karşı 709 güvenoyu almıştır. İnönü, niceliksel açıdan başarılı olsa da, olumsuz oyların yükselişi nedeniyle, 8 Mayıs 1972 yılında 34 yıldır sürdürdüğü Genel Başkanlık görevinden istifa etmiştir.²¹⁷ İnönü'nün istifasıyla boşalan Genel Başkanlık koltuğuna, 14 Mayıs 1972'de Bülent Ecevit seçilmiştir.

CHP, 1973 seçimlerine Ecevit önderliğinde girdi. Seçimlerden önce yayımlanan 'Akgünlere' adlı bir bildiri aslında 1969 milletvekili seçimleri için CHP'nin 'Düzen Değişikliği Programı' olarak yayımlanan bildirgenin devamıdır. Fakat yeni bildiri öncekinin doğrultusunda "geliştirilmiş, yenileştirilmiş, değişik toplum koşullarına ve

²¹⁵ A.g.k., 295.

²¹⁶ Bkz., (179), ÇAVDAR, 2034.

²¹⁷ İnönü, 5 Kasım 1972 yılında hem CHP'den hem de milletvekilliğinden istifa eder.

öncelik kazanan sorunlara göre, daha ayrıntılı olarak işlenmiştir."²¹⁸ Ekonomik, siyasal, sosyal, ulusal güvenlik ve dış politika konularında partinin görüşü ve önerileri ele alınmıştır.

14 Ekim 1973 genel seçimlerinde beklenenin aksine, CHP yüzde 33.3 oy oranıyla 185 milletvekili kazanmış ve birinci parti olmuştur. Bu başarıya rağmen CHP tek başına iktidar olamamıştır. Uzun ve karışık koalisyon hükümetleri dönemi başlamıştır. CHP, Milli Selamet Partisi (MSP) ile ittifak yaparak hükümeti kurdu. O dönemde iki parti arasındaki benzerlikler ve farklılıklar çözümlenerek koalisyonun neden kurulabileceği ya da neden kurulamayacağı üzerinde duruluyordu. Ahmad hükümetin kurulmasının nedeninin başka yerde aranması gerektiğini belirtir:

“Fakat iki partiyi bir koalisyon kurmaktan alıkoyan farklılıklar değildi ve aynı şekilde sonunda bir koalisyon kurmalarını sağlayan da hedeflerdeki benzerlik de değildi. Siyasi hesapları her şeyden daha önemliydi ve programlarındaki benzerlikler, sadece CHP yanlısı aydınların rasyonelleştirmeleriydi.”²¹⁹

Her iki lidere de çeşitli kesimlerin ama özellikle ordunun güveni olmadığı söyleniyordu. Bu nedenle hem Ecevit'in hem de Erbakan'ın hedeflerini gerçekleştirmeleri için partilerini iktidara taşımaları gerekiyordu. Fakat MSP CHP'nin teklifini kabul etmedi ve Ecevit hükümeti kurma çabasına 7 Kasım'da son verdiğini açıkladı. Cumhurbaşkanı Korutürk görevi 12 Kasım'da Demirel'e verdi. Bu girişimden de bir sonuç çıkmadı. Nihayet seçimlerden dört ay sonra, 13 Ocak 1974'te, liderler birlikte çalışmak için ilkesel olarak anlaşabildiklerini açıkladılar. Hükümet kurmanın neden

218

Akgünlere: CHP 1973, Seçim Bildirgesi, 7.

219

Bkz. (166), AHMAD, 320.

zor olduğu kısa zamanda anlaşıldı ve CHP-MSP koalisyonu 18 Eylül 1974 yılında sona erdi.²²⁰ Daha sonra kurulan Milliyetçi Cephe 1977 seçimlerine kadar iktidarda kaldı.

1973 ile 1977 yılları arasında partinin üzerinde durduğu önemli bir konu da ideolojidir. CHP, ortanın solundan bahsettiği andan itibaren hem parti içinde hem de parti dışında sürekli eleştirilmiş/suçlanmıştır. Partinin yeni anlayışının net biçimde ortaya konulması gerekiyordu.

6.4. Demokratik Sol CHP

CHP, 28 Haziran 1974 yılında gerçekleştirdiği tüzük kurultayında, ortanın solu hareketinin 'demokratik sol bir parti' haline geldiğini ilan eder. Yeni tüzüğün ikinci 'Amaç' maddesi şöyle düzenlenmiştir:

Madde: 2 - İnsan haklarına saygılı, milli, demokratik, layık ve sosyal hukuk ilkesine bağlı, **demokratik sol bir parti olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin** amacı, ülkenin güvenliğine, ulusun mutluluğuna ve refahına, sosyal adaletin yaygınlaşmasına ve insan kişiliğinin serbestçe gelişmesine, özgürlükçü parlamenter demokrasi kuralları içinde ve bu rejimi güçlendirecek biçimde hizmet etmektir.²²¹

Ecevit, demokratik sol anlayışı çeşitli alanlarda dile getirir. Yukarıda bahsettiğimiz seçim bildirimleri ve yazılarında istediği konulara paralel bir yol izleyen Ecevit, demokratik solun "halka rağmen solculuk değil, halk solculuğu" olduğunu belirtir.²²²

²²⁰

A.g.k., 322-324.

²²¹

1974 CHP Tüzüğü, akt (118), KİLİ, 409.

CHP'nin demokratik sol bir parti olduğu 22. Kurultayın sonuç bildirişimde açıklandı. Daha sonra partinin programının oluşturulmasında bu bildiri esas alınacaktır.²²³ Ecevit, demokratik sola getirilen eleştirileri -sağ ve soldan- her zaman cevaplamıştır. Bir düzen değişikliği olarak düşündüğü kavramı şöyle açıklar:

“CHP'nin 'Ortanın Solu' diye adlandırılan DEMOKRATİK SOL tutumu hiçbir yabancı akıma ve hiçbir özentiye kapılmaksızın, çağdaş sosyal düşüncelerin ışığında Altı ok'la belirlenen Atatürk ilkelerinin yönünde ve 1961 Anayasası'nın çerçevesinde, Türkiye'nin kendi koşullarına göre oluşturulan, özgürlüğe en yüksek değeri veren, yerli ve tutarlı bir insanlık hareketidir. Herhangi bir Marxist veya başka yabancı doktrinden değil, partinin kendi gelişiminden, Türk toplumunun gerçeklerinden ve değişiminden doğmuştur.”²²⁴

Ecevit, daha sonraları demokratik sol bir iktidarın korunabilmesi için köylü ve işçi hareketiyle de birlik yapılması gerektiğini belirtir.²²⁵ Ülkenin bütün bileşenlerine demokratik solun çatısı altında siyaset yapabilme imkanı tanıyan bu siyaset biçimi, herhangi bir sınıfın, grubun ya da topluluğun dışında ve onların üzerinde bir anlayışı benimsediğini de açıklamıştır. 1930'ların aksine bu kez, özellikle sınıfın varlığı, partinin yöneticileri tarafından dile getirilmiştir. CHP, iktidarı kaybettiği 1950'den sonra girdiği arayıştan, demokratik sol bir parti olarak çıkmıştır. Tekrar muhalefette olan CHP, bu durumunu avantaja çevirerek gelecek seçimlerden tek başına iktidar olarak çıkmayı ve düzen değişikliği programını uygulamayı planlamaktadır.

1975-1977 yılları arasında CHP muhalefetteydi ve iktidar da Milliyetçi Cephe (MC) hükümetleri vardı. Bu dönem sağ ve solda ideolojik kutuplaşmaların arttığı, şiddet olaylarının tırmandığı yıllardı.1977'de yapılan genel seçimle CHP, yüzde 41.4 oy alarak

²²² Bülent ECEVİT, CHP 22. Kurultay Açış Konuşması, 52-54.

²²³ Bildirinin tam metni için bkz., (118), KİLİ, 430-433.

²²⁴ Bkz., (190), KOLOĞLU, 91.

²²⁵ Bülent ECEVİT, İşçi-Köylü Elele, Demokratik Sol Düşünce Forumu, 16-22.

meclise 216 milletvekili yolladı. AP yüzde 36.9 oy alırken, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) dışındaki partilerin oy oranlarında düşüş yaşandı. CHP oy oranını yükseltmişti, ama halkın -özellikle iş çevrelerinin- istediği güçlü ve istikrarlı hükümeti oluşturacak kadar değil. Cumhurbaşkanı, Ecevit'e hükümeti kurması için görev verdi. Böylece Türkiye tarihindeki ilk azınlık hükümeti kuruldu; fakat 3 Temmuz'da güvenoyu alamadı.²²⁶ Bu başarısız girişimden sonra görev Demirel'e verildi. Böylece İkinci Milliyetçi Cephe diye nitelenen hükümet (AP, MSP, MHP) 1977 yılında kuruldu. Beş ay gibi kısa bir sürede ömrünü tamamlayan İkinci MC yerine CHP ve AP arasında bir koalisyon hükümeti oluşturuldu.

İktidara 'barış ve birliği' sağlamak vaadiyle gelen Ecevit, bunu başaramadığı gibi kazanmış olduğu popülaritesini de yitirmeye başlamıştı. Şiddet eylemlerinin sürekli tırmanması ve Kahramanmaraş katliamıyla zirveye çıkması karşısında Ecevit, 25 Aralık 1978'de 13 ilde sıkıyönetim ilan etti. Yapılan bu manevra sorunları çözmediği gibi farklı kesimlerin tepkisine neden oldu. Muhalefet ve ordu Ecevit'in, "komutanların elini bağladığını ve onları bütünüyle etkisiz kıldığını ileri" sürüyordu. Güneydoğu'da uygulanan sıkıyönetim nedeniyle, "Güneydoğulu üç milletvekili" istifa etmiş; 1 Mayıs gösterisinin yasaklanmasına destek verdiği için "Ecevit'in radikal ve sendikacı" desteği de azalmıştı.²²⁷

Ecevit, sıkıyönetimden kurtuluşu 14 Ekim 1979'daki kısmi senato ve ara seçimlerde kazanacağı bir başarıya bağlamıştı. Ona göre seçimden bir kazanımla çıkılırsa CHP'ye olan güven devam edecekti. Ortaya çıkan sonuç Ecevit'in beklentisinin tersi oldu. CHP yüzde 29 oy alırken, AP senato seçimlerinde yüzde 46.83, ara seçimde ise yüzde 54 oy oranıyla güçlü bir destek elde etmişti. Sonuç hükümetin halk desteğini yitirdiğinin açık bir belgesiydi. Ecevit, 16 Ekim'de istifa etti. Demirel, kazandığı desteği kullanarak, 12

²²⁶ Bkz., (166), AHMAD, 350.

²²⁷ A.g.k., 353.

Kasım'da azınlık hükümeti kurdu. Bu hükümette ekonomik sorunları ve siyasal şiddeti önlemekte başarısız oldu. Türkiye aşamadığı sorunlarıyla yeni bir döneme giriyordu.

3.BÖLÜM- 1980 SONRASI CHP'DE İDEOLOJİ ARAYIŞLARI

1973'ten 1980'e kadar geçen süre, bütün dünyada ekonomik krizin yaşandığı dönem olarak anılır. Türkiye bir yandan petrol kriziyle başlayan iktisadi krizi aşmaya çabalarırken, diğer yandan ülkenin içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlığı çözecek formüller peşindedir. Yukarıda da değindiğimiz gibi, siyasi rekabetin yarattığı sürekli bir seçim ekonomisi sorunların çözülmesi bir yana, onları daha da katmerleştiriyordu. 1977 yılına gelindiğinde, dünyanın 1974 yılında yaşamaya başladığı ekonomik bunalım, artık Türkiye'de de kendisini göstermekteydi.

Çalışmanın bu bölümünde 12 Eylül rejimini doğuran siyasi ve ekonomik sorunların nedenleri ve darbe sonrası oluşan yeni yapının gelişimi, dünyadaki küreselleşme hareketi ile birlikte ele alınacaktır. Ayrıca siyasi partilerin kapatılması ve yeniden kurulması sürecinde sosyal demokratların- CHP'nin yasaklı olması nedeniyle içine girdikleri arayış ve bunun sonucu olan partileşme denemeleri üzerinde durulacaktır. Değişen dünyaya ayak uydurma ve yeni sorunların çözümü için gündeme gelen ideoloji arayışları ise, bölümün son konusu olarak ele alınacaktır.

3.1- 12 Eylül Rejimi: Siyasal ve Ekonomik Nedenler

Türkiye'nin 12 Eylül dönemine bakabilmek için öncelikle biraz geriye gidip, ekonomik ve siyasal alandaki bazı gelişmelere değinmek gerekmektedir. Bu bakış bize darbenin neden yapıldığını anlamamız için gerekli çerçeveyi kendiliğinden verecektir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi durumu önceki bölümde biraz irdelemiştik. Ahmad, toplum nezdinde yaşanan siyasi şiddet ve akan kanın generallerin müdahale yapmaya sevk eden belirleyici etmen olmadığını ileri sürer. Çünkü öyle olmuş olsaydı, daha önce bir müdahalenin yaşanması gerektiğini belirtir. Ahmad, generallerin

müdahalesinin nedeninin İran devriminden sonra Batı için aniden stratejik olarak önemli olmaya başlayan Türkiye'nin istikrarı ile ilgili kaygılar olduğunu söyler.²²⁸ İran'da meydana gelen devrim, bu bölgede bulunan tek 'istikrarlı' ülkenin, yani Türkiye'nin desteklenmesi ihtiyacını doğurmuş. Buna bir de Sovyetlerin Afganistan'a müdahalesi eklenince, Batı için istikrarlı ve kendinden yana olan bir Türkiye gerekliliği kaçınılmaz olmuştur. Oysa etkin batılı başkentlerde, Demirel'in bu işin altından kalkamayacağı kanısı egemendir. Demirel, Amerika'nın Türkiye'deki üstlerini kullanmasına izin vermediği gibi, Yunanistan'ın NATO'ya dönebilmesi için Ege'deki hakların kabul edilmesini şart koştu. Ayrıca batılılar Demirel'in ittifak yaptığı Erbakan'ı da Amerika'ya düşmanlığıyla Türkiye'de İslamiyeti canlandırabilecek bir tehlike olarak görüyorlardı. Demirel ise iktidarın devamı için Erbakan'a muhtaçtı.²²⁹

Hükümetin bu tutumuna rağmen generaller Amerika'nın isteği doğrultusunda Yunanistan'a ödün vermeyi kabul etti. Bu durum, "dışişleri bakanlığına haber vermeden şubat'ta 714 sayılı Notam'ı tek taraflı olarak" kaldırmak ve "filen bütün Ege denizindeki hava sahasını *quid pro quo*'suz (karşılıksız) tekrar Yunanistan'ın kontrolüne"²³⁰ vermekle sonuçlandı. Generallerin, hükümetin haberi olmadan yaptıkları bu anlaşma, ordu ve kabine arasında sorun olmadı. Çünkü iki tarafta karşılıklı olarak ödümler veriyordu. Demirel yönetimini koruyor, generaller ise siyasi olaylara müdahalede sıkıyönetimin uzatılması ve genişletilmesiyle daha rahat hareket edebiliyorlardı. Buna rağmen şiddet olaylar artarak devam etmiştir. Sıradan insanların yanı sıra eski başbakan Nihat Erim ve DİSK'in eski Genel Başkanı Kemal Türkler gibi bilenen isimler de hedef haline gelmişti. Temmuz 1980'de Çorum'da yine Alevilere yönelik önemli bir saldırı yapılmıştı.

²²⁸ Bkz. , (166) AHMAD, 355. Bu duruma bağlı olarak konuyla ilgili Brüksel'de Batılılarla yapılan toplantıdan dönen Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, 13 Aralık 1979'da kuvvet komutanları ile İstanbul'da bir toplantı yapar. Konu ise, askeri bir müdahalenin yapılıp/yapılmamasıdır. Çıkan karar Demirel Hükümetine Cumhurbaşkanı Korutürk aracılığıyla bir uyarı mektubu verilmesidir. M. Ali BİRAND, 12 Eylül Saat: 04-00, 132-136.

²²⁹ Bkz. , (226), BİRAND, 192.

Diğer ekonomik sorunlar da bir taraftan artarak devam ediyordu. Türkiye'nin 1980'lerin başına kadar izlemediği içe dönük, dışa bağımlı, müdahaleci, ithal ikameci ve popülist ekonomik model, 1973'te patlak veren petrol kriziyle birlikte artık sürdürülemez hale gelmişti. Bu durum 'ulusal kalkınmacı' modelin iflasıydı.²³¹ Dünyada 1973 petrol krizinin şoku yaşanırken Türkiye, "kısa dönemli borçlanma kararlarını sonuna kadar zorlayarak ve ithalat ve milli gelirdeki büyüme hızlarını sürdürmeye böylece çalışarak."²³² krizi 1977'ye kadar geciktirdi.

1977 yılına gelindiğinde dış ticaret göstergeleri şiddetle bozulmuştur. Dış ticaretteki açık 4 milyar doları aşmıştır. Milli hasılanın %5'e yaklaşan bir oranda büyümesine imkan veren ve kısa dönemli, yüksek faizli DÇM (Dövizle Çevrilebilir Mevduat), banker borçları ve ticari kredilerle mümkün kılınmıştır, ama yıl sonu geldiğinde bütün kredi kanallarının tıkanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu nedenle petrol dahil tüm ithalatın peşin ödemeyle yapılması zorunluluğu doğmuştur.²³³

Ecevit hükümetinin krize yanıtı, IMF'ye ödünler vermek ve ithalattaki tıkanma ile piyasadaki karmaşayı fiyat kontrolleri ve polisiye önlemlerle karşılamaya çalışmak olmuştur. İzlenen bu politikanın sonucu daha kötü oldu. Temel besin maddelerini bulunamamasının yanı sıra karaborsa, fiyatların yükselmesi ve devalüasyon olağan şeyler haline geldi. Önemli olan diğer bir konu ise aşırı enflasyon dönemlerinde ücretlerin gerilemesi gerekirken, Türkiye'deki işçi sınıfı krize rağmen "reel ücret artış oranlarını aşağıya çekmeyi reddetmişler ve genellikle başarılı olmuşlardır."²³⁴ Ayrıca hükümetlerin izlediği popülist politikalar da ücretlerin gerilemesine dolaylı destek vermiştir.

²³⁰ Bkz. , (166), AHMAD, 356.

²³¹ Çağlar KEYDER, *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, Metis Yayınları, 2004

²³² Korkut BORATAV, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)*, 140.

²³³ A.g.k. , 140-141.

²³⁴ A.g.k. , 163.

Bu gelişmeler sonucunda ortaya çıkan olumsuzlukların aşılabilmesi için iki girişimde bulunuldu. İlki, 24 Ocak kararları adıyla anılan yeni ekonomi politikasıydı. İkincisi ise, birinci gelişmeyi içeren ve onun devam etmesi için gerekli olduğun belirtilen, 12 Eylül darbesi ve sonrasında yerleşik hale gelen rejimdir.

Ekonomik krizin bir türlü aşılamaması ve siyasal kargaşanın artarak devam etmesi, 1979'da Ecevit'in istifasına ve Demirel'in başa gelmesine neden oldu. Yeni Başbakan güvenoyu aldıktan sonra, 'yeni bir istikrar programı' hazırlaması için Turgut Özal'a²³⁵ görev verdi. Özal, 1979 yılının son günlerinde Demirel'e, 'hizmet özel' adıyla '24 Ocak Kararları' diye anılacak olan istikrar programını sundu. Boratav, bu raporun en ilginç savlarından birinin Türkiye'nin bu derece 'yüksek' ücretlerle ihracat yapamayacağı; dolayısıyla ayakta duramayıp batacağı ve bu nedenle ücretleri disiplin altına alacak yöntemlerin mutlaka bulunması gerektiği fikri olduğunu belirtir.

Yeniden yapılanma olarak sunulan 24 Ocak Kararları'nda, üç nokta ön plandadır. Bunlardan birincisi programda yer alan boyutuyla "devalüasyon, KİT zamları ve fiyat denetimlerinin kaldırılması gibi 'şok tedavi' öğelerini, IMF'nin üç yıldır Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinden isteği nicel boyutları fazlasıyla aşmış olduğunu"²³⁶ nun saptana bilmesidir. Bu durum 24 Ocak Programı ile aslında Türkiye'den istenenden daha fazlasının verilmek istendiğini gösterir. İkincisi, yeniden yapılanma çabasının amacını ortaya koyar. Türkiye ekonomisinin içindeki ücretleri dünya pazarının değerlendirmesine açmak. Bu durumun yaratılabilmesi öncelikle sendikal işçilerin güçsüzleştirilmeleriyle mümkün olabilecekti. Fakat bu örgütlü yapının dönüştürülmesi yukarıda da belirttiğimiz gibi kolay değildir. Bu iki özelliğe bağlı olarak çıkarılabilecek üçüncü çıkarım ise, Demirel hükümetinin bu programın, "sistemli ve sürekli olarak

²³⁵ Turgut Özal'ın siyasi hayatı ile 12 Eylül süreci iç içe geçmiştir. Özal, "önce MESS (Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası) başkanı başbakanlık müsteşarlığına getirildi; ancak yeterli manevra alanına sahip değildi; onun için 12 Eylül darbesi yaptırıldı... MESS başkanı, başbakan yardımcılığına getirilirken onun icraatını sınırlayan/sınırlandırabilecek bütün engeller de ortan kaldırıldı; her türlü grev, toplantı ve yürüyüş yasaklanıp; yurttaşların örgütlenme, seçme-seçilme, ifade, yargıya başvurma hakları askıya alındı." Kadir CANGIZBAY, *Komprador Rejimin Anatomisi*, 33.

‘emek aleyhtarı’ bir doğrultuda uygulayabilmesinin ve geliştirmesinin araçlarından yoksun”²³⁷ olmasıdır. Daha ileride değineceğimiz gibi bu durum 12 Eylül darbesinin temel nedeni olacaktır.

Ulusal kalkınmacı modelden piyasa liberalizmine doğru yaşanan bu kayma sadece dış dayatma –IMF, dünya bankası vs.- olarak algılanmamalıdır. Türkiye’deki sermaye kesimleri ulusal kalkınmacılığın yeniden birleşim ve bütünleşme projelerinin artan maliyeti nedeniyle bu seçimi yapmıştı.

Bu projenin uygulanması sırasında, daha yüksek ücret talepleri ve bir hak olarak algılanan sosyal harcamalar... karları kemirmeye başladı. Ayrıca, uygulanan model küçük – ve orta-ölçekli sermayenin yaşama hakkını savunuyordu. Bu, büyük sermayenin siyasi partilerde ve dolayısıyla hükümetlerde hala sesini duyurabildiğine işaret etmekteydi.²³⁸

Bu durum büyük sanayi için verimsiz ve savurgan ekonomik politikaların üretilmesi anlamına geliyordu. Ayrıca devletin sosyal güvenlik politikası tarımsal ücretleri, kentte yeni yerleşimleri ve gecekondu sakinlerini de içine alır hale gelmiştir. Bu nedenle vergi ve devlet harcamalarını azaltma, ama diğer yandan ücretleri aşağı çeken bir program sermaye için çekici olmuştur. IMF’nin talepleri ile örtüşen de programın bu yaklaşımıdır. 24 Ocak Kararları ekonominin bunalımdan çıkması amacıyla yapılmasına rağmen, bu boyutuyla sınırlı kalmamıştır. Yakup Kepenk, programla ilgili olarak o yıllarda şu tespiti yapar;

Bu tür kararlılık (resmi deyimiyile istikrar) politikalarını, niteliği gereği, kısa bir süre, genellikle bir-iki yıl uygulanır. Oysa 24 Ocak bu anlamda bir kararlılık programı değil, toplumsal ve siyasal boyutları geleceğe dönük ekonomik yaklaşımlarıyla kalıcı bir nitelik göstermektedir.²³⁹

²³⁶ Bkz. , (230), BORATAV, 147.

²³⁷ A.g.k., 148.

²³⁸ Bkz., (229), KEYDER, 38.

²³⁹ Yakup KEPENEK, 12 Eylül’ün Ekonomi Politigi ve Sosyal Demokrasi, 43.

Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik dar boğazın aşılabilmesi için çözüm sunulmuştur. Bu çözüm sadece anı kurtarmak amacıyla değil, yeniden düzenlenen dünya piyasasına eklenmek amacıyla yeni bir yapı oluşturma iddiası taşıyordu. Geriye kalan tek soru ise bu programı uygulayacak siyasi iradenin kimde/nerede olduğuydu.²⁴⁰ Ordunun tekrar sahneye çıkma sırası gelmişti.

12 Eylül sabahı saat 04.00'da 'MGK (Milli Güvenlik Kurulu)'nun ilk masajı yerine geçen 1 numaralı bildirisi TRT'den bütün ülkeye duyuruldu.²⁴¹ Silahlı Kuvvetler devletin organları işlemediği için ülke yönetimine TSK'nın İç Hizmet Kanuna²⁴² dayanarak Türk Milleti adına yönetime el koyduğunu ilan etti. Ayrıca parlamentonun dağıtıldığı, kabinenin görevine son verildiği ve milletvekillerinin dokunulmazlığının kaldırıldığı bildiriliyordu. Hemen ardından bütün siyasal partiler ve iki büyük sendika DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) ve MİSK (Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu)'in faaliyetleri durduruldu. Siyasal parti liderleri tutuklandı. Ülkede olağanüstü hal ilan edildi ve yurt dışına çıkışlar yasaklandı.²⁴³

İktidar tamamen "ordunun, özellikle de 14 Eylül'de resmen devlet başkanı ilan edilen Genelkurmay Başbakanı Orgeneral Kenan Evren'in başkanı olduğu Milli Güvenlik Konseyi'nin elinde toplandı."²⁴⁴ MGK bir hafta sonra emekli Amiral Bülent Ulusu'nun yönetiminde 27 üyeli bir kabine atadı. Bu kabine bürokratlar ve emekli subaylardan oluşuyordu. İşlevi ise sadece MGK'ya tavsiyelerde bulunmak ve onun kararını icra etmektir. MGK'nın bakanları görevden alma hakkı vardı.²⁴⁵ İki yıl sonra

²⁴⁰ O yıllarda genellikle iradenin siyasal partilerde ve hükümette olmadığı en iyi göstergesinin Cumhurbaşkanının bile seçilememesi olduğu belirtilir. Bkz., (226), BİRAND, 174-183.

²⁴¹ Bülent TANÖR, 12 Eylül Rejimi (1980-1983), Türkiye Tarihi , 27.

²⁴² Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu Madde 35: "Silahlı Kuvvetlerin vazifesi Türk yurdunu ve anayasa ile tahin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır."

²⁴³ Bkz., (239), TANÖR, 28-30.

²⁴⁴ Bkz., (163), ZÜRCHER, 406.

²⁴⁵ A.g.k., 407-408.

yapılan yeni Anayasa 6 Kasım 1982’de halk oylamasına sunuldu. Anayasa rekor bir oranla %90 kabul edildi ve Kenan Evren de Cumhurbaşkanı seçildi.²⁴⁶

Ekonomi politikalarının uygulayıcısı olan yeni siyasi irade olarak MGK böylece Özal’ı “fiilen değil, resmen de ‘ekonominin patronu’ konumuna”²⁴⁷ getirdi. İşgücü piyasası askeri bir denetim altına alınmış oldu. Sendikal faaliyetlerin askıya alınması, grev yasağı, ücret belirlenmesinin toplu sözleşme düzeninden Yüksek Hakem Kurulu (YHK)’na kaydırılması (ve böylece reel ücretlerin aşındırılmasının güvence altına alınması)’nı Boratav, askeri yönetimin örnek uygulamaları olduğunu belirtir. Bununla da yetinilmez ve bu uygulamalar yasayla güvence altına alınır. Bu duruma bir örnek verilebilir: “1962 Anayasası çalışanlar ve işverenler ...(in) sendika kurma özgürlüğünden söz ederken, 1982 Anayasası işçiler ve işverenlerin bu hakkı olduğunu belirterek, ‘işçi’ konumunda olmayan emekçilerin sendikalaşmasını tümüyle yasaklamaktadır.”²⁴⁸ İşgücü piyasasının bu süreçte örgütsüz hale getirilmesi, üreticileri dünya pazarının değerlendirmesine açma amacı taşıyordu.

Ekonomi, askeri rejim döneminde, ana hedef olarak dışa açılma politikasını benimsemiştir. Türkiye’de dışa açılma esas olarak çok güçlü ihraç teşvikleri, düşen emek maliyetleri ve 1980 devalüasyonunun etkilerinin kaybolmasını önleyen döviz kuru politikaları aracılığıyla sanayi ürünlerinde dünya piyasalarına girmek olarak anlaşılmalıdır.²⁴⁹ Bu girişimler devletin karakterini ve emek piyasasını, toplumsal yapıyı da içine alacak şekilde değiştirmiştir.

1980’de yapılan askeri darbenin nedenlerine ve darbeden sonra oluşan ‘yeni rejime’ çalışmada geniş çerçevede değinilmesinin iki nedeni vardır. Birincisi,

²⁴⁶ 1982 Anayasası, “Tek dereceli, genel oy ve siyasi partilerin temsili tümüyle bir tarafa bırakılmış, askeri rejimin ve merkezi idarenin ‘tayin ve nasp’ ettiği bir kurula hazırlanmıştır... Böyle olunca da halk referandumda ‘tek seçeneği onaylama özgürlüğünü onaylama özgürlüğünü kullanma’ durumunda bırakılmıştır.” Taha PARLA, *Türkiye’nin Siyasal Rejimi (1980-1989)*, 80

²⁴⁷ Bkz., (230), BORATAV, 148.

²⁴⁸ Bkz., (237), Kepenek, 81.

Türkiye’de yaşanan bu düzen değişiminin dünyadaki gelişmelere bağlantılı olmasıydı. ABD ve Batı Avrupa yaşadıkları krizi neo-liberal politikalar çerçevesinde çözüm üretirken, 1980’li yılların ortalarından itibaren Marshall McLuhan’ın benzetmesi ile dünyanın ‘küresel bir köy’ haline geldiğini ileri sürüyorlardı. Bir sonraki bölümde bu kavrama değinilecektir. Diğerisi ise, Türkiye’de yaratılan yeni düzenin ideolojik bir güç olarak toplumu yeniden oluşturmasıydı. Neo-liberal proje çerçevesinde, çeşitli korkularla bezeli bir baskı ortamında, toplumun eleştirel/örgütlü/ilerici kesimi susturulmuş ve bu ideolojinin başka bir alternatifinin olmadığı ileri sürülmüştü. Fakat başka alternatiflerin de olduğu daha ortaya çıktı. Sosyal demokrasinin yeni ideoloji arayışları bunun bir göstergesi olmuştur. Ve bölümün diğer kısımlarında bunun üzerinde durulacaktır.

3.2. Küreselleşme

Avrupa’da 1945 sonrası iki kutuplu dünya arasında, yeni bir karma ekonomi ortaya konuldu. Devletin sosyal devlet haline gelmesini sağlayan bu uygulama ile kapitalizme has yüksek üretime dayalı ekonomik sistem ilk defa sınırlar içine alınmış ve ekonomi ulus devletin kurallarına –belli ölçülerde de olsa- uygun hale getirilmişti. Genelde ‘altın çağ’ olarak adlandırılan bu dönem, Sovyet Bloğu’nun 1989’da tarih sahnesini terk etmesiyle sona ermiştir. ‘Hiç bir şeyin artık eskisi gibi olmayacağını ilan eden bu olay sembolik bir tarih olarak toplumsal belleklerde yer edinirken, bozulan dengenin yeniden sağlanabilmesi için 1990’lardan itibaren ‘yeni dünya düzeni’ diğer adıyla “küreselleşme”den bahsedilir hale gelindi.²⁵⁰

²⁴⁹ Bkz.,(230), BORATAV,152.

²⁵⁰ Küreselleşmenin yeni bir düzene işaret edip etmediği konusunda tartışmalar vardır. Mesela, “Küreselleşmenin (globalleşme) kendisi, beş yüzyıl önce Amerika’nın fethiyle başlayıp Aydınlanma Çağı’nın evrenselliğinde devam ettiği için pek yeni bir şey değildir.” görüşü ileri sürülmektedir. Bkz., Samir AMİN, *Kaos İmparatorluğu*, Çev. Işık Soner, 11. Ayrıca Roland Robertsan, *Küreselleşme*, Çev. Ümit Hüsnev Yolsal, 21-23.

Yeni bir düzen olarak sunulan küreselleşme, aslında 1970'lerin ortalarından itibaren kriz içinde olan kapitalist dünyanın ve özellikle sermaye sınıfının yeni çıkış yoluydu. Bu çıkış neticesinde 1980'lerin başından itibaren sosyal hizmetler azaldı, sigorta hizmetlerinden faydalanma kısıtlandı ve işsizlerin üzerindeki baskı arttırıldı. Sosyal devletin yeniden düzenlenmesinde arz yönlü bir iktisat politikası izlenmeye başlandı. Jurgen Habermas, arza önem veren bu yapının “desteklemelerin (subvantion) kaldırılmasını, yatırım şartlarının daha cazip hale getirilmesini ve pazarların devlet müdahalesinden muaf kılınmasını” hedeflediğini, bunun yanında “anti enflasyonist para ve faiz politikası ile vergilerin azaltılmasını devlet teşebbüslerinin özelleştirilmesini ve benzeri tedbirleri”²⁵¹ içerdiğini belirtir.

Küreselleşme ile birlikte yerine gelen bu istekler, denetimden çıkan pazarların yarattığı ‘ekolojik ve sosyo-kültürel yıkım’ın nasıl bir yöntemle çizileceği sorununu da beraberinde getirmiştir. Çünkü ‘yeniden yaratımı olmayan tabii kaynakların tüketilmesi, kitlesel çapta yaşanan kültürel yabancılaşma, içtimai patlamalar’²⁵² endişe verici boyutlara ulaşmıştır. Bu nedenle küreselleşmeyi ele alırken, öne çıktığına inanılan iki temel yani ulus devletin küreselleşmeyle birlikte değişimi ve ekonomik anlamda küreselleşmenin kendisine ve sonuçlarına değinilecektir.

Küreselleşmeden bahsederken “bitmiş, sona ulaşmış bir nihai hali değil; devam etmekte olan bir süreç”²⁵³ kastedilir. Kavram ulaşım, iletişim ve mübadele ilişkilerinin ulusal sınırları aşacak şekilde yoğunlaşması ve büyümesini ifade etmek için kullanılır. Sadece bununla da sınırlı değildir. Kitle kültürü ve kitle turizmi, iletişimin kıtalararasına yayılması, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi yüksek riskler ekolojik sorunlar da küreselleşmeye dahil edilmektedir.

²⁵¹ Jurgen HABERMAS, *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, çev.Medeni Beyaztaş, 60.

²⁵² A.g.k., 23.

²⁵³ A.g.k., 83.

Küreselleşmenin en önemli boyutunu ekonomik küreselleşme oluşturur. Ulus aşırı şirketlerin sayısı ve etkisi hızla artmakta, yurtdışına direkt yatırımlar yapılmaktadır. Pazarların küreselleşmesi ile daha önce uluslararası gerçeğe ekonomik sistem, artık uluslar üstü ekonomik sistem haline gelmeye başlamıştır. Bu değişimin bize gösterdiği belirgin özellikler vardır.

“İlk etapta sermaye hareketleri bütün dünya sathında hızlanmış, ayrıca milli iktisadi mevziler küresel bağlantı içinde olan piyasalara bağımlı hale gelmiş bu mevziler, mali piyasaların icaplarına gösterdiği uygunluk dercesine göre değer ve önem kazanmaya başlamıştır.”²⁵⁴

Devletler ve uluslar arası ilişkilerde belirleyicilik küresel ilişkilere geçmiştir. Geçmişte ekonomi devletin sınırları içinde yer alırken bugün devletler pazarların içinde yer almaktadır. Yani artık gelecekte ne ulusal ürünler ya da teknolojiler ve ne de ulusal şirketler olacaktır. En azından “artık bizim anladığımız anlamda” ulusal ekonomiler olmayacaktır.²⁵⁵ Burada kilit rolü oynayan ise iletişim²⁵⁶ teknolojileridir. Mali piyasalar birbirine bağılı hale geldiği için sermaye kısa vadeli yatırımlar yapma şansı kazanmış ve elde ettiği hız sayesinde girmiş olduğu ülkelerin vergi denetiminden kurtulabilmiştir.

Hükümetler için bu durum önemli bir sorun yaratmaktadır. Sermayenin hızlı bir biçimde bir ülkenin ekonomisine giriş çıkış yapması hem o ülkenin ekonomik dengesini bozacak krizlere neden olmakta hem de vergilendirilemediği için hiçbir kazanç elde edilememektedir.

²⁵⁴ A.g.k., 26.

²⁵⁵ M. HARDT, A. NEGRI, *İmparatorluk*, Çev.: Abdullah Yılmaz, 169.

²⁵⁶ Küresel iletişimin yerleştirilebileceği en önemli alan iletişim alanıdır. İletişim ağlarının gelişmesi ile küreselleşmenin ortaya çıkması arasında bağlantı vardır. İletişimin merkezi bir rol oynamasının temel nedeni şöyle açıklanmaktadır: “Toplumsal alanın politik sentezi iletişim alanına hapsedilmiştir. İşte bu yüzden iletişim endüstrileri böylesine merkezi bir konum üstlenmiştir. Onlar yalnızca üretimi yeni bir düzeyde örgütlemek ve küresel alana uygun yeni bir yapı dayatmakla kalmazlar, bunu için olarak haklı da kırlarlar. A.g.k., (58), 293-312.

Çok uluslu şirketler yatırımlarının maliyetlerinin az olması nedeniyle başka ülkelere kaydırmaktadır. Bu sermayeler başka coğrafyalara taşınmak tehdidiyle hükümetleri zor durumda bırakmakta, onlara baskı uygulamaktadır. Yer değiştirmeden en çok zarar gören kesim gelişmiş ülkelerin eski teknolojiye dayalı sanayi alanlarında çalışan vasıfsız işçilerdir.²⁵⁷ Gelişmekte olan ülkeler ise, hem kendi ekonomilerini ileri teknoloji gerektiren sahalara aktarmaya zorlanmakta hem de emek piyasasını ucuz hale getirecek sermaye çekmeye çabalamaktadır.

Ulus devlet yönetiminde devletin kendi toprakları içinde özerklik iddiası taşıyabilmesi için her şeyden önce “sınırların(ın) diğer devletler tarafından tanınması”²⁵⁸ gerekir. Ayrıca bu nokta devletin kendisini daha önceki egemenlik anlayışından ayırmak için de temel bir kıstas olarak kullanılır. Ulus devlet, “nihai kararları verme ve verimli bir topluluk ya da toprak parçası üzerinde hukuk belirleme ve yürürlüğe koyma yetisine sahip”²⁵⁹ olmakla iktidarı elinde tutabilmekteydi.

Sermayenin bütün dünya sathına yayılması ulusal sınırların aşılması ve hızlı bir şekilde flulaşmasına neden olmaktadır. Bugün böyle bir eğilim “ulus devletin aşınma sürecinin arkasındaki temel neden haline gelmiş bulunmaktadır.”²⁶⁰ Bu saptamanın doğru ve yerinde olmasına ek olarak aşınmaya rağmen ulus devletin siyaset sahnesinin en önemli aktörü olduğunu belirtmek gerekir.²⁶¹ Bu yapının sonu gelmemiştir; ama piyasanın yukarıda belirtilen hareketliliği nedeniyle – iktidar kaybı-na uğramaktadır. Bunun üç nedeni vardır: birincisi devlet kontrol kabiliyetini ve gücünü yitirir. İkincisi, devletin karar mekanizmasında meşruiyet eksikliği meydana gelir. Sonuncusu ise meşruiyet temin edici idari ve düzenleme hizmetleri sunmada devletin yetersiz hale

²⁵⁷ Bkz. (249), HABERMAS, 63.

²⁵⁸ Anthony GIDDENS, **Modernliğin Sonuçları**, Çev. Ersin Kuşdil, 74.

²⁵⁹ David HELT, “Ulus Devletin Çöküşü”, 83.

²⁶⁰ Tarık ŞENGÜL, “Siyaset ve Mekansal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi”, 128.

²⁶¹ Ulus devletin hala en önemli güç olduğunu, ortadan kalkmayacağını ama değişime uğrayacağını belirten bir çalışma; P. HIRST - G. THOMPSON, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev. Ç. Erdem – E. Yücel, 226-227.

gelmesi. Sorunun temelini Habermas bu son şıkta görür.²⁶² Sermaye, hükümetler kendilerini herhangi bir nedenle sınırlama yoluna gittiğinde, o ülkeden taşınma imkanını gündeme getirerek, hükümeti tehdit etmektedir. Böyle bir durumda mevcut düzenin devamlılığını sağlama uğruna hükümetler yönetebilirliğini kaybetmektedir.

Devletin karşı karşıya kaldığı bu soruna karşı Habermas, ‘iki ucuz ve farklı’ cevabın ortaya çıktığı belirtir:

“Karşı karşıya kalınan bu durum içinde karşıtlıklarını küreselleşme ve teritoryumsuzlaşma olgusunu a) ucuz bir şekilde lehinde ya da b) aleyhinde olmakta alan bu cevaplar ya c) Defansif ya da d) Ofansif türde olmak üzere bir ‘üçüncü yol’ arayışını kamçılamaktadır.”²⁶³

İlk görüş küreselleşmeyi savunan neo-liberalizmin görüşüdür. Arz öncelikli iktisat politikaları teşvik eden bu görüşe göre, devlet pazarın işleyişine müdahale etmemeli, tersine ona uymalıdır. Devlet girişimci değil: altyapıyı hazırlayan ve yatırım olanaklarını arttıran olmalıdır. Neoliberalizm, ‘ekonomünün işleyişi ve demokrasinin geleceği hakkında bize geçerli açıklama sunamamaktadır’ diyen Habermas, bu görüşün ucuz bir biçimde küreselleşme taraftarlığını yaptığını ileri sürer.²⁶⁴

Ulus devletin güç kaybettiğini ve demokrasinin işlevsizleştiğini söyleyen ikinci kesim küreselleşmeye karşı “bent kapaklarının kapatılmasını” istemektedir. Fakat Habermas, bu kesimin taleplerinin de son kertede demokrasinin eşitlikçi ve evrensel temelleriyle çatışma içine girdiğini, çünkü bu tavrın çeşitliliğe karşı çıkarak ‘etnosentrik’ düşüncüyü savunanlarla aynı alanı paylaştığı gibi, yabancı korkusu –ulus devlet sınırlarından giren her şeye yani mafya, amerikan filmleri, mülteciler gibi farklı kesimler nedeniyle ‘anti-modernist’ bir tavır takınmakta olduğunu belirtir.²⁶⁵ Bu çaba ulus

²⁶² Bkz., (249), HABERMAS, 29.

²⁶³ A.g.k., 30.

²⁶⁴ A.g.k., 31-32.

²⁶⁵ A.g.k., 32.

devletin eski günlerine dönmesi için harcanmaktadır; ama bu girişimin sonuca ulaşması mümkün olmadığı gibi, aynı zamanda anlamsız bir çabadır.

Küreselleşme savunucuları ile onun karşısında olanların bu çekişmesi, düşünürleri 'üçüncü yol' arayışına sevk etmiştir. Bunlar kendi içerisinde kabaca defansifler ve ofansifler diye ikiye ayrılır. Defansif görüş siyasetin, pazarlar üzerinden bütünleşmiş bir dünya topluluğun emirlerine tabii olduğunu ve bu durumdan geriye dönüşün de mümkün olmadığını ileri sürer. Bunun yanı sıra, sermayenin hızına yetişebilmesi için hükümetler vatandaşlarının bu sürece entegrasyonunu sağlayacak önlemler almalıdır. Artık insanların 'kendi ayakları üzerinde' durmaları ve sorumluluk sahibi olmalı gerekmektedir. Habermas'ın burada konu ettiği görüş, 'yeni işçi' veya 'yeni orta' olarak tanımlanan 'yeni sosyal demokrat' anlayıştır. Habermas, onların görüşlerini eleştirirken düşüncelerini sadece 'normatif laçkalık' olmadığını, ayrıca çalışmanın hala 'toplumsal bütünleşmenin kilit unsuru' olarak görülmesine de bir anlam veremediğini belirtir. Üçüncü Yol düşünürlerinin sadece input (girim) tarafından ele alan ve onu fırsat eşitliğine indiren bir liberal anlayış içinde olduklarını, bu durumda yeni solun etik anlayışını gittikçe yeni liberalizmin etik anlayışına benzediğini ileri sürer. Bu düşüncenin savunucuları, yaşam tarzının dünya pazarlarına adapte olmasını ve vatandaşların kendi insani kaynaklarının girişimcisi olmasını bekleyen bir ahlakçı görüşü savunmaktadır.²⁶⁶

Ofansif anlayışı benimseyenler kendilerine hareket noktası olarak, siyasetin pazarlardan, pazarının mantığından önce geldiği ve böyle olması gerektiği fikrini almaktadırlar. Bu görüşü benimseyenler temelde ulusal sınırlar içinde hareket etmeyi savunmaktadırlar. Küreselleşme savunucuları ve ulus-devlet taraftarları dışında çözüm arayan kişiler dikkatleri, ulus devletin yerine getirdiği işlevleri üstlenebilecek niteliklere

²⁶⁶ A.g.k., 33-35. David Held, küreselleşme konusunda yaptığı üçlü sınıflamada –kuşucular, aşırı küreselciler, dönüşümcüler- üçüncü yol düşünürleri dönüşümcüler sınıfına girmektedir. Küreselleşme taraftarındırlar ama sürecin düzenin sokulması gerektiğinde birleşmektedirler. Bkz., (163), YALÇINTAN, 47-49.

sahip daha büyük siyasi birimler veya ulus üstü rejimlere –Avrupa Birliği gibi- çevirmektedir.²⁶⁷

Dünya küreselleşirken yaşadığı değişim ve beraberinde ortaya çıkan sorunlar – kitlesel işsizlik, ekolojik tahribat, uluslar arası şiddet, büyük göçler vb.- toplumsal hayatı bozguna uğratmaktadır. Bu sorunlar yakın gelecekte çözüme kavuşturulabilecek gibi görülmemesine rağmen, etkilerini minimuma indirilmesi için çabalar harcanmaktadır.²⁶⁸

3.3 - Siyasi Partilerin Kapatılması ve Yeniden Kurulması

1980 darbesinin ardından MGK tarafından yayımlanan 1 numaralı bildiriye dikkat çeken nokta, parlamento ve hükümetin feshedilmesine karşılık, siyasi partiler için böyle bir kararın alınmamış olması, hatta siyasi faaliyetlerin durdurulmasından bile söz edilmemiş olmasıdır.²⁶⁹ Daha sonra yayınlanan 7 numaralı bildirinin 1. maddesinde partilerin feshi değil, faaliyetlerinin durdurulması kararı alındı. Askeri rejim siyasi partiler hakkında zamanla daha sert tutum takınmış, ama hedef daha çok liderler olarak öne çıkmıştır. Parti liderlerinin darbe sonrasında tutuklanmaları ve türlü kısıtlamalara uğramaları bunun göstergesidir. Siyasal partiler, faaliyetleri konusunda en büyük darbeyi MGK'nın 52 numaralı bildirisini yayınlaması sonucu aldılar. Aradan geçen zaman içinde ülkedeki siyasi canlılığın tam olarak sinmediğini saptayan ve bunun 'memleketin muhtaç olduğu huzur ortamı'nı bozduğu kanısına ulaşan MGK, 2 Haziran 1981 günü 52 sayılı kararı almıştır. Ama asıl amaç eski siyasetçilerin siyasi hayattan uzak tutulmasıdır. Danışma Meclisi'ne eski parlamenterlerden hiç kimsenin alınmamış olması

²⁶⁷ Bkz. (249) HABERMAS, 36.

²⁶⁸ Habermas, küreselleşme gibi değişimleri ele alırken 'açılma-kapanma' kavramlarının bile yardımcı olabileceğini belirtir. Refah devletinin sona ermesiyle başlayan açılmanın sonunda "yeni bir kapanmanın soysa-patolojik neticelere yol açmadan başarılı bir şekilde gerçekleşebilmesi için, küresel pazarlarla baş edebilecek bir siyasetin müesseseler eliyle uygulanması gerekmektedir ki bu müesseseler en az demokratik idare kadar meşruiyet gereklerini yerine getirmiş olmalıdır" A.g.k., 108.

²⁶⁹ Aslında, darbeden üç hafta kadar önce 1 numaralı bildiri taslağını hazırlayan Adnan Başer Kafaoğlu ve Coşkun Kırca'nın, 'partiler feshedilmiştir' cümlesini de metne koyduğu, ancak bu ibarenin komutanlarca metinden çıkarıldığı da ileri sürülmektedir. Bkz., (239), TANÖR, 27-28.

ve üyelerin seçimde siyasi partilerin nüfusunun önlenmesi bu duruma iyi bir örnektir.²⁷⁰ MGK bildirisini, siyasi partilerin kapatılmasının üç aşamaya yönelik olduğunu söylemektedir. Bunlar;

“a) Yeni anayasa ile yeni siyasi partiler konusunu kabulünden sonra memleketin ihtiyacına uygun siyasi partiler rejimine göre yeni partilerin kurulup faaliyetine imkan tanımak. b) Geçmişin çekişmelerine değil, geleceğe dönük siyasi bir hayata elverişli ortam yaratmak. c) Kurucu Meclis çalışmalarını milli hedefler istikametinde ve hiçbir suretle gölgelemeden sürdürmek”.²⁷¹

Siyasi partilerin kapatılması sürecinin dolambaçlı bir yol izlemesinin temel bir nedeni olarak, amaca ulaşmada partilerin kapatılmasına gerek olmadığı düşüncesi yatar. Oysa yeni düzenin kurucuları, eski düzen temsilcilerinin tasfiyesi gerçekleşmeden bütün yapılanların boşa gideceğini çok iyi biliyorlardı. Yanlış anlaşılmaya mahal vermemek için de herhangi bir partiyi değil, bütün partileri kapatmışlardı. CHP'nin ve diğer partilerin kapatılması, 12 Eylül Darbesi ve 24 Ocak Kararları'nın oluşturduğu yeni rejime alternatif üretilmemesini garanti altına alma çabasının ürünü oldu. Çözüm bulunmuştu ve başka alternatif yoktu. Bu nedenle mevcut olanı değiştirmek değil, ona nasıl eklenileceği önemli olmaktaydı. 16 Ekim 1981 günü CHP diğer siyasi partilerle birlikte kapatıldı. CHP içinden tek tepki ise Bülent Ecevit'ten geldi.²⁷² Ecevit, partili arkadaşlarından yeterli desteği alamamış, gazeteci kimliği ile yazdığı yazılardan dolayı aldığı cezalar daha da yalnızlaşmasına neden olmuştur.

1982 anayasasının kabulünden sonra sıra, siyasi partilerin yeniden kurulmasına gelmişti. Yapılan çalışmalarda önce seçmen kütükleri düzenlendi; daha sonra Siyasi Partiler Kanunu çıkarıldı. MGK'nın 76 sayılı kararı ile siyasal faaliyetler serbest bırakıldı.²⁷³ Daha önce parti mensuplarının eski partilerini ya da kendilerini savunmaları,

²⁷⁰ Teoman ERGÜL, *Sosyal Demokraside Ayrışma Yılları*, 94.

²⁷¹ A.g.k., 95-96.

²⁷² Bülent Ecevit'in TRT ve tüm basına gönderdiği açıklama yayımlanmamıştır. Açıklamanın tam metni için bkz., (119), BİLA, 357-362.

²⁷³ Bkz., (123), TANÖR, 51.

yeni partilerin feshedilmiş partileri suçlayıcı, övücü ya da savunucu beyanda bulunamayacakları belirtiliyor; MGK'nın, cumhurbaşkanının ve sıkı yönetim komutanının icraat, karar ve demeçleri eleştiri konusu yapılamayacaktı.²⁷⁴ Anayasaya konulan geçici 4. madde ile eski siyasetçilere oldukça uzun süreli yasaklar getiriliyordu. Yasanın çıkmasıyla birlikte bir çok parti kurulur. Ama vetolar yoluyla seçime girmeleri engellenir. Yüksek Seçim Kurulu', 'MGK'nın 99 sayılı kararı uyarınca, siyasi partiler ve milletvekili seçimleri kanunlarının öngördüğü koşullara sahip üç partinin seçimlere katılabileceğini' bildirir. Bu partiler, Turgut Özal'ın Anavatan Partisi (ANAP), Turgut Sunalp'ın Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) ve Necdet Calp'ın Halk Partisi (HP). Milletvekili genel seçimleri 6 Kasım 1983 günü yapıldı. Sonuçlar ise sürpriz olmuştu. Kenan Evren TRT'deki konuşmasında, ANAP'a cephe alarak halkın ANAP'a oy vermemesi çağrısı yapmıştı; ama bu isteğin tersi oldu ve ANAP seçimde aldığı yüzde 45.15 oy oranıyla birinci oldu. HP yüzde 30.46 ile ikinci, askerlerin desteklediği parti olan MDP ise yüzde 23.27 ile son sırada yer almıştır.

Sosyal demokratların bütün uğraşlara rağmen seçime girememesi çalışmalarını engellememiştir. Yeniden canlanma için çeşitli girişimlerde bulunulmuş ve partileşme yoluna gidilmiştir.

3.4. Sosyal Demokraside Arayışlar ve Partileşme

12 Eylül Darbesi'nden sonra CHP'de yeni arayışlar gündeme gelmiştir. Ecevit gazeteci kimliği ile Arayış Dergini çıkarmış ve Türkiye'nin güncel sorunları üzerine yazılar yayımlamıştır. Fakat bu girişim kısa sürmüş ve dergi askeri rejim tarafından kapatılmıştır. Bu çabanın boşa çıkması yeni bir girişimi ortaya çıkarmıştır. 14 Nisan'da Özcan Atalay tarafından 'Ulusal Gelişme ve Eğitim Vakfı' kurulur. Siyasal hiçbir amacı olmadığını altını önemle çizmesine rağmen parti içinde gerilimlere neden olur.

²⁷⁴ Bkz., (268), ERGÜL, 75-85.

CHP'nin diğer partilerle birlikte kapatılmasından sonra, sosyal demokratlar için asıl önemli hale gelen şey yeni bir parti kurma çabası olmuştur.

4.1. Halkçı Parti (HP)

12 Eylül'ün siyasi partileri kapatması ve aynı isimle açılmalarına izin vermemesi üzerine CHP dışında yeni bir partinin kurulması gündeme gelir. Yeni bir parti fikrini ortaya atan kişi Engin Aydın'dı. Partinin en güçlü başkan adayı İsmet İnönü'nün özel kalem müdürlüğünü yapmış olan Necdet Calp'ti. Kuruluş aşamasında Kenan Evren'in oluru da alınmıştı. Askeri yönetimin HP'ye sıcak bakması onun güdümlü bir parti olduğu izlenimini doğurmuştu.²⁷⁵

HP kurulurken özellikle Necdet Calp, Ecevit'le görüşerek yeni parti girişiminden haberdar olmasını ve desteğini istemiş, fakat olumlu bir yanıt alamamıştır. Ecevit partinin kurulmaması yolunda bir görüş bildirmemiş ama kendilerine destek de olmamıştır. Partinin dört temel ilkesi vardır. Bunların ikisi Ecevit'le ilgilidir:

“Demokratik Sol hareketin Türkiye'deki öncü lideri Bülent Ecevit'in demokratik sol ilkeleri doğrultusunda bir parti kurulacaktır. CHP'nin içinde hizip başı olmuş, Ecevit'e ters düşmüş kişiler partiye alınmayacaktır.”²⁷⁶

Halkçı Parti'nin ilk kurucuları sosyal demokratlardır. Ama kurucuların sürekli askeri rejim tarafından veto yemesi nedeni ile partide Calp ve arkadaşları söz sahibi olmaya başlamıştır. Sonuç olarak Halkçı Parti 'muhafaza partisi' olarak damgalanmıştır. Çünkü partiye üye yapılan kişilerin geçmişleri ve kimlikleri dikkate alınmamakta, arkadaş, dost ilişkileriyle Kurucular Kurulu oluşmaktadır. 20 Mayıs 1983'te kurulan HP ilk seçimde yüzde 32 oy oranıyla ikinci parti olmuştur.

²⁷⁵ A.g.k., 157-158.

4.2. Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP)

Halkçı Parti'nin kuruluşunu ilan ettiği gün İsmet İnönü'nün oğlu Erdal İnönü, Pembe Köşk'ten sosyal demokrat bir partinin kurtuluş çalışmaları içinde olduğunu açıkladı. Erdal İnönü'nün siyasete girmesinde iki gurubun önemli katkısı olmuştur: Birincisi "kapatılan CHP'nin il ve belediye başkanları, '9'lar' olarak bilinen CHP eski genel sekreter yardımcıları"dır. Diğeri ise, "Lordlar olarak anılan Sırrı Atalay ve Necdet Uğur'un başında buldukları grup"tur.²⁷⁷ Özellikle ikinci grupta yer alanlar Erdal İnönü'nün liderliği için aktif olarak çalışmışlardır.

İnönü'nün siyaset sahnesine gelişi hem sol kesim hem de basın tarafından genel olarak olumlu karşılanmıştır. Necdet Calp, bu girişimden memnunluk duyduğunu belirtiyor ve birleşmenin mümkün olduğunu belirtiyordu. Sosyal Demokrat Güç grubunun gölge lideri Deniz Baykal da, İnönü'nün sosyal demokrat güçleri birleştirebilecek bir isim olduğunu ve onu desteklediğini belirtiyordu.²⁷⁸

Partinin Kurucular listesi 28 Mayıs 1983'te hazırlandı. Partinin adı için yapılan önerilerden Sosyal demokrasi Partisi kabul edildi. Sosyal demokrat Parti'nin SDP kısaltılmış şeklide eski bir partiyi anımsattığı için, kısaltma SODEP olarak kabul edildi. Simgesi ise zeytin dalydı. 31 Mayıs 1983 günü partinin kuruluşu için başvuru yapılır; ama aynı gün 79 sayılı bildiri ile il, ilçe ve görevden alınmış belediye başkanlarına da parti kurma yasağı getirildiği için sosyal demokrat güç kontenjanından listeye girmiş beş kurucu bu sıfatlarını kaybetmişti. 23 Haziran günü MGK Erdal İnönü'nün de içinde bulunduğu 21 SODEP kurucusunu daha veto etti. Fakat partiler veto edilen kişilerin yerine yenilerini bildiriyordu.²⁷⁹ MGK , 6 Kasım seçimlerine girmesini istemediği partilerin önüne engel koyabilmek için, 24 Ağustos 1983 tarihine kadar 30 kurucusunun

²⁷⁶ A.g.k., 158.

²⁷⁷ Bkz., (119), BİLA, 368.

²⁷⁸ Bkz., (268), ERGÜL, 192.

²⁷⁹ A.g.k., 193-195.

tamamlayamayan siyasi partilerin başvurularının geçersiz olduğunu ilan etti. Böylece SODEP seçimlere katılamadı.

1984 seçimleri HP ile SODEP'in birleşmeleri için bir sınav olacaktı. Seçimlerde işbirliği yapmak düşüncesiyle büyük illerin paylaşılması düşüncesi olumlu karşılandı. Erdal İnönü, özellikle yeni partinin²⁸⁰ katılamayacağı yerel seçimlerde, partisinin birinci parti olacağını tahmin ediyordu. Bu nedenle sosyal demokratların temsil sorunu seçim ertesine bırakarak elini güçlendiriyordu. Ama iki parti için daha önemli olan konu ise hangi çatı altında birleşmenin sağlanacağıdır.

Seçim sonuçları HP'nin erimesi ile sonuçlanırken, SODEP ikinci parti olmuş ama istediği patlamayı yaratmamıştır. Bu sonuçlar özellikle HP'de birleşme, bütünleşme ve yeniden yapılanma seslerinin daha gür çıkmasına neden olurken; SODEP'in sosyal demokratları temsil eden en büyük parti olduğunu kanıtladı. Birleşme çabaları içinde SODEP yöneticileri, ana hedef olarak Ecevit'i ve DSP girişimcilerini dışlama eğilimindeyken; HP kurmayları bütün sosyal demokrat oluşumların kucaklanması gerektiğini ifade eder.²⁸¹ Özellikle Aydın Güven Gürkan'ın HP'nin Genel Başkanı olması ile bu çaba daha da artar. Fakat HP ve DSP yöneticileri arasında başlayan tartışmalar birleşmeden umut kesilmediği belirtilerek askıya alınmıştır.

2.1. Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP)'nin Kuruluşu

SODEP ve HP arasında birleşmenin tabandan yoğun ilgi gördüğü bir araştırma ile desteklenmişti. SİAR'ın yaptığı araştırma, HP-SODEP birleşiminin yüzde 39 oy alarak ANAP'ı geçtiği yönündeydi. Bu sonuca göre HP oy oranını yükseltirken, SODEP'in oylarında erime gözlenmektedir. Sol seçmenler bu verilerin ışığında yeni bir heyecana kapılmış; ama araştırmanın güvenilirliğini tartışma konusu bile yapmamıştır.

²⁸⁰ Bahsi geçen parti o dönemde kurulmasına kesin gözüyle bakılan, fakat hazırlıkları bitmediği için seçimlere katılamayan Demokratik Sol Parti (DSP)dir.

²⁸¹ Bkz., (268), ERGÜL, 246.

Buna rağmen birleşme çabaları tam hızla sürmüştür. İki lider, yeni oluşumun adını belirleme toplantısında yapılan öneriler arasından Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ismi üzerinde fikir birliğine vardılar. Partinin yeni amblemi de zeytin dalı ve güneş olacaktır.²⁸²

Erdal İnönü ve Gürkan, hazırladıkları protokol metni üzerinde tartışmaya başladılar. Bu süreç 26 Eylül 1985 günü Anadolu Klubesi'nde yapılan bir törenle imzalandı. Bu anlaşma ile tüm solun birliğinin sağlandığı ve iktidara yürüyüş için artık engel kalmadığı belirtiliyordu. Hemen o gün partiler tüzük ve program komisyonlarını kurdular ve 15 gün içinde çalışmaların bitirilmesine karar verildi. Nihayet 2 Kasım 1985 günü toplanan HP Büyük Kongresi yeni tüzüğü kabul etti. Böylece partinin adı ve amblemi değişiyordu: Sosyal Demokrat Halkçı Parti. Bir gün sonra aynı yerde SODEP'in son kurultayı toplandı ve SHP'ye katılma kararıyla parti tarihe gömüldü. Bu birleşmeyle Aydın Güven Gürkan 1986 yılına kadar SHP'nin Genel Başkanlığını üstlendi.

“SODEP ve HP'nin birleşmesinden sonra SHP'nin ilk kongresi olan ‘SHP'nin 2. Olağanüstü Kurultayı’ 30-31 Mayıs 1986 günleri toplandı.”²⁸³ Erdal İnönü yeniden genel başkanlığa seçilirken 80 kişiden oluşan MKYK'da 33 kişiye düşürüldü.

2.2. SHP-HEP BİRLEŞMESİ

1989 yılında Paris'te yapılan Kürt Konferansı'na katılan 7 SHP milletvekili, parti içinde yeni bir krizin doğmasına neden olmuştur. Erdal İnönü önce konferans davetine sıcak bakmış ama daha sonra toplanan Merkez Yürütme Kurulu'nda bu milletvekillerinin ihracını istemiştir. Bu durum partiyi karıştırdı. Milletvekili istifalarının yanı sıra özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki il başkanları SHP'den ayrıldılar.

²⁸² A.g.k., 322-323.

²⁸³ Bkz., (119), Bila, 374.

“İhraçları protesto eden ve aralarında Abdullah Baştürk, Fehmi Işıklar, Cüneyt Canver gibi isimlerinde bulunduğu bir grup milletvekili daha partiden”²⁸⁴ ayrılarak 7 Haziran 1990’da Halkın Emek Partisi (HEP)ni kuracaklardır.

20 Ekim 1991’de seçimlerin yenilenmesi kararı çıkınca SHP ve HEP arasında seçim ittifakı gündeme geldi. HEP’lilerin SHP listesinden seçime girmeyi ve partide kalmayı önerirken; ihraçtan sonra Güneydoğudaki oylarını kaybettiğini ve ihraç edilen kişilerin yeniden kazanılması gerektiğini düşünen SHP teklifi kabul etti. Parti içinden ve dışından ciddi bir eleştiri almayan bu karardan sonra müzakerelere başlandı.²⁸⁵

Seçimlerden DYP yüzde 27 oy alarak birinci parti çıkarken, SHP 1989 yerel seçimlerine oranla büyük oy kaybetmiş ve üçüncü parti olmuştur. Oy dağılımına bakıldığında HEP ile yaptığı seçim ittifakı sonucunda Güneydoğu’daki oy oranını arttırdığını, ama Batı bölgelerinde oy kaybettiği gözlemlenmiştir.²⁸⁶ Bu durum ittifakın toplum nezdinde nasıl yansıma bulduğunun göstergesi olmuştur. Bir süre sonra HEP’liler SHP’den ayrıldılar.²⁸⁷ Yapılan ittifak kronikleşen Kürt sorununun çözülebilmesi için umut olmuştur. Fakat hemen seçim sonrası gerek parti içinde gerekse de parti dışında yaşanan olumsuz gelişmeler, bu beklentiyi boşa çıkarmıştır.

²⁸⁴ A.g.k., 384

²⁸⁵ SHP-HEP müzakerelerinin bir süre sonra gizli yapılmaya başlanmış ve anlaşma bu temele oturtulmuştur. Şaban SEVİNÇ, *Yenilenmiş Komutanlar Müzesi*, 47-48.

²⁸⁶ SHP-HEP ittifakı ile girilen 1991 seçimlerinde, Güneydoğu Anadolu’daki oy oranında yaşanan artış için bkz., Harold SCHÜLER, *Particilik Hemşerilik Alevilik*, Çev., Yılmaz Tanbul, 186-190.

²⁸⁷ SHP-HEP birleşmesinin her iki parti için gerekli olduğunu söyleyenler de vardır. “Anadolu coğrafyasında etkinliğini hızla yitiren bir SHP belli bir bölgede bu birleşmeden doğacak gücü de desteğine alamazsa büsbütün ağır bir seçim yenilgisiyle karşılaşacak , parlamento aritmetiği bugünkü SHP tablosunu çıkarma olanağından bile yoksun kalacaktı.” HEP’in ise meclise giremeyeceği kesin olduğu için Güneydoğulu vatandaşların sesi, mecliste de duyulmayacak, o yörenin yoğun sorunları, parlamentonun meşru çatısı altın da dile getirilemeyecekti.” Hasan Bülent KAHRAMAN, *Sosyal Demokrasi Türkiye ve Partileri*, 127-128.

4.3. Demokratik Sol Parti (DSP)'nin Kuruluşu

Sosyal demokratların darbe sonrası girdiği yeni arayışlardan çıkan bir oluşum da Demokratik Sol Parti (DSP)'dir. Partinin kuruluşu için adım 27 Ekim 1983'te atılmıştır. Bu girişim, daha başlangıçta sosyal demokratların gücünü bölmeye yönelik olarak algılanmış ve HP Genel Başkanı Gürkan tarafından birleşme çağrısı gündeme getirilmiştir. Bu tepkilere rağmen “Anadolu'nun her yerinde ‘sıradan’ insanların büyük bir direnç ve inançla çalışmalarını”²⁸⁸ sürdürdükleri ifade edilir. Bu insanlar Ecevit'in yeni siyaset anlayışını da temsil ediyorlardı. Askeri darbe döneminde partilerin yukarıdan aşağıya doğru örgütlenerek kurulmasına tepki olarak Ecevit, “partiyi tabandan oluşturma iddiasıyla hareket etmekteydi.”²⁸⁹ Böyle bir iddia doğal olarak, partileşme konusunda uzun bir süreye ihtiyaç olduğunu gösteriyordu. Bu nedenle, 1984 yılındaki yerel seçimler sonrasında yayımlanan bir çağrı metni ile başlayan süreç, 14 Kasım 1985'teki resmi kuruluşla sonuçlandı. Kuruluşun bu kadar uzun sürmesine ek olarak, partinin diğer bir özelliği daha vardır; ilk olarak 40000 olarak açıklanmasına rağmen 612 kişiyle en kalabalık kurucular kuruluna sahip olmak, Bülent ve Raşan Ecevit, “partinin proleter ve anti-entelektüel yönünü vurgulamak için bu üyelerin %70'i işçi, çiftçi ve zanaatkardır”²⁹⁰ demişlerdir.

DSP'nin kurucuları arasında AP'li, MHP'li, ANAP'lılarında bulunduğu belirtilmekte ve partinin sol çizgiden saptığı belirtilmektedir.²⁹¹ Raşan Ecevit ise solda bölen olmadıklarını söyleyerek eleştirilere cevap veriyordu. Zaten DSP kuruluşundan itibaren diğer sol partileri entelektüalizm ve seçkincilikle eleştirmiş, bu yolla hem eski CHP kadrolarıyla arasına mesafe koymuş hem de halkın içinden yeni bir oluşumun

²⁸⁸ Bkz., (268), ERGÜL, 342.

²⁸⁹ Bkz., (284), SCHÜLER, 24.

²⁹⁰ A.g.k., 24.

²⁹¹ Kahraman, “DSP'nin demokratik sol kavramını ileriye yönelik değil, geriye dönük olarak ve tutucu bir biçimde savunduğunu” ileri sürer ve bu nedenle partinin “demokratik sol tabandan değil, sağ tabandan oy alan sağcı bir parti olduğunu” belirterek cümlesini şöyle bitirir “DSP sol değil, sağ bir partidir.” Bkz., (285), KAHRAMAN, 200.

çıkmasına çaba harcamıştır. Bu ikinci girişim onun 'popülist' diye yaftalanmasına neden olmuştur.

Bülent Ecevit, Sosyal demokratların yeni bir partinin kurulması çağrısına koşulların oluşmadığı iddiasıyla hep karşı çıkmış ve bu tip girişimlerde bulunanlardan uzak durmuştur. 1987 yılından sonra partinin başına geçen Ecevit, bu düşüncesinde hep ısrar etmiştir. Bunun nedenini Schüler şöyle açıklar;

“Ecevit, 80’li yılların ikinci yarısından sonra sosyal demokrat partileri birleştirmeye yönelik tüm girişimleri, görünüşe bakılırsa bu birleşmenin er ya da geç kendi çatısı altında gerçekleşeceğine emin olduğu için, reddetti.”²⁹²

Ecevit’in bu beklentisi sosyal demokrat partilerin sürekli gerilim yaşamasına ve partilerin -önce SHP-DSP, daha sonra DSP-CHP- durumunun ‘düşman kardeşler’ ilişkisi olduğu saptamasına varmıştır.

4.4. CHP’nin Yeniden Kuruluşu ve SHP ile Birleşme

1991 genel seçimlerinin hemen ardından Deniz Baykal ve arkadaşları, DYP ile oluşturulacak bir koalisyona çekince koyarak, SHP kurultayının olağanüstü toplanması talebinde bulundu. 7. Olağanüstü Kurultay 25 Ocak 1992 tarihinde gerçekleşti ve Baykal bu defa az bir farkla yenilgiye uğradı. Baykal genel başkan olabilmek için CHP’nin açılmasını bekleyecekti.

1992 yılında, DYP-SHP koalisyonuna doğru hükümet 12 Eylül rejiminin kapattığı siyasi partilerin açılması için yasa çıkardı. 16 Eylül 1981 yılında kapatılan CHP, AP, MSP ve MHP bu kararlarla aynı adla açılabilme hakkını kazanmışlardır. Bu gelişmeler olurken, başını 12 Eylül öncesi CHP’nin Genel Sekreter Yardımcısı Erol

²⁹² Bkz., (284), SCHÜLER, 25.

Tuncer'in çektiği bir grup, partinin yeniden açılması için girişimlerde bulunmaya başlamıştı. Bu nedenle hem Ecevit'le hem de İnönü'yle defalarca görüşerek, yeniden kurulacak CHP'de toplanılması gerektiğini söylüyorlardı.²⁹³ Ecevit'in tutumu kesin ret biçimindeydi. Çünkü ona göre solun tek bir adresi vardı, o da DSP'ydi. İnönü ise yeni CHP'nin SHP'ye katılmasını istiyordu.²⁹⁴

25. Kurultay, CHP'nin yeniden açılış kurultayı olarak 9 Eylül 1992'de toplandı. Deniz Baykal ve Erol Tuncer arasındaki genel başkanlık seçimini 452'ye karşı 679 oy alan Baykal kazandı. Böylece SHP'de üç kez girişimde bulunduğu halde genel başkanlığı bir türlü kazanamayan Baykal CHP'nin başına geçerek amacına ulaşmış oldu.

CHP kurulduktan kısa bir süre sonra SHP'li bazı milletvekilleri CHP'ye geçti ve mecliste bir grup kuruldu. Milletvekillerinin parti değiştirmesi SHP'yi sarsmıştı ama olay bununla bitmiyordu. Bu süreç sonrasında gelişen üç olay, sosyal demokratların adresi olan SHP'nin sonunu hazırlamıştır. Birincisi, Cumhuriyet gazetesi yazarı Uğur Mumcu'nun öldürülmesi ve katillerinin İnönü'nün 'namus sözü'ne rağmen bulunamamasıdır. İkinci olay, Türkiye'nin kara tarihine yazılan Sivas olaylarıdır. Başbakan yardımcısı Erdal İnönü 'ben siyasi sorumluyum' diyerek ihmalkar davranıldığını kabul etmiş ama Alevi kitlesinin desteğini yitirmiştir. Son olay, İSKİ (İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi) genel müdürü Ergun Göknel'in yolsuzludur.²⁹⁵

1993 yılı solda birleşme tartışmalarının yoğunlaştığı yıldır. Ecevit, böyle bir girişimin dışında olduğunu her fırsatta vurguluyordu. SHP ve CHP'de ise birleşme yönünde adımlar atılıyordu. Yapılan tartışmalarda CHP çatısı altında birleşmeye karar verildi. 1994 yerel seçimlerinde hezimet yaşanınca birleşme girişimleri de hız kazandı.

²⁹³ Bkz., (119), BİLA, 393.

²⁹⁴ A.g.k., 394.

²⁹⁵ A.g.k., 396.

Sonuç iki partiden beşer kişinin oluşturduğu on kişilik komisyon ‘bütünleşme ön protokolü’nü imzaladı.²⁹⁶ Birleşme protokolü daha sonra, 6 Kasım 1994 günü, genel başkanlar tarafından da imzalandı.

Son birleşme protokolü, delegeler tarafından 24 Aralık 1994’te ayrı kurultaylarda karara bağlandıktan sonra, 18 Şubat 1995 tarihinde CHP’nin 12. Olağanüstü Kurultayı da, CHP çatısı altında gerçekleşti. Mevcut sorunlar –Baykal ve karşıtlarını, koalisyonun durumu, partinin yönü- çözüme kavuşturulmadan, geçici başkan Hikmet Çetin’in seçilmesiyle birleşme tamamlanmış oldu. 27. Olağan Kurultay’ın yapıldığı 1995 yılında Deniz Baykal partinin genel başkanı oldu.

3.5 Sosyal Demokraside İdeoloji Arayışları

Bu bölümde, sosyal demokratların girmiş oldukları arayışlar sonucunda ortaya çıkarttıkları metinler üzerinden hareket ederek, ekonomik, toplumsal, siyasal sorunlar karşısında nasıl bir tavır alma yoluna gittikleri üzerinde durulacak ve görüşleri analiz edilecektir.

5.1. SHP ve Yeni Sol

Parti içi muhalefet (Baykal kanadı) 1992’deki 7. Olağanüstü Kurultay’a giderken görüşlerini, “Yeni Sol” adlı bir kitap altında yayımlamışlardır. Deniz Baykal ve İsmail

²⁹⁶ Birleşme girişimlerinde CHP’li Ali Topuz üç ayrı taslak hazırlar. İlki CHP için avantajlı, ikincisi dengeli, üçüncüsü ise SHP için avantajlıdır. Topuz, ikinci taslağın kabul edilmesi için çabalamayı düşünürken, heyet bir araya geldiğinde Topuz, birinci taslağı masaya koyar ve beş kişilik SHP komisyonunun, kısa bir tartışmadan sonra bunu kabul ettiği görülür. Bkz., (283), SEVİNÇ, 124, bu acelenin nedeni SHP’nin iktidar ortağıyken yaşadığı sorunlarla yakın bağlantısı olmalı. Çünkü bir dahaki seçimlerde birinci parti olmak bir yana oylarında büyük bir düşüşün yaşanacağı anlaşılmış olmalı.

Cem tarafından yayımlanan çalışma bu kanadın yenileşme politikalarının da özeti niteliğindedir.

CHP'nin klasik sol anlayışına karşı geliştirilen 'Yeni Sol' görüşü, iki temel tıkanma noktasının yaşandığını belirtir. İlki, 12 Eylül Rejimi'nin siyaseti siyasetsizleştirme temelinde toplumu yeniden kurmasına karşı politika üretilmemesidir. Bunun nedenini Baykal şöyle açıklar;

“Yenileştirici sol, zihinlerdeki ve yöntemlerdeki tutuculuğun, sağlaşma ve sığlaşma tehlikelerinin etkisini görmekteydi. Kendi içinde anlayışsızlık kompartımanları kurup, kendi içinde duvarlar örmekteydi. Yaratıcılığını kaybetmekteydi. Özünü yani 'yeniliğini' yitirmekteydi. Böyle bir sol, artık, sadece geçmiş kazanımların savunuculuğuyla yetiniyordu”.²⁹⁷

Ona göre, CHP içinde devlet partisinden halkın partisi, değişimin partisi olmaya giden süreç bir dönüşümün ifadesiydi. Fakat dünya bir değişim ve yenileşme içinde olmasına rağmen, Türkiye'deki sosyal demokrat siyasetin önu tıkanmış durumdadır. Bu durum da ikinci neden olarak karşımıza çıkar. Batı sosyal demokrasileri, çoğulcu toplum ve demokrasi idealiyle yeni bir ideolojik yapılanma içine girerek kendi krizine çözüm yolu üretebilmiştir.

Yeni bir sol düşüncenin gelişebilmesinin ilk adımı ideolojide atılabilir. “Daha doğrusu, demokratik sosyalizmin yirmi beş yıldır süren ve 'ideolojiye yabancılaşma' olarak nitelenebilecek tutumunu inceleyerek ve bu yanlışı terk ederek, ilk ve en önemli adım atılabilir.”²⁹⁸ Cem, solun ideoloji terk edip çekilirken, sağın ideolojiye sarıldığını belirtir. Bu duruma en iyi örnek Reagizm, Thatcherizm ve Türkiye'de de Özalizm'dir. Sağ ideolojisiyle yaptıklarını toplumun belleğine yerleştirebilmiştir.

²⁹⁷ Deniz BAYKAL, “SHP'nin Kendini ve Türkiye'yi Yenileştirmesi”, 10.

²⁹⁸ İsmail CEM, “Özgürlük ve Eşitlik”, 17.

Sosyal demokrasi kendi ideolojisinin “evrensel doğrularına sahip çıkarak, bu doğrularla Türkiye gerçeklerini bütünleştirerek”²⁹⁹, büyük tercihlerini belirleyebilir. Bu nedenle sosyal demokrasinin ideolojik özü olan eşitlik ve özgürlük talebi evrensel ilkeler olarak kabul edilmelidir. Bu temelden hareketle ideolojik yenileşmenin dört çıkış noktası olabilir:”1) Devlet partisinden toplum partisine geçiş, 2) Refah toplumunu hedeflemek, 3)Yaygın ve katılımcı demokrasi ve 4) Bireyi siyasi hayatın içine yerleştirme hedefi”³⁰⁰

İsmail Cem, sosyal demokrasinin, Türkiye’nin koşulları nedeniyle, demokrasi ve insan hakları sorunuyla ilgilenmek zorunda kaldığını; ama bir yandan ANAP, diğer yandan 1991 seçimleriyle DYP’nin bu sorunlara eğildiğini ve böylece sorunların solun tekeliinden çıktığını belirtir. Bu nedenle sosyal demokratların politika üretebilecekleri temel ‘emek’ olmuştur. Sağ ve sol arasındaki en temel ayrım ölçüsü “çok genel ve kaba hatlarıyla, sağın ‘sermaye önceliği’, solun, ‘emek önceliği’ taşımasıdır. Solu, sol yapan, onun emek boyutudur.”³⁰¹

Yeni solun temel dayanağı emektir; ama değişen üretim biçimiyle birlikte emeğin de değişmesi ve sağın ideolojik saldırılarına cevap verilmesi gerekmektedir. Baykal, teknolojik gelişmenin sonuçlarının emeğin işlevini değiştirdiğini ve teknolojik gelişme ile emeğin durumu arasında nasıl bir dengenin kurulacağı sorusunun sosyal demokrasi için sorun olduğunu belirtir. İşsizlik sorunu – genç ve diplomalı işsizlerin de katılımıyla- görünür gelecekte en büyük sorun olmaktadır. Ayrıca iletişim teknolojisindeki gelişim ekonomik, kültürel ve siyasal anlamda değişime neden olmaktadır. Bu nedenle teknolojik gelişmeye yön verilmelidir. Baykal, işsizlik konusunda sosyal devlet anlayışının ön plana çıkması gerektiğini belirtir. Toplumdaki bireylere iş imkanı sağlanmalıdır. Bu durum gerçekleştirilemediği takdirde “toplum,

²⁹⁹ Deniz BAYKAL, “Emeğin Sorunları, Sosyal Demokrasi ve Türkiye”, 23.

³⁰⁰ D. BAYKAL- İ. CEM, “Tıkanan Parti ve Çözüm Yolu”, 220-222.

³⁰¹ İsmail CEM, “Sağ mı sollaştı, Sol mu sağlaştı”, 184.

çalışma fırsatı tanımadığı insanlarına, onların durumunda sağlayabilecekleri olanakları vermekle yükümlü olmalıdır.”³⁰²

Devletin piyasadan çekilmesi ve küçülmesi ile piyasayı belirleyen olması gerektiği fikirlerinin geçerli olamayacağını belirten Baykal, devletin yeni yapısını şöyle açıklar:

“Dünya görüşümüzün ‘çoğulcu’ niteliğinin doğal uzantısı olarak, kamu hizmetiyle ticaret mantığının, özel girişimle devlet girişiminin beraberliğini, ayrıca, sosyal ekonominin ‘üçüncü sektörünü’... geliştirmeyi savunuyoruz. Bütün tarafların özgürce örgütlendiği, kendilerini ilgilendiren kararlara katılabildiği ‘örgütlü piyasa ekonomisinde’ yaygın bir özel kesimin yanı sıra, güçlü ve dinamik devlet kuruluşlarının öncelikle ekonomisinin ve savunmamızın hayati alanlarında varolmasını, bunların, geniş bir yönetim özerkliğine sahip bulunmalarını, çalışanların sosyal haklarında öncülük etmelerini istiyoruz”³⁰³

Belli bir kesimin çıkarlarına hizmet eden devletten ziyade, “herkesin temel ihtiyaçlarının karşılanması ve gelişmesi için kurallara devletin kaymasını ve bu kurallara uyum sağlanması”³⁰⁴ nı isteyen bir anlayış ileri sürülmektedir. Önemli olan kamu yararının genişletilmesidir.

Yeni Sol, sosyal demokrasinin sosyal sınıflar arasında ‘tarafsız emek’ konumunda olmadığını; öncelikle emeğin taraftarı ve temsilcisi olduğunu belirtir. “Bu temel kimliğiyle, sosyal demokrasi, toplumun tümünün yasal haklarını eşit savunmak, bütün toplum kesitlerine refah götürmek, bir bütün olarak toplumu yönetmek ve kollamak iddiasındadır. “Toplumun her kesimini kapsama iddiası burjuvaziye bakışı da değiştirmektedir. Bu nedenle:

³⁰² Deniz BAYKAL, “Yeni Yaklaşımlar Yeni Hedefler”, 115.

³⁰³ Deniz BAYKAL, “Emeğin Sorunları, Sosyal demokrasi ve Türkiye”, 30.

“...Sermaye kesimini, dışlanması ve engellenmesi şart olan bir düşman gibi görmez. Sermayenin ekonomiye katkısı ölçüsünde ona destek verir ve sorunlarının çözümüne katkı getirir. Ama bir vazgeçilmez koşulla: Sermayenin, hem ülke düzeyinde hem işyeri düzeyinde demokrasiye uyum göstermesi koşuluyla.”³⁰⁵

Yeni fikirler ve kurumlardan yararlanılarak hazırlanan bu çalışmanın en önemli yönü, sosyal devlet ilkelerine özel bir önem ve ağırlık verilerek temellendirilmesidir. Fakat yine de sosyal demokrasinin “sınıfsal boyutundan ya da önerilen siyasetin dayanak noktası olacak biçimde bir sınıfsal yönelimden söz açılmaz.”³⁰⁶ İşçi sınıfının değişen koşullarla birlikte eski önemini yitirdiği tespiti yapılmakta, ama sosyal demokrasinin dayanacağı yeni sınıfın ne olacağı net biçimde ortaya konulmamaktadır. Bu nedenle solun klasik söylemiyle bir hesaplaşmaya girmeden, toplumun tümünü kucaklama iddiası taşır. Solun temel kimliği olarak emek kavramı görülmekte, sosyal demokrat partileri de ‘emeğin kitle partileri’ olarak tanımlamaktadırlar; ama “kavramın, siyaset pratiğinde nasıl kullanılacağı, özellikle de buradan hareketle sınıfsal bir tercihe gidilip gidilemeyeceği belli değildir.”³⁰⁷

Baykal ve Cem’in ileri sürdükleri bu tezler belirli bir süre daha savunulmuş, fakat muhalefet kanadı olarak 1992’de yapılan üçüncü parti içi iktidar yarışını da kaybedince askıya alınmıştır. Daha sonra CHP’nin yeniden açılması ve Deniz Baykal’ın partinin genel başkanlığına getirilmesi sürecinde bazı fikirler tekrar ortaya çıkacaktır.

5.2 Toplumsal Dönüşüm Projesi

Erdal İnönü 1993 yılında gerçekleşen kurultayda SHP genel başkanlığına aday olmayınca , yapılan seçimi Murat Karayalçın kazanır. Kurultay öncesinde Karayalçın ‘Toplumsal Dönüşüm Projesi ‘ adıyla bir kitapçık yayımlar. Çalışma bir grup aydın

³⁰⁴ A.g.k., 30.

³⁰⁵ A.g.k., 31-32.

³⁰⁶ Hasan Bülent KAHRAMAN. *Yeni Bir Sosyal Demokrasi İçin*, 134.

³⁰⁷ A.g.k., 135.

tarafından hazırlanmıştır. Program SHP'nin tarihine genel bir gönderme yapmakla birlikte, dönemin temel dönüşümlerini ve yeni siyaset arayışlarını ihmal etmeyen bir mantıkla kaleme alınmıştır. Kahraman, bu programın küreselleşme ve erken üçüncü yol arayışları etkisi altında hazırlandığını, sosyal demokrasiye dönük yeni bir demokratikleşme ve toplumsal yapılanma önerisinde bulunduğunu ileri sürer.³⁰⁸ Karayalçın'ın fikirleri geniş bir çerçeveyi kapsamaktadır. Ekonomiden siyasete, demokrasiden hukuka, eğitimden sağlığa, kadından sendikal hareket ve emek piyasasının durumuna, Türkiye'nin o dönemde içinde bulunduğu tüm sorunlar ele alınmış ve bunlara yönelik çözüm yolu önerilmiştir.

Karayalçın, her şeyden önce Türkiye'nin bir reform ihtiyacı içinde olduğunu belirtir. Bu nedenle sosyal demokrasinin karşı karşıya bulunduğu olay, "değişim" değil, "dönüşüm"dür. Ve bu dönüşümün öncüsü olunmalıdır.

Kapitalizmin 1970'lerin ortalarından itibaren içine düştüğü ekonomik krizden küreselleşmeyle çıktığını belirten Karayalçın, bu süreçle birlikte yeni sorunlarında ortaya çıktığını ileri sürer. Kapitalizmin kendince çözümler bulup krizi geçici olarak aşarken bunun bedeli olduğu tespitini yapar:

"...Gelişmiş ülkelerde kazanılmış haklardan vazgeçmek durumunda bırakılan ve gelişmekte olan ülkelerde ise, yapısal uyumunu gerçekleştirebilen ülkeler tarafından ödeniyor ve uyum sağlayamayan kitleler ve ülkeler marjinalleşmeye bir başka deyişle, dışlanarak, yok olmaya ve yalnızlığa terk ediliyorlardı."³⁰⁹

Dünyada bu gelişmeler yaşanırken Türkiye teknolojik yenileşmeyi yakalayamadığından dünyaya eklenmesini farklı boyutta gerçekleştirmiştir. 1990'ların başından itibaren Türkiye'nin içinde bulunduğu sorunlar daha da

³⁰⁸ Hasan Bülent KAHRAMAN, 'Üçüncü Yol Politikaları, Küreselleşme ve Türk sosyal demokrasisi', 130.

³⁰⁹ Murat KARAYALÇIN, *Toplumsal Dönüşüm Projesi*, 2-3.

büyümüştür. Ekonomik büyüme gerilerken gelir dağılımda dengesizlik oluşmakta, istikrarsızlık ve enflasyon sürekli yükselmektedir. Rantiyeciliğe dayalı ekonomik anlayış yükseldikçe sanayideki yatırım gerilemektedir. iç ve dış borçların sürekli yükselmesi ve idari yapının bozulması ile demokrasi ve insan hakları konusunda geri durumda bulunma birleşince sorunlar kronikleşmeye başlamıştır. Karayalçın çıkış yolunu bulmak için öncelikle Türkiye'nin teknolojik yeniliği yakalaması gerektiğini belirtir.³¹⁰ Çünkü ortaya çıkan yeni üretim biçimiyle toplum tekrardan kurgulanmıştır. Sağ iktidarların yarattığı bu sorunların aşılabilmesi için Karayalçın üç temel amacın gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtir: Birincisi, toplumun demokratikleşmesinin tam demokrasinin gerçekleştirilmesi ile mümkün olduğudur. İkincisi, ekonominin büyümesi ve üçüncüsü de yaratılan gelirin hakça paylaşılmasıdır³¹¹. Toplumsal Dönüşüm Projesi bu amaçlar ve bunlarla bağlantılı yan amaçların yaşama geçirilmesi için hazırlanmıştır.

Projenin üzerinde önemle durduğu konu ekonomidir. Türkiye'de ekonomik düzenin geleceği ile ilgili tüm gelişmeleri belirleyecek olan iki konu vardır. Bunlardan ilki; "Dünya ekonomisiyle bütünleşmeyi Avrupa Topluluğu (AT) içinde gerçekleştirme"; ikincisi, "İktisadi ve toplumsal düzeni, ' bilgi toplumuna geçiş için hazırlama"³¹² dır. Türkiye'nin dünyayla ilişkileri muasır medeniyetler seviyesine yani AT- bugünkü adıyla Avrupa Birliği(AB)- yi kullanması ilişkilerden kopmama düşüncesini ortaya koyarken, güçlü bir ekonomiye sahip olma ihtiyacı da yeni üretim biçim(ler) ini hayata geçirmekle mümkün olabilecektir.

Türkiye'de ekonomi yeniden yapılandırılırken, izlenmesi gereken yöntemle ilgili olarak Karayalçın özetle üç öneriden bahseder; Birincisi, sosyal demokratlar, rekabetçi piyasayı tüm iktisadi kararlarda temel gösterge olarak kavrarlar ve işleyişinde zorunlu olmadıkça özgür olmasını yeğlerler. Bu ekonomik demokrasinin en temel ögesidir. İkincisi sosyal demokratlar için istihdam, bölgeler arası gelir dengesizliklerinin

³¹⁰ A.g.k., 4 .

³¹¹ A.g.k., 5.

³¹² A.g.k, 5-6.

giderilmesi, toplum kesimleri arasında adil bir gelir dağılımının sağlanması devletin vazgeçemeyeceği görevler arasındadır. Üçüncüsü bu amaçla oluşturulacak ‘gelirler politikası’ nın en güçlü aracı olan kamu maliyesi, bugün bu işlevinin yerine getirmeyecek durumdadır. Kapsamlı bir vergi reformu yapmak zorunludur.³¹³

Ekonominin yeniden yapılandırılmasında ekonomik etkinliğin ve büyümenin artması toplumsal maliyetleri azaltmamalıdır. Tüketiciyi korumak, doğa kaynakların yok edilmesine engel olmak gerekir. Bu durum eşitliğin göstergesidir. Türkiye’nin merkezi yönetiminin aşırı büyümüş, tıkanmış ve hantallaşmış olduğunu belirten Karayalçın, İdari yapının değişmesi gerektiğini vurgular. Yapılması gereken yerelleştirme politikalarının savunulmasıdır. Bunun içinde “ademi merkezîyetçi bir örgütlenme modeli oluşturmalı ve bu”³¹⁴ uygulanmalıdır. bu tip bir idari yapılanma ile “hem işlevlerini etkin bir biçimde yerine getirebilecek bir güç yaratılabilir hem de demokratik bir yönetim sistemi geliştirilebilir.”³¹⁵ Böylece merkezi yönetim bazı işlevlerini bu alana aktaracağından rahatlayacak ve daha da güçlenecektir. Karayalçın bu noktada bir sınır çizer. Ülkenin ortak değerlerini ve çıkarlarını uluslar arası düzeyde koruma ve kollama görevini merkezi yönetimin yerine getirmesi gerekmekte , ama eğitim ve sağlık da dahil diğer alanlar yerel yönetimlere devredilmelidir. Ekonomi yeniden yapılandırılırken bugünün unutulmaması gerektiğini söyleyen Karayalçın, Türkiye’de mevcut koşullar göz önünde bulundurulduğunda herkese iş imkanı sağlanamadığını, bu nedenle;

“...tüm yurttaşlar için geçerli bir ‘yoksulluk çizgisini’ ülkemiz koşullarında gerçekleştirebilir bir hedef olarak saptamak ve bunun uygulama mekanizmalarını oluşturmak, Toplumsal Dönüşüm Projemiz ‘in temel öğelerinden biri olacaktır. Böyle bir kavram, sosyal güvenlik sisteminin tüm toplum kesimlerini kucaklaması için bir ölçüt ve referans noktası olacaktır.”³¹⁶

³¹³ A.g.k, 7.

³¹⁴ A.g.k, 15.

³¹⁵ A.g.k, 16.

³¹⁶ A.g.k, 34.

Vatandaşların sosyal güvenliğini sağlamak sosyal demokratların incelikli görevleri arasında yer alır. Bunun gerçekleşebilmesi için sosyal sigortalar, sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar temel araçlar olarak kullanılır.

Değişen üretim biçimiyle birlikte sosyal demokratların doğal tabanı olan işçi sınıfının güç yitirmesi ve emek gücünün yeniden yapılanmasında sosyal demokrasi kimi temsil ettiğini net bir biçimde ortaya koymalıdır. Karayalçın, çalışan kitlenin yanı sıra , krizin yarattığı işsizlerin ordusunun da sosyal demokratlar tarafından sahiplenilmesi gerektiğini belirtir. Ayrıca günün koşullarına göre değişen vasıflı işgücü de gözetilmeli ve sendikaların dönüşümleri izlenmelidir.Ama temel olarak “sosyal demokrat partiler,gelir dağılımındaki istihdamdaki kurumlarına göre tüm çalışanların ve işsizlerin partisi olmalıdır.”³¹⁷

Kahraman, Türkiye’deki sosyal demokrat arayışların kendilerini yenileme çabası içinde, Toplumsal Dönüşüm Projesi’nin en ileri çizgi olduğunu ileri sürer.³¹⁸ Fakat hazırlanan program kurultay zemininde Karayalçın tarafından sunulmuş ve daha sonra partide yeterince gerçekleştirilemediği için yapılan öneriler soyut bir düzeyde kalmıştır.

5.3. CHP ve Yeni Sol Arayış

Sosyal demokratların son atılımı 23 Mayıs 1998 yılında yapılan 28. kurultay’da ortaya atılan ‘Yeni Sol’ anlayışıdır.O gün salondaki pankartlarda ‘değişim’, ‘yenileşme’, ‘küresel gelişme’ mesajları boy gösteriyordu. Kurultayın belki de hafızalardan çıkmayacak görüntüsü ise, Genel Başkan Deniz Baykal’ın, özel olarak hazırlanmış bir platformdan salona iniydi.Baykal,pop müziği eşliğinde,lazer gösterileri

³¹⁷ .A.g.k.,40.

³¹⁸ .Bkz., (285), KAHRAMAN,130.

ve konfeti yağmuru altında merdivenlerden inerken salona girdi. Gazeteler, kurultay masrafı için 200 milyar ile 500 milyar arası bir rakamdan bahsediyordu.³¹⁹

CHP Merkez Yönetim Kurulu (MYK), parti programı çerçevesinde, somut politikalar üretmek amacıyla, uzmanların ve siyasetçilerin bir arada araştırma ve değerlendirme yapabilecekleri çalışma grupları oluşturmuştur. CHP, 28. Kurultay sürecinde, çalışma gruplarından on altısının ön raporlarının tartışmaya açmıştır. CHP'nin yeni ideolojik yönelimi olan 'Yeni Sol' , Üçüncü Yol anlayışının etkisi altında şekillendirilmiştir. Yeni ideoloji arayışı kendisini geneli kapsayan bir bütün olarak değil, ekonomik anlayış içinde gösterir. Baykal, Kurultay açış konumunda;

Ama ne yazık ki Türkiye'de pazar ekonomisinin altyapısı oluşturulmamıştır, kurumlaşması tamamlanmıştır, kuralları belirlenmemiştir, ahlakı ortaya konulmamıştır.³²⁰ demektedir. Aslında Baykal bu fikri daha SHP içindeyken ileri sürmüştü. Ona göre yeni ekonomik yaklaşımın temel çıkış noktası Pazar ekonomisi olmalıdır; ama bir sorun vardır:

“Pazar ekonomisi, Türkiye’de bir süreden beri yaşadığımız ekonomik tablonun bir parçası olarak anlaşılmalıdır. Türkiye’de geride bıraktığımız dönemde Pazar ekonomisinin işlediği, çalıştığı, ekonomik sistemin bu anlamda bir Pazar ekonomisi modeline dayalı olduğu söylenemez. Pazar ekonomisini Türkiye’nin üretmesi gerekiyor”³²¹

Bu tespit Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik sorunların aşılması için izlenmesi gereken yolu işaret eder. Pazar ekonomisinin oluşturulma nedenini de şöyle açıklıyor.

³¹⁹ .Ercan Karakaş Kurultay’da yapamadığı konuşmada, “Kurultayda tek yenileşme, kullanılan bazı tekniklerde olmuştur. Ama onlar da abartılı bazı mizansenlerin ve sosyal demokrat bir parti kurultayına hiç de yakışmayan futbol şampiyonası için yapılmış şarkının gölgesinde kaldı.” eleştirisinde bulunmuştur. Ercan Karakaş, “CHP'nin Yenilenmesi; Türkiye'nin de Yenilenmesi Olacaktır.”

³²⁰ Deniz BAYKAL, 28. Olağan Kurultay Açış Konuşması, 2. Ayrıca bkz. CHP Programı, 110-111.

³²¹ Deniz BAYKAL, “Sorunlar ve Çözüm Arayışları”, 62.

“Rekabet öyle işler, yarışma öyle işler, kaynaklar daha doğru ancak öyle tahsis olur; kalkınma,büyüme,verimlilik ancak böyle gerçekleştirilebilir”.³²²

Baykal’ın diğer bir görüşü de Türkiye’deki özelleştirme konusuyula ilgilidir.

“Türkiye’de yolsuzlukların önemli bir kaynağının kamu bankalarından kaynaklandığını biliyoruz. Bu anlayış doğrultusunda Emlak Bankası’nın Türkiye’deki yolsuzlukların önemli bir kısmının altındaki o bankayı özelleştireceğiz”.³²³

Yeni Sol özelleştirmeye ideolojik olarak bakmamaktadır. Ayrıca “özelleştirme bir amaç değil...araçtır”³²⁴ kaynak üretmeyen, israfa neden olan kamu kuruluşlarını bu yolla etkin bir hale gelip rekabet edebilecektir.

Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan önemli bir sorun da devletin değişen işlevidir. Yeni Sol, merkezi devlet sisteminin ve piyasaya dayalı devlet modelinin dışında bir devlet yapılanması düşündüğünü belirtir. Devletin yeniden tanımlanabilmesi için şöyle bir sıralama yapar:

- a) Devlet vatandaşlık haklarının kullanılmasında bireylerin hizmetindedir. Ayrıca güvenlik ve adalet gibi toplumun bütününe ilgilendiren hizmetlerin ayrıcalıksız bir şekilde yerine getirilmesi sorumluluğunu taşır.
- b) Devlet, piyasa ekonomisinin rekabet koşulları içerisinde çalışması için ve tüketicinin korunması gibi amaçlarla gerekli düzenlemeleri ve denetlemeleri yapar.
- c) Devlet, özel girişimciliğin yaratıcı gücünü harekete geçirmek, toplumsal dengeyi gözetmek ve geri kalmış bölgelerin geliştirilmesi için, ekonomik

³²² Bkz., (318), BAYKAL, 2.

³²³ A.g.k., 5. Ayrıca, CHP 2000, Seçim Bildirgesi

³²⁴ CHP Programı, 125.

kalkınmada müdahaleci olmayan, destekleyici ‘aktif’ bir rol üstlenir. Kalkınmanın sürdürülebilir olması için, çevrenin korunmasına ve yenilenemeyen doğal kaynakların tahrip edilmemesine önem verir.

d) Devletin asli görevleri arasında insan kaynaklarının geliştirilmesi önemli bir yer tutar. Bu anlayış içerisinde sağlık ve eğitim harcamaları yalnızca sosyal bir harcama olarak değil, aynı zamanda ulusal ekonomide verimliliği arttıran yatırım yalnızca harcamaları olarak görür. Eğitim ve sağlık harcamaları devlet bütçesinden finanse edildiği gibi, bu hizmetlere özel kesim tarafından kaynak ayrılması da özendirilir.

e) Yeni sosyal demokrat anlayış, küreselleşen dünya ekonomisi koşulları içerisinde, sermaye birikiminin iç ve dış kaynaklardan beslenmesinin gerekliliğine inanır. Yabancı sermaye yatırımlarının teknolojik gelişmeyi hızlandıran etkisine özel bir önem verilir.

f) Günümüzde tüketici mutluluğun önemini dikkate alan devlet, tüketicinin haklarının korunması için her türlü düzenlemeyi yapar.

g) İstikrar ve verimlilik devletin buraya kadar saydığımız öğelerinin , olmazsa olmaz koşuludur. Sosyal amaçlı da olsa hiçbir politika, istikrar ve verimlilik hedeflerini arka plana itemez.”³²⁵

Avrupa’daki sosyal demokrat partilerin karşılaştıkları sorunlara Üçüncü Yol ideolojisiyle karşılık vermesi, CHP’yi bulunan çözümün yerli modelini geliştirme çabasına sokmuştur. Fakat “CHP yapılan son kurultayda liberalizmle arasında salt iktisadi bir bağ” kurmuş,” “bunu siyasallaştırmayı her şeye karşın becerememiştir.”³²⁶ Parti değişimin yaşanması gerektiğinin farkında olarak harekete etmiş, oluşturulan Yeni Sol fikirler ideolojik bir boyuta oturtulamamış³²⁷ ve karakterize edilmiştir.

³²⁵ CHP Merkez Yönetim Kurulu Somut Politikalar Çalışma Grubu-08, Genel Ekonomi Düzeltmiş Ön Rapor, akt. : (89), KOZANOĞLU , 32

³²⁶ Hasan Bülent KAHRAMAN “28 Kurultay: Değişim mi Revizyonizme Yeni Bir Halka mı?”, 37 .

³²⁷ Kahraman, partinin dönüşümü ihtiyacının zaruri olduğunu ama CHP’nin ideolojik teknik bir dönüşüm geçirdiğini belirtir. Particiliği tümüyle teknik bir edim olarak gören bu model, esas itibariyle yığın partisi

CHP, 18 Nisan 1999 günü yapılan seçimlerde barajı geçemeyerek meclis dışında kalınca, zaten yetersiz olan Yeni Sol fikirler askıya alındı. Yenilginin getirdiği şok ile parti içinde başlayan çatışma her şeyin önüne geçmişti.

5.4. 2000'ler Sonrası Türkiye'de Üçüncü Yol Arayışları

Türkiye'de 19 Şubat 2000 yılında yaşanan ekonomik krizle neoliberal politikaların iflas ettiği ortaya çıkmıştır. Yolsuzluklar ve rant temelinde hareket eden devlet-merkezci zihniyetin yarattığı siyasal anlayışta yıkıntılar arasında kaldı. Bunun en açık örneği, 3 Kasım 2002 seçimlerinde DSP, MHP, ANAP, DYP'nin barajın altında kalarak tasfiye edilmeleridir. Yeni parlamento, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından temsil edilecekti. E. Fuat Keyman, seçim sonuçlarını değerlendirdiği yazısında, seçimin sadece tepki ve tasfiyeye dayalı olarak değerlendirilmemesi gerektiğini, AKP ve CHP'nin yükselişinin Türkiye'nin son yıllarda yaşadığı ekonomik kriz, Avrupa Birliği'yle entegrasyon ve modernite (yönetim ve meşruiyet) krizi süreçlerinin yarattığı bir tarihsel bağlam temelinde değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürer. AKP'nin seçimi kazanmasıyla liberal-muhafazakar sentezin, CHP'nin sosyal-liberal sentezini yendiğini de belirtir.³²⁸ Buradan hareketle, yaşanan bu dönüşümle birlikte, devletin yeniden yapılanması, serbest piyasanın yeniden düzenlenmesi ve bölüşüm ilişkisindeki adaletin sağlanması ışığında ortaya atılan Üçüncü Yol fikirlerine geçilebilir.

5.4.1. Sosyal-Liberal Sentez

Yaşanan olumsuzluklara rağmen değişmeyen tek şey, CHP'de bir değişimin yaşanması ihtiyacıydı. Siyaset sahnesinde varolabilmek ve dünyada meydana gelen

olmayan siyasal örgütlenmelerdir. Hasan Bülent KAHRAMAN, CHP: "İdeolojik Dönüşümden Teknik Dönüşüm".

³²⁸ E. Fuat KEYMAN, "AKP ve Muhafazakar-liberal Sentez",

gelişmelere ayak uydurabilmek için, yeni bir bakış açısının gerekliliğini kendisini sürekli dayatmaktaydı. Nitekim Kemal Derviş'in CHP'ye girmesiyle birlikte, sosyal demokrasinin yerine İngiliz İşçi Partisi kaynaklı Üçüncü Yol'un 'sosyal-liberal sentez'i tartışılmaya başlandı. Değişimin ilk işareti bizzat CHP Genel Başkanı Baykal'ın ağzından geldi. "Baykal, 'Yarışmacı toplum, hakem devlet' dedi."³²⁹ Bu seçim parti içinde olduğu kadar, parti dışındaki sosyal demokrat izler kitleyi de tartışmanın içine çekti.

Derviş'in, CHP'de gerçekleştirmeye çalıştığı sosyal-liberal sentez girişiminin ilk somut ürünü 2002 Seçim Bildirgesi'dir.³³⁰ Güzel Günler Göreceğiz adlı seçim bildirgesinin temel sloganı 'önce insan, önce ahlak, önce iş...'tir. Türkiye ekonomisinin dışarıya açılmasını hedefleyen bir ekonomi programıyla, yabancı sermayenin ülkeye çekileceği, böylece ilk yılda %5 büyümeyle bir milyon kişiye istihdam sağlanacağı belirtiliyordu. Ekonomide liberal anlayışın savunulduğu bu bildiriye yeşil kart uygulaması yerine sağlık hizmetlerinin ücretsiz olması ve ücretli çalışanların gelirlerinden kesilen verginin askeri maaş üzerinden %5'e düşürülmesi gibi vaatlerle de sosyal sentez sağlanmaya çalışılmıştır.

Bildirge, CHP'nin "ulusalcı-devletçi sol gelenekten beslenen sosyal demokrasi söylemini terk ederek, Avrupa'daki 'Yeni Sol' hareketine eklemlenen 'sosyal-liberalizm' söylemine"³³¹ geçtiğinin göstergesidir. Daha önce İsmail Cem ve Deniz Baykal'ın Yeni Sol çalışmasında karşımıza çıkan ama Avrupa'daki 'Yeni' sosyal demokratların fikirlerinin eksik olduğu arayış bu seçimle nihayete erdirilmiş oldu. Artık "Türkiye'nin global üçüncü yolla geç kalmış yüzleşmesi"³³² sosyal-liberal sentezle³³³ birlikte hayat bulabilecekti.

³²⁹ Metin SEVER, "CHP'de Derviş Damgası",

³³⁰ **CHP 2002 Seçim Bildirgesi**

³³¹ Süreyya SU, "Sosyal Demokrasiden sosyal Liberalizme",

³³² E. Fuat KEYMAN, "Farklı 'Sosyal Liberal Sentezler' ve Türkiye",

³³³ Burada bir parantez açarak şunu da belirtmek gerekiyor: Derviş'in gündeme getirdiği sosyal-liberal sentez fikri yeni değildir. 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan T. H. Gren (1836-1882) Marksist-

28 Mart'ta yapılan yerel seçimlerde, CHP genel seçimlerdeki oy oranını korurken, AKP oy oranını artırarak iktidarını pekiştirdi. CHP'nin ikinci parti olmasına rağmen muhalefet alınan sonucun başarısızlığın göstergesi olduğunu ileri sürerek, parti içinde sesini yükseltmeye başladı. Parti içi çekişmelerinin tersine Kemal Derviş ideolojik yeniden yapılanma ve zihinsel değişikliğe ihtiyaç duyulduğunu belirterek muhalefetini farklı kulvarda yapıyordu.

Derviş, seçimlerden sonra Yusuf Işık'la birlikte 'Sosyal Demokrasi Raporu'³³⁴ adlı çalışmasını yayımladı. Metin iki bölümden oluşmuştur. İlk bölüm, sosyal demokrasinin batıdaki gelişimi ve dönüşümü gerektiren siyasal ve ekonomik nedenler üzerindeki hareketle, yeni sosyal demokrasi görüşünün –Üçüncü Yol- nasıl şekillendiğini anlatmaktadır. Elinizdeki çalışmanın birinci bölümünde bu konuya değinildiği için raporun bu bölümü üzerinde durulmayacaktır.

İkinci bölümde ise Türkiye açısından çağdaş bir sosyal demokrasinin nasıl olması gerektiği üzerinde durulmaktadır. CHP'nin kuruluşundan günümüze kadar geçirdiği süreç günün koşullarına göre bazı dönüşümlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Rapor CHP'nin izlediği evrimsel sürecin takip edilmesini; bin yandan Avrupa'daki çağdaş sosyal demokratların izlenmesi diğer yandan, Türkiye'nin kendine özgü değerlerinin bu görüşlerle birleştirilmesi gerektiği ileri sürülüyor.

“Özünde, bu kapsayıcı ve çağımıza uygun yaklaşım, sahip çıktığımız, benimsediğimiz ulusal Atatürkçü geleneğimizle Avrupa türü çağdaş bir demokrasiyi bir araya getiren bir sentez oluşturulmasıyla gerçekleştirilebilir. Bu gerekli sentezin

sosyalist hareketlerin klasik liberalizme yönelttikleri bilinen kollektivist eleştiriler karşısında liberalizmi yeniden formüle etmeye çalıştı. Böylece, pozitif özgürlük anlayışından yola çıkan ve sosyal yönü ağır basan yeni bir liberalizm yorumu ortaya çıktı. Gren, bu yolda liberal anlayışa sosyal bir boyut katmıştır.

³³⁴ Kemal DERVİŞ-Yusuf IŞIK, *Sosyal Demokrasi Raporu* .

temelde oluşturulabilecek olması nedeni, iki olgunun Türkiye'nin ihtiyaçları açısından tamamlayıcı olmalarıdır.”³³⁵

Burada belirtilen ‘Atatürkçülük ve çağdaş sosyal demokrasinin sentezi’ anlayışı CHP'nin yeni ideolojisine –bilinen adıyla sosyal-liberal senteze- işaret etmektedir. Kemalizm yani CHP'nin altı oku günümüz koşullarında varlığını hala sürdürmektedir; ama dünyadaki değişimin kavranabilmesinde üçüncü yol ideolojisiyle harmanlaşıp yeniden şekillendirilmek zorundadır.

Raporun en önemli ayağı yine ekonomidir. Sorunların aşılabilmesi için öncelikle ekonomiye nasıl bakılacağı, onun nasıl ele alınacağı açıklanmalıdır. Raporunda “sosyal devlet hedeflerine ulaşmak için ekonomik istikrar ve büyümenin zorunlu” olduğunu ileri sürülmektedir. Büyümenin en az %7 düzeyinde olması gerekmekte ama bu süreçte sosyal boyut da unutulmamalıdır. 1980’li yıllarda uygulanan modelde eksik olan en önemli tarafın bu olduğu belirtilir. Raporun temel bakı açısı da burada ortaya çıkmaktadır. Özellikle Özal hükümetlerinin 12 Eylül rejiminin sakladığı ortamda uyguladığı neoliberal politikalar, günümüzde geçerliliğini yitirmiştir. Artık bu politikaların sürdürülebileceği bir alan kalmamıştır. Liberalizmin vahşi boyutunun işlevini tamamladığı bir dönemde, onun daha insani –sosyal- boyutunun savunulması gerekmektedir. Bu nedenle etkin bir devlet ile birlikte “piyasanın işleyişinin düzenlenmesi, sosyal refahın sağlanması ve bilim ve teknolojinin gelişmesine katkıda bulunmak”³³⁶ gerekmektedir. Pazar ekonomisi dışında savunulacak ekonomik model yoktur. Sosyal demokrasi yeni duruma göre kendisini şekillendirirken liberalizmden farklı olduğunu göstermek zorundadır:

Sosyal demokrasi yalnızca bir hakça ‘gelir dağılımı aracı’ değildir. Ve aynı zamanda sağlıklı, sürdürülebilir, ülkeyi krize sokmadan gerçekleştirilen, yeterince

³³⁵ Kemal DERVİŞ- Yusuf IŞIK, *Sosyal Demokrasi Raporu*.

³³⁶ A.g.m.

yüksek ve düzenli bir ‘büyümenin güvencesi’ olmalıdır.³³⁷ Bu görevini yerine getirirken şunu da unutmamalıdır:

“Büyümenin meyvelerinin eşitlikçi bir şekilde ve aynı zamanda sosyal gelişme kapasitesi arttıracak biçimde dağıtılıp kullanılmasını sağlamak, bunun için çalışmak”.³³⁸

Bu iki hedefin birlikte geliştirilebilmesi için düzenleyici kurumaların oluşturulması gerektiği belirtiliyor. Devlet bu durumda taraf olan değil, uzlaşmayı sağlayan olmalıdır.

Yüksek ve sürdürülebilir bir ekonomik gelişme için ‘bilgi ekonomisi’ne doğru ekonominin dönüştürülmesi gerektiği belirtiliyor. Fakat devlet doğrudan üretime katılmaz. Onun görevi araştırma alanındaki yeni işlevler üstlenmektir. Küresel çapta geçerli olmaya başlayan biyoteknoloji gibi alanlarda başarılı olabilmek için, iş gücünün eğitilmesi ve sürekli eğitime tabi tutulması gerekmektedir.

Türkiye’nin önemli sorunlarının başında gelen yoksulluk konusunda AKP’nin izlediği politikanın yetersiz ve onur kırıcı olduğu belirtilmektedir. Yapılması gereken gerçek ihtiyaçların odaklı sosyal yardım sisteminin hayata geçirilmesidir. Fakat daha önemli olan “çalışabilecek durumda olanlar, özellikle de gençler için istihdam olanakları sağlanmasına öncelik verilmesinin”³³⁹ savunmaktır. Yoksullukla mücadele ederken ‘toplumdaki dayanışma geleneğinin modern biçimlere kavuşturarak bu geleneğin olumlu etkilerinden de yararlanması gerektiği ileri sürülmektedir.

Raporun değindiği önemli bir alanda, istihdam sorununun çözümüne yönelik ne tür önlemlerin alınacağı, nasıl bir politikanın izleneceğidir. Çağdaş sosyal demokrasinin

³³⁷ A.g.m.

³³⁸ A.g.m.

³³⁹ A.g.m.

sağlıklı ve hızlı büyüme ve yatırıma odaklı stratejinin en etkili yaklaşım olduğu, ama tek başına yeterli olmadığı belirtilmekte ve:

“Stratejinin, istihdam üzerindeki yükleri azaltacak adımlarla, aktif istihdam politikalarıyla, bu çerçevede... eğitim ve yetiştirme sürecine ek olarak geçerli üretken istihdam projeleriyle ve özellikle de yatırım ve ekonomik faaliyet alanının ülkenin çok daha geniş bir bölümüne yaygınlaşmasıyla tamamlanmasını gerektirmektedir.”

denilerek, her alanda üretim için yatırımların yapılması gerektiği söylenmektedir. Ama temel hedef, “ne kadar güç görülse de orta ve uzun vade için... tam istihdam olmalıdır.”³⁴⁰ Bu konudaki tek somut politika, kadının yoksulluktan kurtarılması için oluşturulacak olan ‘Toplum Merkezleri’ projesidir.

Rapor günümüzde bazı sorunların ulus-devlet düzeyinde çözülemeyeceği, bu nedenle küresel ölçekte çözüm aranması gerektiğini ileri sürüyor. Bu durumda yapılması gereken, bilgisel bir güç olan Avrupa Birliği ülkelerinin sosyal demokrat partileriyle işbirliği yoluna gitmek; ama daha öncesinde ‘Türkiye sentezi’nin oluşmasını sağlayacak bir ideolojik donanıma sahip olmak gerektiği şeklinde noktalanıyor.

Raporda, özellikle Avrupa’daki sosyal devlet uygulamalarının benimsendiği serbest pazarın benimsenmesi gerektiği ve alternatifi bulunmayan küresel bir çağda yaşandığı; yapılması gerekenin bu sürece uyum gösterilmesi olduğu, bazen ahlaki değerlere vurgu yapılarak belirtilmektedir.

Neoliberalizmin yarattığı tahribat ve yıkıntı, Türkiye koşullarında bu politikaların sürdürülemez olduğunu ortaya koymuştu. Derviş ve Işık da buradan hareketle sosyal demokratların iktidara talip olduğunu belirtiyorlar, yapılması gerekense ‘insan yüzlü’ bir Pazar ekonomisini Türkiye’de oluşturmaya çalışmaktır. Sürekli

³⁴⁰ A.g.m.

ekonomi vurgusu yapmakta siyasal alanın nasıl olması gerektiği üzerinde fikir bildirilmemektedir. Sosyal demokratların politika yaparken hangi tabana dayanacakları da belirtilmemiştir.

Avrupa'daki sosyal demokrat partiler, refah devletinin yeniden yapılanma sürecinde üçüncü yol politikasını geliştirdiler. Piyasa ekonomisi yeniden düzenlenirken sorun olarak görülen sosyal devlet uygulamalarının da tekrardan yapılandırılması gerekmişti. İhsan Kamalak, üçüncü yol politikasının bu yönüne dikkat çekerek CHP için şunu söylemektedir;

“Türkiye’de bir refah devletinden söz edilemeyeceğinden, ‘3. Yol’ politikaları Türkiye için yetersiz kalacaktır... Türkiye’de sosyal demokratların politikaları... bir refah devleti inşa edilmesine yönelik olmalı”³⁴¹

Kamalak, sosyal-liberal sentezde sosyalden bahsedilebilmesi için öncelikle liberalizmin oluşturulabilmesi gerektiğini belirtiyor. Serbest piyasaya göre refah devletini kurmak gerçekçi bir politika olarak görülmemektedir. Bunun için bölüşüm politikasındaki dengesizlik iyi bir örnektir. Yoğun işsizlik, sağlık, eğitim ve adaletle ayrılan payın sürekli düşük olması mevcut kurumların aşınmasına ve yozlaşmasına neden olmaktadır. Bu politikaların uygulanabilmesi için gerekli olan kaynağın nasıl bulunacağı sorunu bir yana, devletin hakem devlet olmasının eşitsizliklerin bu kadar yüksek olduğu bir dönemde, nasıl başarılacağı açıklık kazanmamaktadır. Soruların cevapları havada asılı kalmaktadır.

5.4.2. AKP ve Muhafazakar-Liberal Sentez

Türkiye siyaseti ve toplumu, daha bir yıl önce kurulmuş olan, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)’nin 3 Kasım 2002 seçimlerinden zaferle ayrılmasına tanık oldu.

³⁴¹ İhsan KAMALAK, “3. Yol” Yol Gösterici olabilir mi?”

Toplam oyların yüzde 34.2'sini alan AKP, yüzde 10 ülke barajının da etkisiyle parlamentoda 363 sandalye, yani yüzde 64'lük bir çoğunluk kazanarak tek başına iktidar oldu.

Parti, tek başına iktidar olduktan sonra, yeni bir kimlik ve siyaset yapma biçimi olarak ortaya 'muhafazakar demokrasi'³⁴² kavramını attı. Daha sonra bir kitap halinde yayımlanan bu terim, hem partinin ideolojik yönelimlerine kurumsal bir çerçeve çizmeye çalışmakta hem de yeni bir siyaset yapma biçiminden bahsetmektedir. Muhafazakar demokrasi, Türkiye'de farklı bir Üçüncü Yol arayışının göstergesi olarak da değerlendirilmektedir.

Yalçın Akdoğan, muhafazakar demokrasi kavramı ile Türkiye'de "1) Siyaseti normalleştirmek, 2) siyaseti gerçekçi bir zemine oturtmak yani yeniden kurmak, 3) muhafazakar partiyi merkezi şekilde üretmek ve 4) her kesimden görüşü kapsayacak bir siyaset tarzı üretmek" amacı taşıdıklarını belirtiyor. Bu çaba ile AKP kendisini sağ-sol ayrımı dışında, kapsayıcı bir merkez parti olarak kurgulama amacındadır. Böylelikle uzun yıllar sürececek bir iktidar döneminin yolu açılacaktır.

Bu iktidar anlayışının hayata geçebilmesi için öncelikle Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik krizin ve dünya ekonomisiyle bütünleşmenin sağlanması gerekmektedir. AKP'nin fikirlerinin sosyal-liberal sentezden ayrı, muhafazakar-liberal sentez olarak tanımlanmasının nedeni de budur. Mutlak anlamda bir ekonomi-politiği bulunmayan muhafazakarlık bazen serbest piyasadana yana tavır almış; bazen de serbest piyasaya karşı çıkmıştır. Akdoğan'ın belirttiği gibi "Yeni muhafazakarlık, serbest pazarı

³⁴² Yalçın Akdoğan, **Muhafazakar Demokrasi**, 2003. Yeni bir muhafazakarlık biçimi olarak ortaya çıkan kavram kendisini diğer örneklerden ayırır. "Eski muhafazakarlık hiyerarşiyi, aristokrasiyi, toplumsallığın ya da devletin birey karşısındaki inceliğini ve kutsal alanın aşırı önemini temsil eder"ken, Edmund Burke'den esinlenen ve liberalizmin etkisiyle de harmanlanan yeni muhafazakarlık, "demokrasiye ve serbest piyasa ekonomisine doğru kayarken, bireysel özgürlükleri tanıyan bir toplumsallık geliştirmiştir. Yeni muhafazakarlık felsefi olmaktan çok sosyolojiktir." Bkz. (85), Giddens 30-36, Kitapta da yerli muhafazakar düşünürler ve Özal'ın yanı sıra, dünya da Reagen ve Thatcher'ın açtığı yeni-muhafazakar ve liberal-muhafazakar görüşlere göndermeler yapıyor.

ve ekonomik ilişkilerde özgürlük alanının genişletilmesini savunurken, sosyal hayatta ise otoritenin restore edilmesi” gerektiğini ileri sürer. Liberalizmle kurulan bu yakın ilişki nedeniyle artık karşı bir konumlanıştan bahsetmek zordur.

Piyasa ekonomisinin kabul edilmesi beraberinde devletin de yeniden yapılandırılmasını gerektirmektedir. Muhafazakar-liberal sentez, devletin ekonomideki rolünün en asgariye indirilmesi gerektiğini ve “doğrudan müdahale ve üretim yapmasından çok, politika oluşturma, kaynak yaratma, standart kayma ve denetim yapması”³⁴³ nı savunmaktadır. Devlet sınırlı ama etkin bir devlet olmalıdır. Muhafazakarlar, devletin sosyal refah programlarına da karşı çıkarlar. Çünkü “bu tür programların devlet eliyle yürütülmesinin halkı tembelleğe ve devlete bağımlılığa alıştırdığı ve ekonomik etkinliği öldürdüğüne”³⁴⁴ inanmaktadırlar.

Devlet sadece adaleti tesis etmek, iç ve dış güvenliği sağlamak, makro ekonomik dengeleri ve istikrarı sağlamak, esnek ve katılımcı makro planlama yapmak, soysal ve bölgesel dengeleri sağlamak, eğitim-sağlıkla ilgili temel hizmetleri yürütmek ve bunları denetmekle görevlendirilirken, geriye kalan görevlerin yerel yönetimlere ve sivil toplum kuruluşlarına devri öngörülmektedir. Türkiye’nin eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi alanlarda “işlerin önemli bir kısmının topluma devredilmesi”³⁴⁵ ile soruların çözümünün daha da kolaylaşacağı belirtilmekte ve bireyin özgürleşmesi ve özerkleşmesi sivil toplum içinde üstleneceği rolle bağlandırılmaktadır. Hak ve özgürlük bir kazanım olarak görülmekte, aynı zamanda insana bir sorumluluk ve yükümlülük getirdiği de ileri sürülmektedir.

AKP’nin sosyal devlet anlayışı fakirlik ve yoksulluk sorunlarının çözümüne yönelik bir bakışla ele alınmaktadır. İngilizlerin Üçüncü Yol’u ve bu temeldeki ‘ihtiyaç

³⁴³ AK Parti Seçim Bildirgesi

³⁴⁴ Bkz, (340), AKDOĞAN, 14

³⁴⁵ A.g.k., 23, AKDOĞAN

sahiplerine yardım' ilkesinin parti tarafından benimsenmesi³⁴⁶ bunun göstergesidir. Liberalizmin yeniden kurulması üzerinden hareket eden muhafazakar-liberaller temellerini sermaye üzerine kurmakta ve sosyal alanı "yoksulluk" temelinde ele almamaktadırlar. Bu nedenle ekonomi toplumun önüne geçmektedir.

Muhafazakar-liberal sentezin liberal boyutu yaptığı serbest piyasa seçimiyle anlaşılır bir hal kazanmıştır. Bu ideolojinin sosyal boyutunun ise muhafazakarlık üzerinden yapılması bir çıkmaza işaret etmektedir. AKP;

"Emek-sermaye ilişkisini 'sendikal ve sosyal güvence hakları içinde' değil, dinsel, aile ya da gelenek temelli kültürel kodları yoluyla düzenlemeyi amaçlıyor. Böylece de, ekonomi dediğimiz olgu sınıfsal ya da bireysel değil, hizmet ve üyeliğe dayalı organik bir bütünlük olarak tanımlanıyor. Sermaye emek ilişkisi de kültürel temelde düzenleniyor".³⁴⁷

Bu durum İslamcılığın açmazlarından biridir. Popülist bir şekilde hareket eden İslami görüş, Müslümanların birliği anlayışı içinde sınıf, statü veya cinsiyet farkı gözetilmediğini ileri sürüyor. Sınıfsız bir toplumun bütünlüğü de kültürel bir temelde sağlanmaya çalışılmaktadır. Böylece zengin ve yoksul insanların 'eşit' olduğu vurgusu yapılmaktadır. İslami görüş mensuplarının;

"Ekonomik kurum ('alt tabaka' gibi) veya ortak iş deneyimi ('işçi sınıfı' gibi) temeline dayanak oluşturan kimliklere göndermede bulunmaktan sakınıyor. [olmaları] muhtarın verdiği yoksulluk sertifikası ile belgelenen bürokratik bir kategori olan 'fakir' ya da 'mağdur kesim' gibi terimleri"³⁴⁸

tercih etmelerine sebep olmaktadır. İslami görüş mensuplarının belediyeler aracılığıyla ya da kendilerine yakın dernek ve vakıflar yoluyla yaptığı bu yardımlar "sosyal adaletçi bir program olmak yerine özellikle büyük kentlerin bir gerçekçiliği olan yoksullaşma ve

³⁴⁶ Tanju TOSUN, "AKP ve İngilizlerin Üçüncü Yolu"

³⁴⁷ E. Fuat KEYMAN, "Demokratikleşme ve AKP"

kayıt dışılığa uygun bir³⁴⁹ politikadır. Bu tip bir politika onur kırıcı olmakla birlikte, uzun dönemli ve dar kapsayıcı bir program ortaya konulmasını engeller görülmektedir.

³⁴⁸ Jenny R. WHITE, “İslamcılığın Açmazları”, 208.

³⁴⁹ A. Ekter DOĞAN, AKP, 3. Yol ve Sosyal Belediyecilik”

4.SONUÇ

Kapitalizm, neoliberal politikalar aracılığıyla, sermaye açısından içine düştüğü krizden, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin desteklediği “esnek” bir üretim tarzı, geliştirerek çıkmaya çalışmıştır. Ancak 1990'lara gelindiğinde iki kutuplu dünyanın sona ermesiyle, yenilen kadar yenen için de -zafer çığıllıkları arasında- tehlike çanları çalmaya başlamıştı. Yıkıntıların sebep olduğu toz duman içinde yeni tezler ve ideolojiler ardı sıra gündeme gelmeye başladı. Bir yandan tarihin sonundan ve kapitalizmin muzaffer zaferinden bahsediliyor; diğer taraftan komünizmle hayat bulan düşmanın kendisini “İslami terör” altında yeniden yarattığı söyleniyordu. İnsanlık ideolojilerin, fikirlerin ya da sınıfların çatışmasını geride bırakmıştı ve medeniyetlerin çatışacağı yeni bir dönem bizi bekliyordu.

Ortaya atılan yeni ideoloji ne olursa olsun doğru olan bir şey vardı. Artık eski düş sona erdiğine göre, buna dayalı politika yapma biçiminin de kendisini dönüştürmesi, yeniden kurması gerekmektedir. Çalışmaya konu olan Üçüncü Yol ideolojisi, böyle bir çabanın sonucu olarak bazı politikalar ortaya koymuştur. Üçüncü Yolcular politikalarını şekillendirirken, küreselleşmenin kaçınılmaz bir süreç olduğunu ve bu yeni duruma uyarlanmak için ulus devlet düzeyinde, ulusal çıkarları gözeterek kazançlı çıkmanın “yeni” ve “aktif” bir sosyal politikayı zorunlu kıldığını ileri sürmektedirler. Fakat hem düşünsel bazda hem de uygulamada bu fikirlerin savunulabilmesi mümkün görünmemektedir.

Serbest piyasa ekonomisini savunan Üçüncü Yol düşünürleri, küresel piyasanın her koşul altında ve her yerde uygulanabileceğini kendilerine temel referans olarak alırlar. Ekonomiye bakarken neoliberallerin bakış açısını paylaşırlar. Kamu kurumlarının özelleştirilmesi, piyasaların serbestleştirilmesi, vergilerin düşürülmesi, emek piyasasının sermayenin işleyişine göre yeniden düzenlenmesi ve esnekleştirilmesi. Ahlaki olarak da muhafazakar denebilecek cemaatçi yönlere eklemlenmiş bir biçimde liberallerin

görüşlerini paylaşırlar. Bireyin kendisine yeter hale gelmesi, rekabet ve girişimciliğin öne çıkarılması, fırsat eşitliği gibi değerler kabul edilerek yüceltilmektedir. Mesela, sosyal demokrasinin evrensel ilkelerinden biri olan toplumsal eşitliği fırsat eşitliğine indiren ve solun ‘koşulların eşitliği’ ilkesini görmezden gelen Üçüncü Yol düşünürleri bu nedenle neoliberalerin ahlak anlayışıyla bütünleşmektedirler. Yeni sosyal demokratların liberallerin bakış açısını paylaşması sonuç olarak, piyasa ekonomisini sahiplenmeye neden olurken, sosyal demokrasiyi “sosyal” yapan ilkelerin görmezden gelinmesine neden olmaktadır.

Kapitalizm, Fordist üretim biçiminden post-Fordist üretime geçerken ortaya önemli bir sorun çıkıyor. Yeni üretim süreçleri ve ürünler önceki dönemde olduğu gibi istihdamı arttırmıyor. Aksine bütün dünyadaki işsizlik oranı katlanarak yükselişine devam ediyor. Vasıfsız emek ya da düşük vasıflı emeğin kullanıldığı dönemin geride kalması bir anda büyük kitlelerin işsiz kalmasına neden olmaktadır. Bu durum karşısında Üçüncü Yol düşünürleri, bir yandan sosyal devlet araçlarının yeniden düzenlenerek söz konusu kurumlardan yararlanan vatandaşların “asalaklıktan” çıkarak üretime katılmaları gerektiği söylemekte; diğer yandan piyasaların talep ettiği vasıflı işgücünü oluşturabilmeleri için eğitimin ömür boyu yapılması gerektiğini öne sürmektedirler. Gelişmiş kapitalist ülkeler için bile bu fikrin uygulanması mümkün gözükmemektedir. Çünkü sosyal harcamalarda sürekli kısıtlamalara gidilirken, eğitimin herkes için ve ömür boyu yapılmasını sağlayacak kaynağın nasıl oluşturulacağı açıklanamamakta ve buna paralel olarak, piyasaların esnekleşmesi nedeniyle her zaman iş bulabileceklerin sayısında azalma yaşanacağı dikkate alınmamaktadır. İstihdam olanaklarının sınırlı hale gelmesi bu ülkelerde göçmenlerden huzursuzluk duyma, ırkçılık gibi dışlama mekanizmalarının ortaya çıkmasına sebep olurken, aşırı sağ politikaların güçlenmesine zemin hazırlanmaktadır. Batılı düşünürlerin son dönemde özellikle üzerinde durdukları bu kaygı, faşizm tehlikesinin yeniden belirmesi ile bağlantılıdır.

Gelişmekte olan ülkeler için ise durum daha vahimdir. Bu ülkelerde istihdam olanakları her geçen gün düşmekte, kazanılmış haklar gasp edilmektedir. Piyasanın istediği vasıflı işgücünün yetiştirilmesi, zaten eğitim gibi alanlara çok düşük bütçeler ayrıldığından, mümkün olamamaktadır. Türkiye bu duruma çok iyi bir örnektir. 1990'ların sonunda içine girdiği krizden bir türlü çıkamayan kamu sektörü, sosyal alanlarda –eğitim,sağlık,adalet vb.- sürekli kısıtlamaya gitmiş; özel kesimin çoğunda çalışma saatleri 12 saate çıkarılmış, iş güvencesi yok denecek hale gelmiştir. Sendikaların güçsüz olması ve yasal düzenlemelerin yetersizliği çalışanların sermaye karşısında korumasız kalmasına neden olmuştur.

Türkiye, 1980 sonrası belli aralıklarla yaşadığı krizlerden kurtulabilmek için farklı yöntemler uygulamıştır. 1980'lerden beri küresel ekonomik gelişmeleri kaçınılmaz bir süreç olarak kabullenip bu duruma uyan –özelleştirme, serbest piyasanın hayata geçirilmesi ve uygulanması, emeklilik yasasının yeniden düzenlenmesi, devletin yeniden yapılandırılması vb.- çalışmalar yapan Türkiye'nin amacı, öncelikle yeniden düzenlenen dünyaya entegrasyonun sağlanması için düzenlemelere gitmek olmuştur. 2002 seçimleriyle iktidara gelen AKP iktidarı, 12 Eylül Rejimi'nin ve Turgut Özal'ın neoliberal politikalarla dağıttığı ekonomik ve toplumsal yapıyı, piyasa ekonomisini kabul ederek; ama daha “insani” bir boyutta kurgulayarak, çözüm olarak sunmaktadır. ANAP iktidarının uygulamaları ve yaşanan ekonomik ve siyasi krizler, AKP' nin bugünkü politikalarını hayata geçirirken zorluk yaşamamasına neden olmaktadır. Fakat yeniden yapılanmada piyasa ekonomisini ön plana alarak çözüm üretmek mümkün değildir. Çünkü ekonomik alanda hayata geçirilen uygulamalar sermaye dikkate alınarak yapılmakta, sosyal alan ise sürekli geriye itilmekte ve var olan ise “istikrar” adı altında sürekli kısıtlanmaktadır. Çalışanların, emeğiyle geçinenlerin, emekçilerin hak talepleri geri çevrilmekte ya da popülist politikalarla geçiştirilmektedir. CHP içinde benzer şeyler söylenebilir. 1990 sonlarında “şenlikli” bir havada dile getirilmeye başlanan değişim-dönüşüm, dünya ile bütünleşme, yeni bir sosyal demokrasi kurma söylemi ışığında serbest piyasa savunusu yapılmış, devletin küçültülmesi

gerektiği ve bunun yolunun da özelleştirmeden geçtiği ifade edilmiştir. Sosyal-liberal siyaset savunusu “sosyal”ın arka plana itilerek “liberal” alanın öne çıkarılması ile sonuçlanmıştır. Yoksulluğun önemli bir konu olduğu dile getirilmekte ama bu sorunun aşılabilmesi için bazen muhafazakarların başvurduğu “toplumdaki dayanışma geleneği”nden yararlanılması gerektiğini ifade edebilmektedir. Arıca fırsat eşitliği, bireyin kendisine yeter hale gelmesi gibi değerler de kabul edilmektedir

AKP ve CHP’li Üçüncü Yol savunucuları ekonominin nasıl olması gerektiği konusunda hem fikirken; sosyal alanın nasıl düzenleneceği ve kaynağın nasıl yaratılacağı konusunda geçerli politikalar sunamamaktadırlar. Ayrıca bütün dünyada esnek üretime geçilip, çalışma saatleri yarı zamanlı olarak yeniden düzenlenirken iki parti de tam istihdamın tesisinden bahsetmektedir. Fakat ne AKP ne de CHP bu konuda nasıl bir çalışmanın gerçekleştirileceğini ve bunun nasıl sağlanacağını açıklayamamaktadır. İki partide kendilerine İngiliz Üçüncü Yolunu örnek almaktadırlar. Siyasi anlamda devletin küçültülmesi, kimlik politikasının ön plana çıkarılması, sivil toplum kuruluşlarına özel bir önem verilmesi; ekonomik alanda serbest piyasanın alternatifsizliği, emek piyasasının küresel şirketler lehine değiştirilmesi vb.; sosyal alanda zaten çok güçsüz olan sosyal devlet uygulamalarının revize edilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Bugün için Üçüncü Yol politikaları kendisine uygulama alanı bulmuş olabilir; ama geçerli oldukları söylenemez. Çünkü Türkiye’nin uygulayabileceği bir siyasetin başarılı olabilmesi için, her şeyden önce neoliberal politikalarla ve anti-demokratik uygulamalarla hesaplaşarak işe başlamak gerekir.

KAYNAKLAR

- AHMAD, Feroz (1992), **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul
- AKDOĞAN, Yalçın(2002), **Muhafazakar Demokrasi**,
- AK PARTİ SEÇİM BİLDİRGESİ (2002)**
- AKYAZ, Doğan (2002), **Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ALTHUSSER, Louis (2003), **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev. Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul.
- AMİN, Samir (1993), **Kaos İmparatorluğu**, Çev. Işık Soner, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- ARMAOĞLU, Fahir (tarih yok), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- AYATA, Ayşe G.(1992), **CHP (Örgüt ve İdeoloji)**, Çev. B.Tarhan-N.Tarhan, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- BAYKAL, D.-CEM, İ. (1992), **Yeni Sol**, Cem Yayınevi, İstanbul.
- BAYKAL, Deniz (1998), **28. Kurultay Açış Konuşması**.
- BECK, Ulrich (1999), **Siyasallığın İcadı**, Çev. Nihat Ünler, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BİLA, Hikmet (1999), **CHP 1919-1999**, Doğan Kitap yayınları, İstanbul.
- BİRAND, Mehmet Ali (1984), **12 Eylül: 04:00**, Karacan Yayınları, İstanbul.
- BOBBIO, Norberto (1994), **Sol ve Sağ**, Çev. Zuhal Yılmaz, Dost Yayınları, Ankara.
- BORATAV, Korkut (1974a), **Türkiye’de Devletçilik**, Gerçek Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, Korkut (1974b), **100 Soruda Türkiye’de Devletçilik**, Gerçek Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, Korkut (2003), **Türkiye İktisat Tarihi(1908-2002)**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

CANGIZBAY, Kadir (1996), **Komprador Rejimin Anatomisi**, Öteki Yayınevi, Ankara.

CEM, İsmail(1984), **Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir?**, Cem Yayınevi, İstanbul.

CHP, 1931 Programı

CHP, 1935 Programı

CHP, 1992 Programı

CHP, 2000 Seçim Bildirgesi

CHP 2002 Seçim Bildirgesi

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 7-8. Cilt, İletişim Yayınları

ÇAVDAR, Tevfik (2004), **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi(1839-1950)**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara

DUVERGER, M. (1993), **Siyasi Partiler**, Bilgi Yayınevi, Ankara

EAGLETON, Terry (1996), **İdeoloji**, Çev. Muttalif Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

ECEVİT, Bülent (1966), **Ortanın Solu**, Kim Yayınları, İstanbul.

ECEVİT, Bülent (1974), **CHP 22. Kurultay Açılış Konuşması**

ECEVİT, Bülent (1976), **İşçi-Köylü Elele**, Demokratik Sol Düşünce Forumu, Ankara.

ERGÜL, Teoman (1995) **Sosyal Demokraside Ayrışma Yılları**, Cilt I, Gündoğan Yayınları, Ankara.

GIDDENS, Anthony (1998), **Modernliğin Sonuçları**, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

GIDDENS, Anthony (2000), **Üçüncü Yol**, Çev. Mehmet Özay, Birey Yayıncılık, İstanbul

GIDDENS, Anthony (2001), **Üçüncü Yol ve Eleştirileri**, Çev. Nihat Şad, Ankara

GIDDENS, Anthony (2002), **Sağ ve Solun Ötesinde**, Metis Yayınları, İstanbul.

HALL, S-JACQUES M(Der)(1990), **Yeni Zamanlar**, Çev.A.Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

HABERMAS, Jurgan (2000), **Kamusalın Yapısal Dönüşümü**, Çev. T. Bora- M. Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul.

HABERMAS, Jurgan (2002) **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti**, Çev. Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları, İstanbul.

HARDT, M.-NEGRI, A. (2001), **İmparatorluk**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

HIRST, P.-THOMPSON.G. (2000), **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev. Çağla Erdem, Dost Kitabevi, Ankara.

KAHRAMAN, Hasan B. (1992), **Sosyal Demokrasi, Türkiye ve Partileri**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara

KAHRAMAN, Hasan B.(1993), **Yeni Bir Sosyal Demokrasi İçin**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara

KARAYALÇIN, Murat (1993), **Toplumsal Dönüşüm Projesi**, Ankara

KEPENEK, Yakup (1987), **12 Eylül'ün Ekonomi Politikası ve Sosyal Demokrasi**, V Yayınları, Ankara.

KEYDER, Çağlar (2004), **Ulusal Kalkınmacılığın İflası**, Metis Yayınları, İstanbul.

KİLİ, Suna (1976), **CHP'de Gelişmeler(1960-1975 Döneminde)**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları,

KOÇAK, Cemil(2003), **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, I Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul

KOLOĞLU, Orhan (2000), **Ecevit ile CHP**, Büke Yayınları, İstanbul

KÜÇÜK, Mehmet, (Der)(1994) **Medya, İktidar İdeoloji**, Ark Yayınevi, Ankara

MANDELSON,P.- LİDDLE, R(1997) **Blair Devrimi**, Çev.Yurdakul Fincancıoğlu, Boyut Kitapları, İstanbul

MCLELLAN, David,(1999), **İdeoloji**, Çev.Ercüment Özkaya Doruk Yayıncılık, Ankara

ÖZ, Esat (1992), **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım(1923-1945)**, Gündoğan Yayınları, Ankara.

ÖZBUDUN Ergun (1974), **Siyasi Partiler**, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara.

ÖZDALGA, Haluk (2001) **Sosyal Demokrasinin Kuruluşu**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

PARLA, Taha (1995), **Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku**, İletişim Yayınları, İstanbul.

PARLA, Taha (2002), **Türkiye'nin Siyasal Rejimi (1980-1989)**, İletişim Yayınları, İstanbul.

ROBERTSON, Roland (1999), **Küreselleşme**, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

SARICA, Murat(1973), **100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

SCHÜLER, Harold (1999), **Türkiye'de Sosyal Demokrasi : Particilik, Hemşehrilik, Alevilik**, Çev. Yılmaz Tanbul, İletişim Yayınları, İstanbul.

SEVİNÇ, Şaban (2000), **Yenilmiş Komutanlar, Müzesi**, Ümit Yayıncılık, Ankara.

TANÖR, B.-BORATAV, K. vd (Haz.)(1997), **Bugünkü Türkiye(1980-1995)**, Türkiye Tarihi 5. Cilt, Cem Yayınevi, İstanbul.

TEZİÇ, Erdoğan, **100 Soruda Siyasi Partiler**, Gerçek Yayınları, İstanbul

TİMUR, Taner (2002), **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara

TUNAYA, Tarık Zafer (1952), **Türkiye'de Siyasal Partiler (1859-1952)**, İstanbul

TUNÇAY, Mete (1989), **T.C.'nde Tek-parti Yönetiminin Kurulması (1930-1945)**, Altın Kitaplar Yayınevi

TUNGA, Tarık (1952), **Türkiye'de Siyasal Partiler(1859-1952)**, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul

TÜRKÖNE, Mümtaz'er (ed) (2003), **Siyaset**, Lotus Yayınevi, İstanbul

UYAR, Hakkı (1998), **Tek Parti Yönetimi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Kitapları, İstanbul

ÜŞÜR, Serpil S.(1997), **İdeolojinin Serüveni**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara

YALÇINTAN, Murat C. (Haz.), (2000), **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye**, Büke Yayınları, İstanbul

YETKİN, Çetin (1993), **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)**, Altın Kitaplar Yayınevi, Nisan

YILMAZ, Aytekin (2001), **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Vadi Yayınları, Ankara

ZÜRCHER, Eric Jan (2003), **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, Çev. Yasemin Soner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul

MAKALELER

BLAIR, Tony (2000), “Üçüncü Yol: Yeni Yüzyıl için Yeni Siyaset”, Çev. Murat C. Yalçıntan, **Sosyal Demokrat Değişim Dergisi**, No: 15, 153-168.

ÇELEBİ, Aykut (2000), “Yaz Tiyatrosunun Ardından: Üçüncü Yol ve Almanya’da Yeni Orta Sosyal Demokrasi”, **Mürekkep Dergisi**, No:15, 89-121.

ÇULHAOĞLU, Metin (2000), “Üçüncü Yol, Türkiye Solu ve Marksizm”, Haz. Murat C. Yalçıntan **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye**, Büke Yayınları, İstanbul.

DERVİŞ, K-IŞIK, Y (2004), Sosyal Demokrasi Raporu, **Radikal Gazetesi**, 4-9 Nisan

DIERWECHTER, Yonn (2000), “Clinton’un Üçüncü Yol’u”, Çev. Yurdakul Fincancoğlu, Haz. Murat C. Yalçıntan **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye**, Büke Yayınları, İstanbul.

DOĞAN, A.Ekber (15 Haziran 2004), “AKP, 3. Yol ve Sosyal Belediyecilik, **Birgün Gazetesi**

HALL, Stuart, (2000)“Muhteşem Sokağa Çark ediş Şovu”, Çev. Ahmet Murat Aytaç, **Mürekkep** , Ankara, 127-143.

HALL, Stuart, (2000)“Muhteşem Meçhule Gidiş Şovu”, Çev. Alev Özkazanç, **Mürekkep** , Ankara, 145-159.

HELD, David (1990), "Ulus-Devletin Çöküşü", Çev. Abdullah Yılmaz, Der. Stuart Hall ve Martin Jacques, **Yeni Zamanlar**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

KAHRAMAN, H. Bülent (1998), "28. Kurultay: Değişim mi Revizyonizme Yeni Bir Halka mı?", **Sosyal Demokrat Değişim Dergisi**, No: 10, 32-38.

KAHRAMAN, H. Bülent (1999), "CHP: İdeolojik Dönüşümden Teknik Dönüşüme", **Sosyal Demokrat Değişim Dergisi**, No: 13, 31-41.

KAHRAMAN, H. Bülent (2000), "Üçüncü Yol Politikaları, Küreselleşme ve Türk Sosyal Demokrasisi", Haz. Murat C. Yalçınan **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye**, Buke Yayınları, İstanbul.

KAMALAK, İhsan (18 Nisan 2004) "3.Yol, Yol Gösterici Olabilir mi?", **Radikal İki**.

KARAKAŞ, Ercan, (1998) "CHP'nin Yenilenmesi Türkiye'nin de Yenilenmesi Olacaktır", **Sosyal Demokrat Değişim Dergisi**, No:10, 40.

KEYMAN, E.Fuat (10 Kasım 2002), "AKP ve Muhafazakar- Liberal Sentez", **Radikal İki**

KEYMAN, E.Fuat (1 Aralık 2002), "Demokratikleşme ve AKP", **Radikal İki**

KOLOĞLU, Orhan (1995), "Kemalizmden Atatürkçülüğe, Ortanın Solundan Demokratik Sola CHP", **Tarih ve Toplum**, No: 141, Eylül: 68-79.

KOZANOĞLU, Hayri (1998), "Sosyal demokrasi için tek yol mu, son yol mu?", **Birikim**, No:113, 147, Eylül,

MERT, Nuray (1998), "Sivil Toplum Tartışmaları", **Toplumbilim**, No: 8, Haziran, 37-41.

ÖZACUN, Orhan (1995) " CHP'nin Kuruluş Tarihi Üzerine", **Tarih ve Toplum**, Sayı : 141, Eylül, 132-135

ÖZBEK, Meral (2004), "Kamusal Alanın Sınırları", **Kültür ve Toplum Kamusal Alan Özel Sayısı**, No: 2 (Yayınlanacak).

SEVER, Metin (1 Eylül 2002)"CHP'de Derviş Damgası, **Radikal İki**

SU, Süreyya (29 Eylül 2002) "Sosyal Demokrasiden Sosyal Liberalizme", **Radikal İki**

ŞENGÜL, Tarık (2000), “Siyaset ve Mekansal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi”, Der. E.Ahmet Tonak, **Küreselleşme**, İmge Kitabevi, Ankara.

TEKELİ, İ.-ŞAYLAN, G.(1978), “Türkiye’de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi”, **Toplum ve Bilim**, Sayı : 6-7, Yaz-Güz, 41-110

TEKKEOĞLU, Teoman (2000), “Çevrecilik: Fantaziden İdeolojiye”, Haz. Murat C. Yalçıntan **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye**, Buke Yayınları, İstanbul.

THORNLEY, Andy (2000), “Thatcherizmden Üçüncü Yol’a: İngiltere’de Planlamaya Yaklaşım”, Haz. Murat C. Yalçıntan **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye**, Buke Yayınları, İstanbul.

TOPRAK Zafer, (1992), “Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu”, **Atatürk Döneminin Ekonomik Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu**, Yüksek İktisat Ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği Yayınları, İstanbul

TOSUN, Tanju, (21 Mart 2004) “AKP ve İngilizlerin Üçüncü Yolu”, **Radikal İki**

TUNÇAY, Mete, “Cumhuriyet Halk Partisi(1923-1950),” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul.

TÜRK, H. Bahadır (2003), “İdeoloji”, Ed. Mümtaz’er Türköne, **Siyaset**, Lotus Yayınevi, İstanbul.

WHITE, Jenny B.(2003) “İslamcılığın Açmazları”, Çev.Zeynep Yelçe, **Kültür Fragmanları**, Haz. D Kandiyoti- A.Saktanber, Metis Yayınları, İstanbul

YALÇINTAN, M.C. (1999), “Üçüncü Yol politikalarına Giriş”, **Sosyal Demokrat Değişim Dergisi**, SDD, no:14, Buke Yayıncılık, İstanbul

YALÇINTAN, Murat C. (2000), “Anthony Giddens ile Söyleşi”, Haz. Murat C. Yalçıntan **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye**, Buke Yayınları, İstanbul.

YALÇINTAN, Murat C. (2000), “Üçüncü Yol: Küresel Çağın Evrensel İdeolojisi Olabilir mi?”, Haz. Murat C. Yalçıntan **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye**, Buke Yayınları, İstanbul.

YÖNEY, Sevgi Uçan (2000), “Siyasetin Değişen İçeriğine İlginç Bir Örnek: İngiliz İşçi Partisi”, Haz. Murat C. Yalçıntan **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye**, Buke Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

1974 yılında Muş'ta doğdu. İlk ve Ortaöğrenimini İzmir'de tamamladı. 1992 yılında ara verdiği eğitim hayatına 1997 yılında Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümünü kazanarak geri döndü. Bir yıl sonra yatay geçiş yaptığı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nden 2001 yılında mezun oldu. Aynı yıl Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü Genel Sosyoloji ve Metodoloji Ana bilim Dalı Yüksek Lisans programına kabul edildi. Bu üniversitede "1980 sonrası CHP'de İdeoloji Değişimleri" başlıklı tezini sürdürmektedir.

